

Літаратура і мастацтва

газета творчай інтэлігенцыі Беларусі

30 КАСТРЫЧНІКА 1998 Г.

№ 44/3972

КОШТ 4 000 РУБ.

СОННА, ЦІХА, ГРОЗНА

Войцех **МАЗЯРСКИ**: "Ды толькі ж тая асуджаная на паглынне вёска ў большасці сваёй — праваслаўная і беларуская, а горад, які ўсё расце і расце, з'яўляецца горадам польскім".

5, 14—15

СТАРАСЦЬ СТРАСЦІ

Вершы Леаніда **ГАЛУБОВІЧА**

8

ЧОРНЫ АДБІТАК НА БЕЛАЙ СЦЯНЕ

Старонкі з новай кнігі Вячаслава **ДАМЧЫКА**

9, 12

РАЊІЦА СУМНЫХ РАЗВАГ

Віктар **ДАШУК**: "Сёння мы назіраем хутчэй не крызіс кіно, а крызіс чалавека, які з'яўляецца спажывцом таннага, камерцыйнага кінематографа".

10

ПРЫНЯЦЬ І ПАДТРЫМАЦЬ БЕЛАРУШЧЫНУ

Любоў **УЛАДЫКОЎСКАЯ-КАНАПЛЯНІК**: "Я веру, што канчатковая мэта чалавецтва — жыццё дасканалых людзей у дасканалым свеце — у прынцыпе дасягальная, але немагчымая не толькі без адзінства хрысціян, але без Сусветнай Уніі ў плане рэлігійным, дзяржаўным, нацыянальна-культурным. Чаму мы, беларусы, не можам даць прыклад такога шляху?"

13

ДЗЯДЫ

Пераклад драматычнай паэмы Адама **МІЦКЕВІЧА**

16

ПАЧАЛАСЯ ПАПІСКА!

Шаноўныя чытачы! Пачалася падпіска на наш штотыднёвік на першае паўгоддзе 1999 года. Не палухайцеся кошту падпіскі, бо, зазірнуўшы ў каталог на наступны год, вы ўбачыце, што "ЛіМ" — не самае дарагое выданне. А што ў нас сёння таннае? Пакуль што гарэлка... Так што, калі вы наш даўні падпісчык і ваша душа не адчуралася і ніколі не адчурэецца ад нацыянальнай культуры, будзьце і далей з намі! Калі не можаце падпісацца на "ЛіМ" адразу на паўгоддзе, падпішыцеся на квартал, а то і на месяц. Кошт "ЛіМа" на адзін месяц — 50 тысяч рублёў, на квартал — 150 тысяч і на паўгоддзе — 300 тысяч.

Наш індэкс — **63856**.

Панарама шасці дзесяцігоддзяў

Саюз мастакоў краіны адзначае свой юбілей. Чарговы з'езд, які адбудзецца ў канцы лістапада, СМ мяркуе правесці ўрачыста: 60 гадоў — узрост пашанотны. А днямі ва ўсіх залах Рэспубліканскай мастацкай галерэі і Музея сучаснага мастацтва адкрылася вялікая юбілейная выстава пад назваю "Панарама". Ідэя выставы — вабная: даць магчымасць кожнаму члену творчага саюза — графікам, жывапісцам, мастакам дэкаратыўна-ўжыткавага мастацтва, тэатра, кіно і тэлебачання выставіць па адной сваёй рабоце — новай ці ранейшай, каб у іх адбіўся рэальны стан сённяшняга беларускага мастацтва. У экспазіцыі — усе, хто пажадаў выставіцца. Яна вартая ўвагі і дае спажыву для роздуму. Яна высветліла як дасягненні нашых творцаў, так і праблемы, якіх сёння і ў жыцці творчых арганізацый больш чым калі-небудзь.

Да выставы быў выдадзены каталог.

Н. Ш.

На здымках: "Панараму" адкрываюць старшыня СМ Г. Буралкін і намеснік міністра культуры В. Гедройц; "Леначка Рудакова" С. Волкава. 1994 г.

Тыдзень пачаўся з таго, што стрэлкі нашых гадзіннікаў 25 кастрычніка ў 3 гадзіны ночы былі пераведзены на адну гадзіну назад — закончыўся перыяд дзеяння "летняга" часу. Адны гэта ўспрынялі спакойна, другія — не. Але ўсе перайшлі на "зімовы" час...

Пачалася падпіска на перыядычныя выданні на першае паўгоддзе 1999 года. Кошты, калі параўнаць з тымі, якія былі, амаль для многіх падпісчыкаў, — жаклівыя. Кідаецца ў вочы, што многія дзяржаўныя беларускамоўныя літаратурна-мастацкія выданні маюць кошт вельмі блізкі да незалежнай прэсы. Зноў паніжэнне тыражаў. Зноў нехта адрозна гэта заўважыць і скажа, што беларускія выданні з кожным годам страчваюць свайго чытача. І нікому не дакажаш, што інтэлігент на сённяшні дзень самы матэрыяльна незабеспечаны грамадзянін нашай краіны і ён не можа выпісаць тое, што выпісаў зусім нядаўна. Былі ж часы, калі ў "ЛіМа", "Полымя", "Малодосці", "Беларусі" тыражы сягалі да 20 тысяч. Няўжо тыя людзі, што чыталі гэтыя выданні, адмовіліся ад роднай культуры ці наогул вымерлі? Не! Яны ёсць, як і былі, як і будуць. Іх нават сёння больш, чым было, але яны чакаюць лепшых (багацейшых) часоў. І хочацца зрабіць заклік: "Давайце не пашкадуем нейкіх там 300-600 тысяч рублёў і выпішам беларускія газеты і часопісы, чым скажам, што мы — ёсць, што мы не толькі чакаем лепшых часоў для беларушчыны, а самі гэтыя часы прыбліжаем".

Лягчы за ўсё ад усяго адмовіцца і сказаць, што ўсё дрэнна і вінаваты нехта недзе там, а не тут і не ты. І плакацца сябрам, і нічога не рабіць (нават не выпісаць беларускамоўных выданняў), і лічыць сябе змагаром, і чакаць... Чаго чакаць? Тыдзень канчаецца... Цэны растуць... На гадзінніку — "зімовы" час...

ДАЗВОЛ ТЫДНЯ

Мінскі гарвыканкам дазволіў БНФ правесці 1 лістапада шэсце з цэнтра горада ў Курапаты, дзе традыцыйна на Дзяды праходзяць жалобныя мітынгі ў памяць аб ахвярах сталіншчыны. Згодна з дамоўленасцю, калона будзе збірацца з 11 да 12 гадзін раніцы на пляцы Якуба Коласа. Сёлета, на жаль, Дзяды зроблены працоўным днём...

ЛІЧЫБЫ ТЫДНЯ

У друку з'явіліся лічбы, згодна з якімі ў Беларусі знаходзіцца каля паўмільёна "нелегалаў" з краін былога СССР і прыкладна 150 тысяч грамадзян з Азіі і Афрыкі, якія, спрабуючы трапіць праз Беларусь далей у Еўропу, аселі ў нас. Вось вам і празрыстая мяжа з Расіяй...

УРАЧЫСТАСЦІ ТЫДНЯ

Камсамольцы адсвяткавалі 80-годдзе ВЛКСМ. Шыкоўна, святочна, калярова і крыху сумна, бо ўсё ж — няма таго, што ранш было... І ўжо, відаць, ніколі не будзе...

ЮБІЛЕЙ ТЫДНЯ

Мітрапаліт Мінскі і Слуцкі Філарэт, Патрыяршы экзарх усяе Беларусі адзначаў дваццацігоддзе архіпастырскага служэння ў нашай краіне. У Мінскім епархіяльным упраўленні мітрапаліт прымаў віншаванні ад кіраўніка дзяржавы Аляксандра Лукашэнкі. На цырымоніі прысутнічалі прэм'ер-міністр Сяргей Лінг, старшыні дзвюх палат Нацыянальнага Сходу Павел Шыпук і Анатоль Малафееў, іншыя афіцыйныя асобы. У час віншавання Прэзідэнт Беларусі сказаў: "На гэтай ніве дзейнасці ў поўнай меры раскрыліся Вашы бліскучыя таленты духоўнага настаўніка, арганізатара, умелага дыпламата і аўтарытэтнага палітычнага дзеяча". У сваім слове ў адказ мітрапаліт выказаў удзячнасць за тую падтрымку, якую аказвае царква дзяржава на ніве духоўнага адраджэння беларускага народа...

ГРОШЫ ТЫДНЯ

Нацыянальны банк Беларусі, згодна з рашэннем Савета дырэктараў, увёў у абарот новыя памятных манеты. Адна з іх — сярэбраная, вартасцю 10 рублёў — прысвечана 200-годдзю з дня нараджэння Адама Міцкевіча. Дзве другія — з серыі "Гарады Беларусі" — прысвечаны Полацку ў гонар 500-годдзя атрымання горадам Магдэбургскага права — сярэбраная і медна-нікелевая манеты вартасцю 20 рублёў і адзін рублёр. Кожная манета мае тыраж 2000 штук. І гэта ўсяго 82 тысячы рублёў. Можна купіць паўкілаграма грэчкі. Аднак не трэба забывацца, што гэта памятных манеты і іх саміх трэба купляць і, відаць, за немалыя грошы.

ВЫСТАВА ТЫДНЯ

У Маскве на тэрыторыі Усерасійскага выставачнага цэнтра праходзіць выстава "Прэса-99". У ёй удзельнічаюць выданні з 50 краін свету, сярод якіх — ШША, Францыя, Германія, Вялікабрытанія і інш. Нашу краіну прадстаўляюць 17 дзяржаўных і тры недзяржаўныя выданні і выдавецкія групы. Падчас выставы праходзяць перамовы паміж зацікаўленымі бакамі аб уключэнні як мага большай колькасці беларускіх перыядычных выданняў у расійскую падпіску.

ПРАЕКТ ТЫДНЯ

У Мінску адбылося пасяджэнне рабочай групы па ўдасканаленні дзейнасці СНД і рэфармаванні яе органаў, на якім быў разгледжаны праект палажэння аб Каардынацыйна-кансультатыўным камітэце, прапанаваны выканаўчым сакратаром Садружнасці Барысам Беразоўскім. Праект быў аднагалосна адхілены і зняты з абмеркавання прадстаўнікамі ўсіх 12-ці дзяржаў-удзельніц СНД, бо ў ім Б. Беразоўскі прапанаваў надаць новаму органу вельмі шмат паўнамоцтваў у вырашэнні эканамічных і іншых пытанняў жыццядзейнасці СНД. Сам жа выканаўчы сакратар, зыходзячы з праекта гэтага дакумента, павінен атрымаць функцыі вышэйшай службовай асобы ў Садружнасці, якіх не мае на сённяшні час нават старшыня Савета кіраўнікоў дзяржаў Барыс Ельцын. Адным словам, прэтэндэнтаў пакіраваць былімымі кіраўнікамі Савета Саюза хапае...

ПРАПАНОВА ТЫДНЯ

Газета "Наша Ніва" звярнулася да сваіх чытачоў з прапановай правесці 2 лістапада ў Дзень памяці продкаў Дзень Мовы, які мусяць стаць для беларусаў Днём нацыянальнага здароўя. "НН" мяркуе і надалей праводзіць такі Дзень у другі дзень кожнага месяца і спадзяецца на падтрымку ў гэтай справе ўсіх зацікаўленых асоб і арганізацый. "ЛіМ" далучаецца да гэтай прапановы і спадзяецца, што і нашы чытачы правядуць Дзяды без чужога слова. Мы ж беларусы, і мова наша беларуская!

ПРЫЗНАННЕ ТЫДНЯ

У газеце "Народная воля" змешчана цытата з выступлення прэм'ер-міністра Сяргея Лінга: "...Таму што адбываецца найвялікшае глупства. Мы адзін аднаго ад вялікай любові хутка задушым у абдымках — таму што пакуль мы цалуемся і тосты падымаем, НДС дзейнічае. Мы да іх — на 20 працэнтаў сваю прадукцыю даражэй, а яны да нас — на 20 працэнтаў даражэй, і мы вымушаны рыбу мурманскую браць у Нарвегіі, а алмазы расійскія купляць за валюту ў Бельгіі, таму што яны там на 20 працэнтаў таннейшыя". Вось вам і ўзаемная любоў!

ІМПРЭЗЫ

Суладдзе навукі і творчасці

Анатоль Васільевіч Багатырова, старэйшыну беларускай кампазітарскай школы, народнага артыста, лаўрэата Дзяржаўных прэміяў, прафесара, вітаючы-віншуючы гэтымі днямі ягоныя калегі, вучні, проста — аматары музыкі. У Мінску пачалася галоўная імпрэза, прысвечаная 85-годдзю шануюнага майстра: Міжнародная навуковая канферэнцыя пад назваю "Цывілізацыя і культура: праблема актуальнасці нацыянальнага фактара на рубяжы трэцяга тысячагоддзя (музычны аспект)", падмацаваная двума аўтарскімі канцэртамі А. Багатырова і юбілейнымі ўрачыстасцямі.

Як патлумачылі карэспандэнту "ЛіМа" чыніцы навуковага камітэта кандыдаты мастацтвазнаўства Р. Сергіенка ды В. Савіцкая, тэма-

тыка міжнароднага музыказнаўчага форуму так або іначэй звязана з рознымі аспектамі творчай і педагогічнай дзейнасці А. Багатырова. Ягоная асоба неад'емная ад працэсаў фармавання нацыянальнага стылю ў акадэмічных жанрах беларускай музыкі, у ягонай творчасці развіталіся прафесійныя традыцыі, угрунтаваныя ў глыбінныя пласты славянскай культуры, запаткаваныя карыфеемі рускай кампазітарскай школы ў мінулым стагоддзі. З імем А. Багатырова звязваюць і пошук цікавых творчых вырашэнняў, і праблемы абнаўлення аўтарскага стылю. Да таго ж, асобныя даклады прысвечаны ўласна творчасці патрыярха нашай музыкі, культурніцкай атмасферы яго роднага Віцебска.

Прыемна, што за апошнія 6 га-

доў нашы музыказнаўцы, нарэшце, атрымалі магчымасць сабрацца разам ды яшчэ запрасіць гасцей: у іх спісе такія вядомыя асобы, як прафесар Маскоўскай кансерваторыі В. Задзярацкі, прафесар Кіеўскай кансерваторыі Н. Герасімава-Персідская, прафесар Львоўскай дзяржаўнай кансерваторыі Я. Якуб'як...

Сёння канферэнцыя працягваецца, а ўвечары мае адбыцца канцэрт з камерных творцаў А. Багатырова. Праз нейкі час мы зможам падсумаваць уражанні і паведаміць чытачам, як прайшла святочная, творчая і дзелава імпрэза, зладжаная Міністэрствам культуры Беларусі пры ўдзеле Саюза кампазітараў, Аўтарскага фонду і Беларускай дзяржаўнай філармоніі.

С. Б.

ВЫСТАВЫ

На раздарожжы

Уладзімір Савіч — творца, чые дасягненні складаюць у беларускай графіцы калі не эпоху, дык вельмі значны перыяд. Афорты Кашкурэвіча, літаграфіі Шаранговіча, акварэлі Савіча — гэта, мабыць, першае, што прыгадваецца, калі гаворка заходзіць аб нацыянальнай графічнай школе. Ёсць, зразумела, і іншыя асобы, але менавіта прыгаданы мастакі маюць найбольшую колькасць паслядоўнікаў. Прынамсі, "пад Савіча" працуе не адзін дзесяткаў беларускіх графікаў (прычым розных узростаў). Можна, гэтак акалічнасці і прымушае Уладзіміра Пятровіча ўвесь час шукаць нешта новае, эксперы-

ментаваць з колерам і фактурай, каб заставацца ў групе лідэраў.

Вось і апошня персанальная выстава, што адкрылася 20 кастрычніка ў галерэі "Мастацтва", — не столькі для шырокай публікі, колькі канкрэтна для аматараў творчасці і прыхільнікаў таленту Уладзіміра Савіча. Большасць твораў экспазіцыі можна аднесці да негеаметрычнага абстракцыянізму. Гэта ў роўнай ступені датычыць і графікі, і жывапісу. Выстава цікавая як этап эвалюцыі творчасці і магчымы напрамак развіцця.

Уладзімір Савіч, як і іншыя мастакі ягонага пакалення, аддаў даніну пашаны беларускай гісторыі і

культурнай спадчыне, зрабіў унёсак у паэтызацыю нашай этнаграфіі, матэрыяльнай культуры беларускай вёскі, аздобіў мноства кніг — прозы, паэзіі, казак. Яму ёсць на што азірнацца з пачуццём выканаўца абавязку, ёсць чым ганарыцца.

Сёння мастак нібыта на раздарожжы. Ягоны стан можна вызначыць словамі Аляся Разанава пра сутнасць творчасці. Паэт калісь напісаў: "І як заўжды: па-новаму не ўмею, па-старому ўмею — не магу".

Мастак спрабуе па-новаму выказаць старыя ісціны, спрабуе быць іншым, нязвычайным для самога сябе і для гледача. Мастак глядзіць наперад...

П. ВАСІЛЕЎСКИ

Другі раз у Мінску

Работы 15 сусветна вядомых японскіх мастакоў прадстаўлены на выставе плакатаў, якая адкрылася ў Саюзе архітэктараў. Яна ўжо другая па ліку, — першая адбылася ў 95-ым годзе.

Часовы павераны па справах Японіі ў Беларусі сп. Нацуі, адкрываючы выставу, сказаў, што плакат — найбольш сацыяльны від мастацтва. У работах, з якімі

могуць пазнаёміцца мінчане, удала спалучаюцца сучасныя тэхналогіі з непаўтарным нацыянальным каларытам.

Віталі гасцей старшыня СА Яўген Кавалеўскі і намеснік міністра культуры Валерый Гедройц. Прысутныя ахвотна разбіралі маляўнічыя японскія часопісы і каталогі.

Г. З.

НОВАЕ

Была Танкавая, стала імя Максіма Танка

Як мы паведамлялі ў мінулым нумары, Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь Аляксандр Лукашэнка даручыў Мінскаму гарвыканкаму ў 1999 годзе прыняць рашэнне аб прысаваенні адной з вуліц г. Мінска імя Максіма Танка. Сталічныя чыноўнікі гэтым разам папрацавалі з рэдкай для сённяшняга дня апэратыўнасцю: паводле іх рашэння вуліца народнага паэта Беларусі, Героя Сацыялістычнай Працы, лаўрэата Ленінскай прэміі Максіма Танка ў сталіцы ўжо з'явілася.

Пры гэтым пайшлі шляхам, як кажуць, найменшага супраціўлення. Была вуліца Танкавая — стала вуліцай імя Максіма Танка. Дзеля ўвекавечання аднаго з самых выдатных паэтаў сучаснасці адначасова вырашана ўстанавіць на адным з дамоў гэтай вуліцы мемарыяльную дошку з надпісам: "Вуліца названа ў гонар народнага паэта Беларусі, акадэміка, ганаровага грамадзяніна Мінска Максіма Танка (Я. Скурко)".

АНОНС

Прэміі прафсаюзаў

Дзесяць гадоў таму былі заснаваны прэміі Федэрацыі прафсаюзаў у галіне літаратуры, мастацтва, журналістыкі і самадзейнай творчасці. Прысуджаюцца яны кожны няцотны год напярэдадні свята працы — 1 Мая. За гэты час прысуджана 46 прэміяў. Лаўрэатамі сталі 11 калектываў і 78 твораў.

Прэзідыюмам Савета Федэрацыі прафсаюзаў прынята рашэнне аб умовах прысуджэння прэміяў за 1999 год. Іх будзе:

- пяць прэміяў у галіне літаратуры і мастацтва, у тым ліку: за творы прозы і паэзіі — адна прэмія;
- за музычныя творы, канцэртна-выканальніцкую дзейнасць — адна прэмія;
- за работы ў галіне тэатральнага мастацтва — адна прэмія;
- за работы ў галіне кінамастацтва — адна прэмія;

- за творы жывапісу, скульптуры, графікі і прыкладнага мастацтва — адна прэмія;
- тры прэміі за дасягненні ў развіцці самадзейнай мастацкай творчасці, у тым ліку: за актыўную работу па развіцці народнай культуры і самадзейнай творчасці працоўных — адна прэмія;

- за высокія дасягненні ў самадзейнай мастацкай творчасці (для дзіцячага і дарослага самадзейных калектываў) — дзве прэміі;
- адна прэмія за работы ў галіне журналістыкі.

На атрыманне прэміі прымаюцца творы і работы, апублікаваныя, публічна паказаныя ці выкананыя за апошнія чатыры гады, але не пазней, чым за 6 месяцаў да ўстаноўленага тэрміну вылучэння на прэмію. Не могуць быць прадстаў-

лены работы, якія адначасова вылучаны на атрыманне Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь, прэміі іншых дзяржаў, міжнародных прэміяў або якія ўжо атрымалі такія прэміі. Колькасць спаборнікаў на атрыманне прэміі ў групе аўтараў не павінна перавышаць 4 чалавек.

Вылучэнне работ на атрыманне прэміі праводзіцца працоўнымі калектывамі прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый, абласнымі аб'яднаннямі і рэспубліканскімі камітэтамі прафсаюзаў, арганізацыямі культуры, творчымі саюзамі і арганізацыямі, міністэрствам і ведамствамі Рэспублікі Беларусь.

Дакументы на вылучэнне на прэмію прымаюцца да 1 студзеня 1999 года камісіяй у Федэрацыі прафсаюзаў (220126, г. Мінск, пр. Машэрава, 21, пакой 804).

Тэлефоны для даведак: 223-96-83, 223-95-83.

Чалавек і грамадства

Як бы мы ні ставіліся да творчай спадчыны У. Леніна, адно несумненна: у яго нямала выказванняў, якія, пры ўсёй іх прастасці, маюць глыбокі сэнс, а таму па-ранейшаму актуальныя. Гэтае, якое многія запамінілі яшчэ са школьных гадоў, гучыць наступным чынам: "Жыць у грамадстве і быць незалежным ад грамадства — немагчыма". Незалежна ад таго, якое гэтае грамадства. З адной хіба розніцай — у дэмакратычным адсутнічае дыктат над чалавекам, яму гарантаваны не слова, а ў сапраўднасці многія свабоды. Але і дэмакратычнае грамадства прад'яўляе кожнаму свайму грамадзяніну пэўныя прэтэнзіі і патрабаванні, што называюцца абавязкамі. Можна гаварыць і яшчэ пра многія стасункі грамадзяніна і грамадства. І чым лепш яны будуць засвоены, тым большая карысць для абодвух бакоў.

Гэтыя аспекты ўлічваліся, калі распрацоўваўся курс "Чалавек і грамадства", уведзены ў навучальную праграму як сярэдніх, так і сярэднепрафесійных, а таксама вышэйшых навучальных устаноў. А каб лепш засвоіць матэрыял, мала адных падручнікаў і дапаможнікаў, а неабходна і дадатковая літаратура, у тым ліку і ўніверсальная характару, да якой, як вядома, адносяцца энцыклапедычныя выданні.

Прымаючы гэта пад увагу, супрацоўнікі выдавецтва "Беларуская энцыклапедыя" імя Петруся Броўкі і падрыхтавалі даведнік "Чалавек і грамадства". Над кнігай працавала рэдакцыя філасофіі, эканомікі і права, якую ўзначальвае кандыдат філасофскіх навук С. Дубянецкі. Канечне ж, з прыцягненнем вядомых навукоўцаў і даследчыкаў у галіне гуманітарных і грамадскіх навук. А ў выніку з'явілася праца, у якой каля 500 артыкулаў, што зместам звязаны з рознымі галінамі сучасных ведаў аб чалавеку, яго сацыяльным і духоўным свеце. А паколькі энцыклапедычны даведнік "Чалавек і грамадства" ў першую чаргу адрасаваны вучням і настаўнікам (зразумела, ён карысны будзе і навучэнцам, выкладчыкам прафесійна-тэхнічных вучылішчаў, спецыяльных сярэдніх наву-

чальных устаноў і ўвогуле ўсім, каго хваляюць праблемы развіцця асобы, грамадства, а калі шырэй — сучаснай цывілізацыі), таму пабачыў свет у серыі "Энцыклапедычная бібліятэчка школьніка".

Як і ў любым адпаведным выданні, артыкулы тут размешчаны ў алфавітным парадку. Праўда, даведнік складаецца з дзвюх частак, якія ўзаемна дапаўняюць адна адну. Першая — артыкулы, якія дзеляюць зразумець змест розных тэрмінаў і паняццяў, што ўваходзяць у праграму згаданага навучальнага курса, а таксама дадатковы матэрыял, які закранае праблемы развіцця асобы, маралі, права, а, суадносна сённяшніх рэалій, і рынчнай эканомікі, міжнацыянальных і рэлігійных адносін. Не абдызены ўвагай і глабальныя пытанні развіцця чалавецтва, якое на зыходзе XX стагоддзя паўстала перад вырашэннем многіх, раней невядомых праблем.

Безумоўна, энцыклапедычны даведнік найчасцей кніга не для звычайнага чытання, а для выбарачнага, да якой звяртаецца па меры неабходнасці, пры патрэбе атрымаць тую ці іншую інфармацыю. Тым не менш, да "Чалавека і грамадства" можна паставіцца і як да, умоўна кажучы, цэласнага твора. І калі пачнеш чытаць даведнік, адразу жа цяжка. Матэрыял разнастайны, цікавы, а, галоўнае, пададзены аб'ектыўна. І, зразумела, з вышнімі сённяшнімі азнакамі, але без хістанняў у той ці іншы бок. І гэта тычыцца ў першую чаргу такіх паняццяў, якія сёння пастаянна "на слыху". У прыватнасці, — "Бацькаўшчына", "Адраджэнне", "Нацыя", "Нацыяналізм", "Нацыянальная свядомасць", "Парламентарызм", "Партыя палітычная", "Пісьменства", "Прававая дзяржава", "Права чалавека", "Сацыяльны статус", "Свабода", "Светапогляд", "Царква" і іншыя. Каб лепш зразумець сутнасць пэўнага паняцця тэрміна, можна супаставіць яго з іншым, нярэдка супрацьлеглым. Для гэтага выкарыстоўваецца сістэма спасылкаў. Як і скажам, у артыкуле "Нацыяналізм", у якім даецца лаканічнае і пераканаўчае тлумачэнне гэтага паняцця і разам з тым зазначаецца, што "існуюць і крайнія формы выяўлення нацыянальных інтарэсаў, якія могуць перарасці ў сваю процілегласць — у пачуццё нацыянальнай выключнасці, перавагі над іншымі народамі". І тут жа робіцца спасылка на паняцце "Шавінізм".

Багатай на матэрыялы атрымаўся і другая частка даведніка — "Біяграфічныя нарысы". У ім прапануюцца артыкулы-персаналіі, у якіх асэнсоўваецца жыццё і дзейнасць самых знакамітых прадстаўнікоў сучаснай навукі і культуры. Тут жа нарысы пра беларускіх мысліцеляў, асветнікаў, а таксама пісьменнікаў, якія добра зарэкамендавалі сябе на гэтай ніве. Для прыкладу, ёсць публікацыя пра Арыстоцеля, Бруна, Гегеля, Дэмакрыта, Ламаносава, таго ж Леніна, Маркса, Льва Талстога, Фрэйда, Шаўчэнку, Энгельса... А з дзясцаў, якія плённа працавалі на беларускай ніве, не забыты Багдановіч, Багушэвіч, Будны, Гарэцкі, Гусоўскі, Доўнар-Запольскі, Еўфрасіння Полацкая, Каліноўскі, Кірыла Тураўскі, Колас, Купала, Лышчынскі, Сімяон Полацкі, Скарына, Цяпінскі.

І яшчэ адна адметнасць даведніка, прытым істотная. Па меры магчымасці аўтары (прозвішчы пад артыкуламі не пазначаны, у канцы прыводзіцца агульны спіс тых, хто працаваў над ім) многія агульныя палажэнні, не кажучы ўжо пра асноўныя падзеі з гісторыі сучаснага развіцця, разглядаюць у цеснай сувязі з гісторыяй развіцця беларускага народа, стаўлення яго культуры і дзяржаўнасці, з тымі сацыяльна-эканамічнымі пераўтварэннямі, што адбываюцца ў Рэспубліцы Беларусь.

Не лішне нагадаць, што даведнік "Чалавек і грамадства" яшчэ ёсць у кнігарнях, у тым ліку і той, што працуе непасрэдна пры выдавецтве "Беларуская энцыклапедыя". Трэба паспяшацца набыць яго. Кажу гэта найперш бацькам: не чакайце, калі вашы дзеці пойдуча у тыя класы, у якіх і вывучаецца курс "Чалавек і грамадства", — набудзьце кнігу загадзя.

Алесь МАРЦІНОВІЧ

АБСЯГІ

БРЭСТ...

"Я бачыў цуд" —

менавіта такія словы знайшоў польскі кароль Станіслаў Аўгуст Панятоўскі — ураджэнец вёскі Волчын Камянецкага раёна, — калі ў 1784 годзе агледзеў асушаныя землі фальварка Красцінава паблізу Пінска.

Красцінаўскі польдэр, канал Бона, каналы Агінскі і Каралеўскі, гісторыя іх стварэння, уклад жыцця палешукоў, іхнія стасункі між сабою і між суседзямі, — вось далёка не поўны пералік усяго, што знайшоў адлюстраванне ў навукова-папулярным выданні Пятра Лу-

кашыка "Гісторыя меліярацыі зямель Брэстчыны". І хоць, на першы погляд, здаецца, праца мае сваю спецыфіку, але яе з задавальненнем і з карысцю прачытае кожны, хто не толькі цікавіцца гісторыяй роднага краю, але і яе недалёкім мінулым.

Застаецца зазначыць, што выданне ажыццявілі сумеснымі намаганнямі кафедры сельскагаспадарчых гідратэхнічных меліярацый Брэсцкага політэхнічнага інстытута і абласная друкарня.

Уладзімір ТАРАСЮК

ВІЦЕБСК...

На радзіме Караткевіча

Працэс адраджэння спадчыны ў Оршы зрабіў у апошнія гады некалькі адметных крокаў наперад. Новыя музеі гісторыі і культуры, рамёстваў, этнаграфіі сустракаюць сваіх наведвальнікаў каля старажытнага Замчышча. У будаўнічых рыштываннях і былы кляштар базальян, у якім плануецца музей мастацтва з выставачнай залай. Намеснік старшыні гарвыканкама В. Сіднякова лічыць, што ў Оршы павінна быць сваё прадмесце, нахштат Траецкага ў Мінску. Ствараецца тут і музей Уладзіміра Караткевіча, які запланаваў адкрыць да 70-годдзя пісьменніка.

З класікай у сэрцы

У Віцебску любяць Пушкіна. Не выпадкова 19 кастрычніка, у дзень адкрыцця Царскасельскага ліцэя, пачаўся цыкл літаратурных вечарын, прысвечаных 200-годдзю Аляксандра Пушкіна. У гарадской музычнай гасцёўні гучала не толькі вечная лірыка класіка, але і вершы маладых віцебскіх творцаў. Вялі вечар Давід Сімановіч і Анатоль

Кананелька. І яшчэ адзін адметны факт неуміручага прыцягнення да другога генія пушкінскай эпохі. Асоба Адама Міцкевіча паклікала выкладчыкаў беларускай філалогіі і гісторыі Віцебскага дзяржуніверсітэта ў вандроўку на радзіму паэта. Днямі яны наведалі Нясвіж, Мір, Наваградка, Завоссе.

Святлана ГУК

ГОМЕЛЬ...

Кірмаш кнігі

У Гомелі адбыўся чарговы рэспубліканскі кніжны аптэкавы кірмаш. Мэта пры гэтым ставілася адзіная — прапаганда кнігі сярод насельніцтва і асабліва моладзі. Асаблівы акцэнт рабіўся на выданні беларускіх пісьменнікаў. У кірмашы прымалі ўдзел намеснік старшыні Дзярждруку Беларусі С. Нічыпаровіч, генеральны дырэктар рэспубліканскага кніжнага гандлёвага прадпрыемства "Белкніга" А. Слжова, прадстаўнікі таварыства аматараў кнігі, выдаўцы, работнікі кніжных магазінаў, бібліятэк, гандлю.

Пастаноўка Марка Захарова

Да гамельчан прыехаў вядомы маскоўскі тэатр Ленком. Ён пазнаёміў глядачоў са спектаклем "Школа з тэатральным ухілам" на версіі п'есы Д. Аліпсерава. Галоўныя ролі

ў ім выконвалі народныя артысты Расіі Аляксандр Абдулаў і Аляксандр Збруеў. Спектакль паставіў вядомы рэжысёр Расіі, галоўны рэжысёр тэатра Марк Захарав.

У скульптара юбілей

Шэсцьдзесят гадоў з дня нараджэння адзначыў вядомы на Беларусі гомельскі скульптар Дзмітрый Аляксандравіч Папоў. Выпускнік Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута каля сарака гадоў актыўна працуе творца. З'яўляецца аўтарам манументаў Кургана Славы ў Гомелі, ахвярам фашызму ў гарадскім пасёлку Азарычы Калінкавіцкага раёна (узведзены гэты манумент на месцы былога канцэнтрацыйнага лагера). У цэнтры Гомеля па праекце скульптара адкрылася кампазіцыя ў памяць вязняў гомельскага канцлагера, дзе загінула больш за сто тысяч нашых суайчыннікаў. Папоў выканаў мемарыяльныя дошкі ў гонар выдатных вучоных, акадэмікаў С. Чуніхіна, У. Беллага, вучонага-псіхолога з сусветным імем С. Выгоцкага. Шырока вядомы скульптурны партрэт землякоў: двойчы Героя Савецкага Саюза П. Галавачова, Героя Савецкага Саюза Г. Дзенісенкі, які вучыў лётнай справе Юрыя Гагарына, знакамітых рабочых завода "Гомсельмаш" Герояў Сацыялістычнай Працы В. Хурсана і П. Кавалёва, пісьменнікаў Івана Мележа, Івана Шамякіна, Андрэя Макаёнка, асветніка Кірылы Тураўскага.

З нагоды юбілею ў карціннай галерэі абласной арганізацыі Саюза мастакоў адкрыта персанальная выстава Д. Папова.

Конкурс лаўрэатаў

У абласным цэнтры прайшоў конкурс лаўрэатаў прэміі Ленінскага камсамола Гомельшчыны і лаўрэатаў прэміі Беларускага Саюза моладзі. Маладыя артысты прадэманстравалі высокае прафесійнае

майстэрства. Адметнасцю захапляючай праграмы стала выступленне зорак Беларускай эстрады Аляксея Ісаева, Георгія Волчака, Наталлі Гайдзі, Валерыя Скаражонка.

Аляксей ШНЫПАРКОВ

МАГІЛЁў...

У чаканні "Шлягера"

Як паведамлялася ўжо, з 1 па 8 лістапада ў Магілёве пройдзе чацвёрты міжнародны музычны фестываль "Залаты шлягер". На гэты раз канцэртныя вечарыны будуць адпавядаць густу меламаману самых розных узростаў. Для моладзі, напрыклад, у танцавальнай зале палаца культуры "Хімвалакно" пройдуць дыскатэкі "Рэмікс-98". А людзі больш сталыя сустрэнуцца з любімымі выканаўцамі на канцэртах "Рэтра-98". Пройдуць яны ў мясцовым Палацы піянераў і школьнікаў.

На "Шлягеры" будзе ладзіцца традыцыйны конкурс маладых спявакоў, якія з'едуцца ў Магілёў больш чым з 15 краін.

А што тычыцца тых прыхільнікаў папулярнай песні, якія па розных прычынах не змогуць набыць білеты на "Залаты шлягер", то прадбачлівыя арганізатары фестывалю плануюць устанавіць на вуліцах горада некалькі відэамаманітораў, па якіх будуць дэманстравацца канцэртныя выступленні.

Алесь ПЯТРОВІЧ

Шэсць непаўторных рамонаў

Беларускія ручнікі мы сустракалі на розных выставах, часцей — у якасці дэкору. І вось упершыню Нацыянальны музей гісторыі і культуры паказаў ручнікі як пласт народнага мастацтва, як выдатную з'яву традыцыйнай культуры. Аўтар навуковай канцэпцыі выставы, кандыдат мастацтвазнаўства Вольга Лабачэўская да гэтай падзеі ад выдавецтва "Беларуская навука" займала падарунак — кнігу "Зберагаючы самабытнасць" (З гісторыі народнага мастацтва і промыслаў Беларусі), яе ахвотна набывалі студэнты.

Шэсць гісторыка-этнаграфічных

рых рэгіёнаў Беларусі прадстаўлены ў экспазіцыі ў выглядзе вялікіх рамонаў, дзе кожны п'ялётак — ручнік. Іх на выставе звыш трысот. Ручнікі выглядаюць з куфра, звясаюць з прыдарожнага крыжа-абярга, далікатна атульваюць старыя абразы. "Кожны ручнік — гэта як пасланне продкаў, — гаворыць аўтар мастацкага вырашэння выставы Пётр Драчоў. — У ім захавана сакральная сімволіка, якой мы цяпер ужо не разумеем і якую здольны "расшыфраваць" адно спецыялісты".

Гэтай багатай выставай завяршаецца навукова-культурная пра-

грама "Беларускі ручнік", якая ажыццяўлялася ўстановамі Міністэрства культуры ў 1995-98 гадах. У рамках праграмы адбыўся шэраг раённых выставак, не засталася ўбаку і абласныя краязнаўчыя музеі. Быў праведзены конкурс на лепшы сучасны ручнік, пераможцы адзначаны прызамі.

Браныя, пераборныя, вышываныя, белыя і з чырвоным, з карункамі і кутасамі, паласатыя і з геаметрычным арнамантам... Вочы, як кажуць, разб'ягаюцца, а сэрца радуецца багаццю, якім валодаем усе мы.

Г. К.

Дзень касінераў

зламаным металічным крывякам.

25 кастрычніка 1997 года, ва ўгодкі смерці Віктара Каліноўскага, на рэстаўраванай магіле быў усталяваны новы металічны крывя работы слаўтага майстра мастацкага кавальства Юрыя Мацко. Зрабілі гэта сам аўтар крывя, Трышчановіч і некалькі іхніх сябраў.

А 25 кастрычніка 1998 года тут сабралася ўжо ля сотні чалавек з Мінска, Гародні, Гомеля, Оршы, Ліды, Зэльвы, Беластоцкіх і Свіслаччыны. Прысутнічалі такія асобы, як філосаф Валянцін Акудовіч, кіраўнік Гарадзенскага аддзялення СБП Данута Бічэль-Загнетава, прафесар Гарадзенскага ўніверсітэта доктар філалагічных навук Аляксей Пяткевіч, галоўны рэдактар газеты "Наша слова" Станіслаў Суднік, барды Валеры Жамойцін, Андрэй Мельнікаў, Віктар Шалкевіч. Прыехала і праўнучка Віктара Каліноўскага Ніна.

Прысутныя ўсклалі кветкі на магілу В. Каліноўскага, да помнікаў Кастусю Каліноўскаму і апошняму баявому камандзіру паўстанцаў Рамуальду Траўгуту, ушанавалі іх памяць палаючымі свечкамі, вершамі і прамовамі.

Далей шлях удзельнікаў дня памяці ляжаў на ўзмежак Белавежскай пушчы, да рэшткаў былой сядзібы Каліноўскіх. Тут яшчэ некалькі гадоў таму намаганнямі прафесара Міхася Ткачова і яго папелнікаў была зроблена кансервацыя падмурку дома Каліноўскіх, усталяваны мемарыяльны камень. Пра тое, які гэта было, распавёў адзін з удзельнікаў тых падзей журналіст Уладзімір Хільмановіч. С. Суднік прачытаў свае вершы. Да каменя Каліноўскіх таксама былі ўскладзены кветкі.

Дзень касінераў-98 быў арганізаваны прадпрымальнікам Віктарам Трышчановічам, а таксама Гарадзенскай філіяй Беларускай сацыял-дэмакратычнай "Грамады".

Ф. КМІТА

СПАДЧЫНА

УГОДКІ

"Бардаўская восень" трансфармуецца

Пяты традыцыйны штогадовы фестываль беларускай песні ў Бельску-Падляшскім на Беластоцкай, народжаны ў 1994 годзе пад назвай "Бардаўская восень", усё больш прымае рокавае аблічча.

Зала мясцовага культурнага цэнтра, разлічаная недзе на паўтысячы глядачоў, як і на мінулых "Восенях", 20—21 кастрычніка, у дні правядзення сёлетняга свята, стала перапоўненай. Тыя, хто не паспелі заняць мяккія крэслы, сядзелі проста на падлозе, а далей ад сцэны проста не мелі іншага выбару, чым стаць шчыльнымі шытамі.

Уласна бардаў было тры: Аляксей Камоцкі, Андрэй Мельнікаў і Сяргей Мінскі. Астатнюю музычную прастору запойнілі рок-каманды "НРМ", "Крыўі", "Уліс", Кася Камоцкая, якая традыцыйна для апошняга часу спявала ў суправаджэнні лідэра "Уліса" Вячаслава Корана, і ўдзельнікі запісу дэма-альбома "Народнага альбома". На фестывалі адбылася своеасабліва прэзентацыя апошняга "Народнага альбома" распаўсюджваўся ў выглядзе завезеных з Беларусі компакт-дysкаў, а песні з яго гучалі са сцэны ўжывую, у тым ліку малазразумелая, але кранаючая душу песня на ідыш.

Фестываль, як і ў папярэднія гады, ладзіўся польскім Саюзам беларускай моладзі, Міністэрствам культуры і мастацтва Польшчы ды гарадскімі ўладамі Бельска-Падляскага.

Ш. ВОЙШАЛКЕВІЧ

Сярод многіх гітарыстаў...

Трэці Міжнародны фестываль гітарнай музыкі прайшоў у польскім горадзе Элку. Адначасова адбыўся і Міжнародны конкурс гітарыстаў, у якім бралі ўдзел каля 40 юных музыкантаў з Польшчы, Германіі, Бельгіі, Галандыі, Летувы ды Беларусі. Спальніцтва ладзілася ў некалькіх узроставых катэгорыях. У II катэгорыі (ад 10 да 13 гадоў) вылучыліся прадстаўнікі Беларусі: першае месца падзялілі навучэнцы Рэспубліканскага каледжа пры Беларускай акадэміі музыкі Аляксей Атраднаў (клас дацэнта В. Жывалеўскага) ды вахаванец Магілёўскага каледжа музыкі і харэаграфіі Павел Барысаў (клас выкладчыка І. Лонскага). У трэцяй узроставай катэгорыі вылучылася яшчэ адна наша суайчынніца — навучэнка Магілёўскага каледжа музыкі і харэаграфіі Юлія Лонская (клас І. Лонскага), якая заняла 2-е месца. Прычыны журы вырашыла ў гэтай катэгорыі першае месца наогул не прысуджаць.

В. С.

На здымку: лаўрэат Міжнароднага конкурсу Аляксей Атраднаў. Фота С. БУРАВА

Беларускі калегіум запрашае

3 лістапада — выступленне Адама Глобуса "Мініюра ў беларускай літаратуры".

10 лістапада — прэзентацыя часопіса "Архэ" з удзелам галоўнага рэдактара В. Булгакава.

17 лістапада — выступленне Таццяны Процькі "Палітыка таталітарнай савецкай дзяржавы ў дачыненні да сялянства".

24 лістапада — лекцыя Юрыя Хадзікі "Уніяцкі абразаніс ў Беларусі".

Лекцыі адбудуцца ў Цэнтральнай бібліятэцы Я. Купалы (актавая зала) па адрасе: вул. В. Харужай, 16. Пачатак лекцыяў а 18.30.

Дадатковую інфармацыю можна атрымаць па тэл. 256-36-13.

ЭКАЛОГІЯ

Ці пачуюць палітыкі?

У Беларусі каля ста грамадскіх экалагічных арганізацый, у тым ліку 30 чарнобыльскіх, дзе пераважае сацыяльны кірунак. Для такой краіны, як наша, гэта кропля ў моры — спадзяёмся, якраз тая кропля, што камень точыць.

Беларускі сацыяльна-экалагічны саюз "Чарнобыль" пры садзеянні прадстаўніцтва ААН у РБ, Міністэрства прыродных рэсурсаў і іншых устаноў правёў міжнародную канферэнцыю "АКАЛЯЮЧАЕ АСЯРОДДЗЕ І ПРАВЫ ЧАЛАВЕКА". Спецыялісты ўрадавых і недзяржаўных арганізацый, навукоўцы з ЗША, Швецыі, Украіны, Расіі, юрысты, парламентарыі, экалагі-аматары гаворку вялі не столькі пра стан экалогіі, колькі пра магчымасці нашых грамадзян адстойваць сваё права жыць у чыстым асяроддзі.

Пра заканадаўчую базу Рэспублікі Беларусь у гэтай галіне расказала намеснік старшыні камісіі Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага Сходу М. Худая. За апошнія гады прыняты Закон аб ахове атмасфернага паветра, кодэкс аб недрах і водны кодэкс. У першым чытанні прайшоў Закон аб гідраметэаралагічнай службе, рыхтуюцца да звартання да законапраекта аб пітным водазабеспячэнні. Але на практыцы усё выглядае куды праблематычней, чым на паперы. За выкананнем прынятых законаў падчас няма каму сачыць, нізавы прыродаахоўныя структуры цесна сябруюць з мясцовымі ўладамі, а галоўнае — людзі ні прыроды, ні свайго здароўя абараніць не могуць. Куды, напрыклад, звяртацца мінчукам, калі ноччу завод "Тэрмапласт" удушлівым выкідам атруціць паветра цэлага раёна? Што рабіць жыхарам палескай вёскі, ля якой нішчаць адзіны блізкі лес дзеля раённай звалкі, здольнай забрудзіць грунтовыя воды? Хто ўрэшце і калі ўзгадніў з людзьмі будаўніцтва экалагічна небяспечных аб'ектаў?

"Нашы грамадзяне пасіўныя ў гэтых адносінах і псіхалагічна не гатовы звяртацца ў суд", — гаворыцца ў прысланым дакладзе М. Брынчука, дырэктара Цэнтра экалагічных праблем і даследаванняў АН Расіі (сам ён прыехаў не змож). Прававая ахова акаляючага асяроддзя — слабаразвітая галіна і ў Беларусі. Праўда, прысутныя юрысты падкрэслівалі адно станоўчыя моманты і хваравіта ўспрымалі крытыку з боку незалежных экспертаў. У праграме быў адведзены час для дыскусій, аднак чынавенства ад экалогіі абсалютна не збіралася ні з кім спрачацца і хуценька сышло. І толькі тыя, хто не значыўся ў праграме, раз-пораз парушалі чынасць ды спакой спантанымі выступамі.

Гэтае супроцьстаянне выразна выявілася па ходу гаворкі. З аднаго боку — дырэктары, вучоныя сакратары, загадчыкі сектараў, з другога — спецыялісты недзяржаўных устаноў, лідэры экалагічнай партыі, незалежных поглядаў навукоўцы, мясцовыя "зялёныя", энтузіясты і праўдалюбы. "Пасярод" былі госці і кіраўнікі саюза. Першыя — назіралі, другія не давалі сітуацыі выйсці з-пад кантролю, прымым прэзідэнт саюза, пісьменнік Васіль Якавенка па-добраму, як малых, угаворваў залішне гарачых. Непрыемна ўразіла многіх пазіцыя дэпутата Нацыянальнага Сходу, намесніка старшыні камісіі па правах чалавека і нацыянальных адносін І. Катлярова — з яго выступленняў "запахла" палітыкай, звязаннем рахункаў і грызнёй.

Гэта што тычыцца атмасферы канферэнцыі. Адносна ж прававой абароненасці нашага з вамі здаровага ладу жыцця мы зразумелі, што ў суд нам ісці ранавата. І грошы не тыя, і судзіць не гатовы да разгляду такіх спраў, і дакументацыі нам вінаваты бок не пакажа, і шмат іншых знойдзеца перашкод. Гарвыканкам Магілёва паўгода марна судзіўся з прадпрыемствам "Хімвалакно": дапушчальныя нормы па шкодных выкідах ён перавы-

шаў у два разы. Справа скончылася тым, што па просьбе кіраўнікоў камбіната Міністэрства прыродных рэсурсаў і аховы акаляючага асяроддзя проста павысіла гэтыя самыя нормы (!). У судах — і то не часта — разглядаюцца адно выпадкі кампенсацыі матэрыяльнага ўрон. Старшыня савета Рэспубліканскай грамадскай арганізацыі "Экалайн", аспірант Магдэбургскага ўніверсітэта А. Чэрп назваў такую форму права архаічнай. Ён жа прывёў наступную лічбу: за 1996 год у нас разгледжана ўсяго 5 падобных спраў. (Сімптаматычна, што прыродаахоўнае міністэрства не вядзе статыстыкі такога роду судовых працэсаў.) А. Чэрп перакананы, што заканадаўства РБ у галіне экалагічных правоў не цалкам адпавядае міжнародным стандартам.

Сёлета ў дацкім горадзе Орхусе адбылася IV еўрапейская канферэнцыя міністраў навакольнага асяроддзя, на ёй прынята канвенцыя, згодна якой: 1) кожны грамадзянін мае права доступу да экалагічнай інфармацыі; 2) усе важныя рашэнні па стану навакольнага асяроддзя прымаюцца пры ўдзеле грамадскасці; 3) правы грамадскасці і асобных грамадзян абараняюцца праз суд. (Заўважым — не толькі ў выпадках урон маёмасці ці здароўю, маральны аспект не менш значны.) Беларусь — як і Расія, Азербайджан, Таджыкістан і некаторыя іншыя краіны — не падпісала Орхускай канвенцыі, пра што нашыя СМІ, натуральна, не паведамлілі.

На гэтую і іншыя міжнародныя канвенцыі, на Усеагульную дэкларацыю правоў чалавека, якой спаўняецца 50 гадоў, неаднаразова спасылаліся ў сваіх выступленнях госці з далёкага замежжа: Б.Ф. Олсан, член партыі зялёных (Швецыя), Дуглас Тукея, прадстаўнік Амерыканскай Асацыяцыі юрыстаў, Мелінда Дж. Хікман, доктар права з Аляскі (ЗША), а таксама супрацоўніца прадстаўніцтва ААН у Беларусі Эльза Хоста.

На жаль, яшчэ з савецкіх часоў складалася і дасюль працівае хібная практыка "ўціхую", без шырокага абмеркавання прымаць экалагічна сумніўныя рашэнні, каб потым не несці ніякай адказнасці. Няблага было б грамадскасці ўдзельнічаць і ў размеркаванні бюджэтнай сумы, адпущанай на ахову прыроды ў рэспубліцы. Падзёрная цішыня ўсталявалася вакол праекта будаўніцтва атамнай электрастанцыі пад Мінскам. Адхілены ён канчаткова альбо толькі чакае "лепшых часоў"?

Экалагічная недасведчанасць насельніцтва Беларусі сама па сабе з'яўляецца праблемай, як лічаць многія ўдзельнікі канферэнцыі. Экалагічны "лікбез" не стаў клопам сярэдняй школы, сродкаў масавай інфармацыі, асветніцкіх арганізацый. З лекцыямі выступіў пераважна энтузіясты, пра што гаварыў суапарыня экалагічнай партыі М. Фрыдланд. Ён жа распавёў пра лёс Беларускага экалагічнага саюза, які распаўся ў 95-ым годзе. На сёння Беларускае экалагічнае партыя аб'ядноўваецца з "зялёнымі". Прадстаўнікі партыі накіроўвалі ў парламент звыш

30-ці заўваг па прыродаахоўных законапраектах, але да іх думкі не прыслухаліся. "Нашы законы непрамога дзеяння, усё аддадзена на водкуп міністэрствам", — лічыць М. Фрыдланд.

Ю. Варонежцаў, віцэ-прэзідэнт БелСЭС "Чарнобыль", нагадаў пра ролю грамадскіх арганізацый у распаўсюджванні праўды пра вынікі тэхнагеннай катастрофы. У сваіх фармулёўках ён не стаў далікатнічаць і заявіў, што ў Беларусі сродкі масавай інфармацыі ператварыліся ў сродкі масавай прапаганды, а Нацыянальнае тэлебачанне стала нацыянальнай ганьбай.

З філасофскага боку падышоў да пытання загадчык кафедры Беларускага тэхналагічнага ўніверсітэта, доктар навук П. Вадап'янаў. Адносна існуючай з 92-га года праграмы ўстойлівага развіцця ААН ён сказаў, што "ўстойлівае развіццё" — гэтак жа утопія, як і камунізм. З паведамлення вынікала, што ўсіх нас чакаюць змрочныя перспектывы: пад уплывам урбанізацыі скарачаюцца натуральныя прыродныя экасістэмы, штодзень з твару Зямлі знікае адзін біялагічны від. Без выпрацоўкі такой тэхналагічнай мадэлі, дзе экалагічная дамінанта будзе галоўнай, чалавецтва выжыць не здоле.

Такія прадказанні маглі б падацца залішне змрочнымі, калі б не чорная чарнобыльская ява і не злавесныя прыкметы выраджэння нацыі. Пра пагаршэнне дэмаграфічнай сітуацыі і стану акаляючага асяроддзя паведаміў член-карэспандэнт НАН, дырэктар Інстытута праблем выкарыстання прыродных рэсурсаў і экалогіі В. Логінаў. Ён скараваў прапракаментаваную слупкі дыяграм (рост па ўсіх паказчыках, акрамя пестыцыдаў) і, здавалася, свядома пазбягаў спасылкаў на канкрэтныя аб'екты, факты, імёны.

Не лішнім на канферэнцыі было сведчанне грамадскага дзеяча і пэста, ліквідатара з Украіны У. Шаўкаштынага. Ён зазначыў, што распад СССР пачаўся менавіта з тых страшных майскіх дзён, калі здзейснена было дзяржаўнае злачынства — ад людзей хавалася праўда пра небяспеку.

Недзяржаўны інстытут "Беларад" (дырэктар В. Несцяранка) абследаваў каля 8 тысяч дзяцей у забруджаных тэрыторыях, на аздараўленне адабраны дашкольнікі Ельскага і Жыткавіцкага раёнаў. Зараз існуе 65 (раней — 370) мясцовых цэнтраў, дзе працуюць спецыяльна адукаваныя дазіметрысты: яны правяраюць якасць прадуктаў прыватнага сектара. Намеснік дырэктара, доктар тэхнічных навук А. Дэвойна даў высокую ацэнку медыцынскаму прэпарату "Яблэпект", які пастаўляецца з Украіны. 500 тысяч дзяцей жывуць у брудных тэрыторыях, напаміну ён. Дозавая мяжа не павінна быць аднолькавай для дарослых і для малых, неабходны спецыяльны закон аб радыяцыйнай абароне дзяцей.

Ва ўступным слове, звернутым да ўдзельнікаў міжнароднай канферэнцыі, В. Якавенка адзначыў: "Усё ў прыродзе ўзаемазвязана, намізана на лесаносныя ніткі. І, абмяркоўваючы сёння ў кантэксце сусветнага і еўрапейскага досведу стан акаляючага асяроддзя і прававую абароненасць насельніцтва (у экстрэмальных умовах), мы заклікаем палітыкаў: не цурайцеся актуальнай і надзённай праблемы — экалагіцыі грамадскіх адносін, самога ладу жыцця, закона і права, маралі і мыслення грамадзян."

Ці пачуюць палітыкі заклік экалагаў? Тым больш, што ў экалогіі, як падкрэсліў госць са Штатаў, няма географічных межаў...

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ

ВАРУНКІ

Два інцыдэнты

Не надта і хацелася распавядаць пра музычны вечар мінулай суботы, калі б не шэраг акалічнасцяў, што надарыліся вакол канцэрта беларускіх рок-гуртоў "Уліс", "Новае неба" і "НРМ". Выразны напісаць у процівагу. Бо пераважная колькасць айчынных выданняў падае падрабязнасці знаходжання і канцэртавання ў Мінску вядомага расійскага "ДДТ" на чале з Юрыем Шаўчуком, забываючыся, як заўжды, на музыкаў тутэйшых. І тым самым (міжволі альбо наўмысна) даводзячы іхнюю нібыта непаўнавартаснасць. Распаўсюджваючы сярод насельніцтва, па вялікім рахунку, пазаначна-нальныя настроі і густы, ствараючы псеўда-беларускі культурніцкі кантэкст.

Радуе тое, што, нягледзячы на датавае супадзенне (канцэрты прайшлі адначасова), на "Уліс", "Новае неба" і "НРМ" сабралася

паўночкая зала. І справа, мусіць, не толькі ў тым, што ў ДК трактарнага завода, дзе гралі беларускія гурты, білеты былі таннейшымі ў дзесяткі разоў.

А найперш захацелася напісаць таму, што дужа ўразлілі два інцыдэнты, вельмі натуральна-варункавыя для нас на сёння.

Першы — такі. Яшчэ гарэла ў зале святло. Усе ўладкоўваюцца. Да дзяўчатак, што сядзяць наперадзе нас, падходзяць нейкія хлопцы і загадваюць вызваліць месцы: маўляў, ім хочацца сядзець менавіта тут. Пасля адмовы пагрозліва паўтараюць:

— Вы што, не панялі? Мы из БПСМ...

Дзяўчаткі пасмяяліся адно, і хлопцы ўрэшце адыходзяць. Што, гэтак усталёўваецца сярод моладзі аўтарытэт арганізацыі альбо ад усёдазволенасці і ўлады закружылася галава? Нават калі тыя юнакі й не належаць

да БПСМ, усё роўна падобная імітацыя паводзін ёсць сведчаннем прысутнасці не зусім прыстойнага вобраза бэлэсэмаўцаў ва ўяўленнях моладзі.

А як ужо зала затанчыла, адбылося штосьці нахшталь невялічкага фрагмента вулічнай палітычнай акцыі. Падчас спеваў Касі Камоцкай да яе на сцэну па аўтограф выскочыла прыхільніца. Напярэймы — міліцыянер. Ён пачаў адпыхваць дзяўчыну назад. Залішне казаць, што далёка не далікатна, а — як навучылі. Камоцкая заступілася за слухачку. Потым аб чымсьці пашапталася з музыкамі... — і аўдыторыя ажно зайшла ад эмоцый. Зноў з'явіліся на колькі хвілін прыбраныя па просьбах міліцыянераў бел-чырво-на-белыя сцягі. Загучала калісьці забароненая да эфіру і даўно не спяваная "Новым неба" на канцэртах песня пра тое, што некаму пара ісці дахаты. Імгненна, адзватная рэакцыя на хамства?

"А мы з табой выбіралі свабоду, але яе не вып'еш, як піва..."

Кірыла ПАЗНЯК

ПАЕХАЎ на край свету, каб пераканана, ці сапраўды дзе-еца там — як пляткараць у Варшаве — штосьці благое. З Варшавы на край свету трэба ехаць гэтак: спачатку на Беласток шашою, запруджанай стомленымі груза-вікамі, пасля звярнуць да Супрасля, а затым трэба трымацца асфальтоўкі, якая бяжыць на ўсход і ўрэшце нырае ў Кнышынскую пушчу, дзе таемны гушчар падстае аж да краю асфальту. Тут ужо трэба ехаць вельмі асцярожна, каб не пакрыўдзіць каго-небудзь з легкадумных лясных істот, якія могуць выскачыць з гушчару проста пад колы аўтамабіля. Аднак падарожнік, выхаваны на вершах Лесмяна і аповесцях Талкіена, добра ведаў, як паводзіць сябе ў такім месцы, каб не напалохаць ці не ўгнавіць ягоных насельнікаў. Дзякуючы гэтаму без перашкод дабраўся да сонных і ціхіх Крынак, дзе ў драўляным доме, у атэчэні садзе і кветках, жыве беларускі пісьменнік Сакрат Яновіч.

Яновіч пачастуе прыбша буйнымі сакаві-

ся радзіны. Даўно ўжо іх тут няма.

Калі тут апошнім разам нарадзілася дзіцятка? Цяжкае пытанне. Прыкідваюць, успамінаюць. Выходзіць, па-іхняму, 21 год назад. — Але буслы ёсць — паказваюць гняздо. І бацюшка маею у царкве ў Крушынянах, за сем кіламетраў адсюль. Самы лепшы бацюшка. А матушка ў бацюшкі якая файная. Але хрышчэння ў шлюбаў няма, бацюшка толькі нябожчыкаў адпявае.

У жыцці Рудакоў гэта быў надзвычай цікавы дзень. Мала таго, што прыехаў рэдактар з Варшавы, дык яшчэ заблукаў сюды нейкі фіят з ломжынскімі нумарамі: — О, няхай пан паглядзіць, турысты едуць. Зараз будучь заварочваць назад, бо там дарога канчаецца і ўжо толькі балота. Во, ужо тармозяць. Маю з такімі клопат — едуць, едуць, глядзяць, а тут канец свету...

Засталіся знакі на карце

За 50 кіламетраў адсюль на ўсход пухне Беласток. Разрастаецца, нібы возера, што

руску, часцей за ўсё гэта магло б выклікаць пратэст: "Вы што, хочаце нас заперці ў гэта?"

— Жыццё навучыла нас асцярожнасці, — кажа Эўгеніюш Вапа, старшыня Беларускага саюза ў Польшчы. — Мой дзед, напрыклад, анікуды не пераязджаючы, жыў у пяці дзяржавах: у царскай Расіі, у ІІ Жэчпыспалітай, у СССР, у ІІІ Жэчы, а пасля ў ПНР. Вядома, што значыць жыць у малой вёсцы на паграніччы ў такой завірусе падзей. Як урававацца, калі ноччу прыходзяць з лесу нейкія людзі з карабінамі, заходзяць у хату і пытаюць, хто ты такі. Што ім адказаць — паляк? Беларус? А калі адказ ім не спадабаецца? Вось доказ мудрасці маіх землякоў, якія прыдумалі адказ: "Мы тутэйшыя..."

Прыгадаю жыхароў вёскі Рудака, тое, як яны амаль ці не апраўдаліся з тае прычыны, што "гамонім гэтак па-свойму" — быццам не маглі гаварыць дома, як хочучь. Можна, дзесь у глыбіні душы ўсё яшчэ тлела ў іх боязь, ці не з'яўляюся і я адным з тых, што прыходзяць, каб запытаць: "Хто ты такі?"

Войцех МАЗЯРСКИ

Сонна, ціха, грозна

КАТАЛІЦКІЯ ПРАВЫЯ РОБЯЦЬ УСЁ,

КАБ НА БЕЛАСТОЧЫНЕ ПАЎСТАЛА АНТЫПОЛЬСКАЯ БЕЛАРУСКАЯ ЭЛІТА

тымі вішнямі і, паказваючы з парога хаты на сад, які збягае адсюль уніз па невялікім схіле і за якім аж да неба краю ў дрогкім мроіве ляютна дрэмлюць пагоркі, скажа: — Гэта і ёсць мой эдем.

Што бллага можа здеецца ў эдзе?

Тут ужо няма моладзі

— Далей ужо няма нічога, толькі выміраючыя вёскі. Нават вароны разварочваюцца над Крынкамі і кіруюцца на Беласток, — кажа Яновіч. — Краявіды тут прыгожыя. А закон прыроды гучыць гэтак: дзе пануе аднастайная раўніна, там зямля ўрадлівая, а дзе пейзаж прыгожы, дзе пагоркі, ласы і лугі — там зямля радзіць не хоча.

Дзе зямля не родзіць, не родзіцца таксама і чалавечыя дзеці. Яшчэ 30 гадоў назад у вёсках Крынкаўскай гміны было 20 школ — зараз засталася адна ў саміх Крынках, у якую аўтобусам звозяцца нямногія дзеці з усяго наваколля. За 70 ці 80 кіламетраў на поўдзень адсюль бурмістр Бельска Падляскага скажа мне пазней, што інтэрнат пры мясцовым ліцэі можа прыняць 500 дзяцей, палова месц у ім — вольныя, бо ў гэтай частцы Польшчы ўжо няма моладзі.

Каб з Крынак патрапіць у вёску Рудака, трэба забрацца яшчэ далей, пакінушы за плячыма чароды варон, што кіруюцца на Беласток. Тут, перад першай апусцелай і зараслай былём хатцай, стаіць ля пясчанай дарогі, што бяжыць сярод поля, металічны крыж з надпісам кірыліцай: "Боже, спаси деревню Рудаки".

Аднак Гасподзь у вышніх не прыслушаўся да просьбы і пастанавіў адабраць у людзей гэтую зямлю. Дзікая расліннасць прагна, сантыметр за сантыметрам, вяртае тэрыторыю, якая калісьці ёй належала.

— Во, зірні, пане, дарога зарастае, — паказвае солтыс Аляксандр Мартус. — На што гэта падобна, каб на дарозе ў сярэдзіне вёскі расла трава і ўзыходзілі бярозкі? Даўней тут быў рух, праганяліся каровы, хадзілі козы і куры, таўкліся чародкі дзяцей і сабак. Але тое было даўно. А цяпер цішыня такая, што можна пачуць, як паражняюць бэлькі ў мёртвых хатах.

Солтысу 58 гадоў і ён на ўсю вёску самы малады: — Было нас тут калісь дзвесце чалавек, сёння жыве апошніх 20. Адны пенсіянеры. Толькі я яшчэ спрабую гаспадарыць. Мелі мы 40 коней — маем дзевяць, мелі больш чым сто кароў — зараз толькі я яшчэ маю сем.

Калі было тое "даўно"? А, яшчэ за камунай. Цяпер жа мы — за капіталізмам.

Едуць, глядзяць, а тут канец свету

Збіраюцца вяскоўцы. Хтось заехаў папытаць, як жывуць — чаму ж не прыйсці. І кожны хоча нешта распавесці — не то папольску, не то па-беларуску: — Цяжка сказаць, не ведаем, як на тое паглядзіць пан рэдактар, але мы тут гэтак гамонім — па-польску, па-беларуску, па-свойму. Не, каб мы хацелі чаго бллага, крый Божа!

— Жыве кот і жыве сабака. Кожны неак жыве. Мы таксама. Сядзім і чакаем смерці. Дагароўваем. Як памрэ апошні, дык прыедзе пахарнік, спаліць тут усё і капцы.

А дзеці? Дзе вашы дзеці? Паехалі ў свет — у Беласток, у Варшаву. Паканчалі школы, паўладкоўваліся на работу, павыракалі-

прымае ў сябе ручаі і рэчкі з усяго наваколля. Узнікае між пагоркамі, узбіраецца на іх, паглынаючы пачаргова прасторы зямлі.

— Ён звышнатуральна вялікі. Як горад каланіяльны, як які-небудзь Дакар, акружаны саванай ці джунглямі, — кажа Яновіч. — Усе цягнуцца да Беластока, бо там можна жыць, хоць бы нават і бедна. Таму людзі й едуць. Не толькі людзі, тут нават прырода выраджаецца. Найбольш дзікіх птушак жыве не ў пушчы, а на ўскраінах горада, бо там лацвей знайсці спажыву.

Са свайго эдэма Яновіч глядзіць на Беласток, напэўна, як на велізарную пухлінную нарасць, што высмоктвае жыццядайныя сокі гэтай зямлі — бо кожны новы раён у горадзе азначае пераліванне крыві з дзясцякаў вёсак, якія марнеюць, вянуць, усыхаюць, становяцца толькі тапаграфічнымі знакамі на ўсё больш неактуальных картах. Але прымае гэта спакойна: — Мінецца пакаленне ці два і традыцыйная вёска знікне на Беласточчыне. Застанецца шырокі гарадскі поплаў і рэдзеныя архіпелаг фермерскіх гаспадарак.

Ды толькі ж таг асуджаная на паглыннанне вёска ў большасці свайёй — праваслаўная і беларуская, а горад, які ўсё расце і расце, з'яўляецца горадам польскім.

Скурчыцца, знікнуць, не лезці ў вочы

Як адчувае сябе чалавек, выходзец з такіх Рудакоў, у горадзе, дзе думаюць пра яго — а часта і ўслых гавораць, — "пастух", "бурак"? Як адчувае сябе, калі ў дадатак у вачах многіх польскіх жыхароў з'яўляецца "рускім", "кацапам", які ходзіць у царкву, у той час як цывілізаваныя людзі павінны малацца пад каталіцкім крыжам? Калі ён тое ўсё чуе, калі ён тое ўсё бачыць у вачах пракожых, улоўлівае ў гудзе касцельных звонаў, — як ён тады сябе адчувае?

А як адчувала сябе пані Э., маладая беларуская інтэлігентка з Беластока, імя якой лічыцца ў Польшчы рускім, калі яе польскія свёкар і свякроў запатрабавалі ад яе, каб як мага хутчэй тое імя памяннула? Бо яно перашкаджае Польшчы, якая ўстапае ў НАТА — яны ж не вытрываюць больш такой ганьбы.

Не, такі чалавек найчасцей не бунтуе. Хутчэй ён скурчыцца і спрабуе знікнуць. Перастае трапляцца на вочы. Выглядаць як усе і гаварыць як усе. Па-польску.

Бо ў Беластоку практычна не чуваць беларускай мовы, на Беласточчыне не відаць беларускіх надпісаў. Пытаюся пра гэта ў Яновіча — кожны крамшчык, кіяскёр ці гаспадар харчэўні можа зрабіць сабе любую шыльду, якую толькі захоча, хоць бы і беларускую. — Людзі баяцца, што знойдуцца палякі-шавіністы, якія ім павыбіваюць шыбы, — кажа Яновіч. Аднак бліжэй да праўды, напэўна, прафесар Ежы Капаня (паляк) з Беларускага ўніверсітэта, кіраўнік беласточкага Саюза волі:

— Беларускасць не з'яўляецца падставой для гонару. Простыя людзі пагаджаюцца з тым, што з'яўляюцца беларусамі, а вось жа адукаваныя гэта хутчэй за ўсё ўжо скрываюць. Пасля школы беларуская моладзь часта прымае кантакты са сваім асяроддзем. Мала жадаючыя вучыцца па-беларуску. Падазраю, што калі б прапанаваць жыхарам вёсак і мястэчак паставіць шыльды з назвамі іх мясцовасці па-бела-

Было ад чаго бараніцца

Тыя, што найбольш груба дэманструюць праваслаўным беларусам пагарду і сваю ўяўную цывілізацыйную перавагу, паходжаннем найчасцей такія ж самыя мужыкі, толькі выходцы з каталіцкіх вёсак. (Беласток да ІІ сусветнай вайны быў горадам напалову яўрэйскім. Пасля вайны горад вынішчаных яўрэйў занялі прышлыя людзі).

Ежы Капаня: — Жыву тут 20 гадоў і ўвесь час мяне здзіўляе гэты падзел на два светы — палякаў і "чужых", нават у малым прыходзе, дзе на кожнага чужога глядзяць з боязю толькі таму, што чужы. А пасля прыдумваюць абгрунтаванне тае боязі — што праваслаўе пагражае на Беласточчыне каталіцызму альбо што ў часы ПНР беларусы падтрымлівалі тут камуністычны ўлады.

— Відавочна, што ў тутэйшым апарце ўлады былі таксама людзі беларускага паходжання, але, па-першае, яны не траплялі туды як беларусы, а па-другое, вельмі хутка спаланізоўваліся і самі вынішчалі беларускасць, калі даведваліся, што пагражае перадавому ладу, — кажа Яновіч.

Пра складаныя ўзаемаадносіны беларусаў з паваенным камунізмам у Польшчы пісаў беларускі гісторык Эўгеніюш Мірановіч.

Каля 90 працэнтаў той супольнасці складалі убогія вясковыя люд. "Пры непрыкільных адносінах польскага насельніцтва да новай улады апошняя прадастаўляла ў сваіх шэрагах месца кожнаму, хто выказаў жаданне яго заняць. Для беласточкіх беларусаў адкрываліся перспектывы вырвацца з перанаселеных вёсак і заняць пасаду, якая дагэтуль была недасягальнай марай ці сімвалам прыналежнасці да прывілеяваных пластоў грамадства. У выніку ва ўсходніх гмінах ваяводства дзяржаўныя ўстановы, міліцэйскія пастарункі, партыйныя камітэты, пасты аховы парадку і КГБ запоўніліся людзьмі беларускага паходжання... (...) Рэпрэсіі з боку падполля штурхалі беларусаў у абдымкі ўлады. (...) Надараліся выпадкі, калі ўся вёска запісалася ў партыю і міліцыю, абы атрымаць зброю, неабходную для абароны".

А бараніцца было ад чаго. Мірановіч пісаў: "Амаль у кожнай справаздачы аб стане бяспекі ў паветах Бельскім і Беластоцкім (...) сярод ахвар падполля называюцца жыхары беларускіх вёсак. Калі пасля наведання ўзброенай групы не было забітых, дык заўсёды быў нехта каго моцна збілі, выразалі зорку на лобе ці нейкім іншым чынам страшна скалечылі".

Усе такія інцыдэнты беларусы залічалі на рахунак польскага падполля, нават калі нападаўшымі былі звычайныя злачынцы-рабаўнікі.

Гісторыя супрацьпаставіла паважлівае права каталіцкіх палякаў на суверэннітэт гэткам жа паважлівым марам праваслаўных беларусаў аб лепшым жыцці. І лаяльнасць палякаў да даваеннай польскай дзяржавы — перакананнем беларусаў, што ІІ Жэчпыспалітая крыўдзіла іх, не была іхняй дзяржавай і даверу не заслугоўвае. Гэтыя дзве супольнасці былі як два цягнікі, што ідуць па адной каляіне ў супрацьлеглых напрамках. Яны павінны былі сутыкнуцца.

Аднак гэта міф, што беларусы падаліся ў апарат улады цугам. Як піша Мірановіч, у партыі ўлады знаходзіліся "лічаныя адзінкі". Няпраўда таксама і тое, што беларусы пасля вайны займелі нейкую выгаду як нацыяналь-

ная група. Займелі яны, вядома, "магчымасці для грамадскага развіцця, удзелу ў палітычным, культурным і гаспадарчым, жыцці, але ніякіх магчымасцей — для развіцця ўласнага нацыянальнага жыцця. Займелі ўсе правы, але — як палякі".

Перш за ўсё няпраўда, што трагічныя польска-беларускія канфлікты лаяльнасці і супярэчлівасці інтарэсаў у часы ПНР можна перакрэсліць прастай канстатацыяй калектывнай адказнасці беларусаў за камунізм у Польшчы. Прытым цікава, што асяроддзе, з якога так лёгка выходзяць сёння абвінавачванні беларусаў, само выказвала поўнае разуменне паводзін тых палякаў Віленшчыны, якія на пачатку 90-х гадоў абралі сваімі лідэрамі польскіх членаў савецкай камуністычнай партыі і працівілі незалежнасці Літвы, жадаючы заставацца ў СССР.

Чым бліжэй, тым горш

Сакрат Яновіч: — Калі яшчэ пару гадоў назад у Беластоку, напрыклад, у аўтобусе, я размаўляў па-беларуску, дык вымушаны быў асцерагацца, бо заўсёды хто-небудзь мяне павучаў, маўляў, тут размаўляюць па-польску. Сітуацыя змянілася толькі пасля распаду СССР і адкрыцця мяжы. Цяпер людзі проста думаюць, што я — гандляр з Усходу, і не чапляюцца.

Дык гэта Сакрат Яновіч, ці не найслыннейшы жыхар Беласточчыны, пісьменнік, уключаны ў энцыклапедыі, узнагароджаны ўрадам у Варшаве за заслугі ў развіцці польскай і беларускай культур, прыняты ў Рыме Папам, асоба, якую б ганарыўся любіць іншы горад у Польшчы, — ён у Беластоку ўжо можа спакойна размаўляць на сваёй мове, бо ў вачах пракожых уяўляецца... іншаземцам, які прывёз на продаж штаны, шрубкі і батарэйкі.

Яновіч: — Чым далей ад Беластока, тым наша культура вышэй эніцца — у Германіі, у Францыі, у Японіі, таксама ў Варшаве...

Тут жа пануе іншая логіка і іншыя эмоцыі. Калі ў 1996 годзе, пасля гадоў спрэчак паміж каталіцкім Касцёлам і праваслаўнай Царквою, урад прызнаў за Царквою манастырскі комплекс у Супраслі, ва ўсіх беласточкіх касцёлах быў прачытаны камунікат канцлера тутэйшай каталіцкай мітрапалітычнай курыі ксяндза Адама Крашыньскага, які заявіў, што нарэшце выявілася "праўдзівае аблічча праваслаўных шавіністаў і рускіх нацыяналістаў".

Дзве веры ў ложку гэта марная работа

— Прыехала сюды восем гадоў назад і неяк навучылася жыць, але штодня мне цяжка. Увесь час сутыкаюся з тутэйшай рэчаіснасцю, — настаўніца, якая гаворыць мне гэта, прасіла не называць яе прозвішча. — Надарылася, напрыклад, магчымасць замяніць дырэктара маёй школы (чалавека, які быў не на месцы), бо скончыўся тэрмін яго паўнамоцтваў. Знайшлі выдатнага кандыдата — маладога, энергічнага. Унеслі прапанову — і тут пачалося. Бо гэты кандыдат быў праваслаўным, а ранейшы дырэктар быў католікам. Пробач абзваніў бацькоў, які ўдзельнічаюць у выбарах дырэктара, запалохаў іх: маўляў, хай яны толькі паспрабуюць галасаваць за праваслаўнага! І натуральна, чалавек не прашоў. А мяне папракаюць: як я, каталічка, магла выказацца за праваслаўнага? Вядома ж, аніякі праваслаўны не можа кіраваць каталіцкай школай — і наадварот. І гэтак тут ва ўсім...

Кіраўнік "Салідарнасці" ў Бельску Падляскім Кшыштаф Лінке гаварыў мне, што мае прэтэнзіі да гарадскіх улад наконт складу назіральнай рады свайёй фірмы. Бо на чатырох праваслаўных прыпадае толькі трое католікаў. А гэта ж можа нанесці шкоду прадпрыемству, якое падрыхтавана да прыватызцыі.

Настаўніца, якая пажадала быць ананімнай, ужо не хоча змагацца:

— Мушу змірыцца з тым, што неўзабаве пайду ў касцёл, а не ў царкву, бо маю стасункі толькі з тымі, хто таксама ходзіць у касцёл. Іншыя — гэта чужынцы, ворагі.

Паўтара года назад каталіцкі пробач з Крынак у размове з рэпарцёрам "Газеты" сказаў шчыра: — Я абараняю каталіцкую сям'ю і веру, каб не было таго, што ёсць, бо тут кожная трэцяя сям'я мяшаная. А з мяшанай сям'і няма карысці, бо, як хтось сказаў, — дзве веры ў ложку гэта марная работа.

Гэтка логіка падтрымлівання нацыянальнага і веравызнаўчага гэта агучваецца па абодва бакі. Кіраўнікі Царквы таксама падкідваюць абсурдныя абвінавачванні. Два гады назад праваслаўны гданьска-беластоцкі архіепіскап Сава (сёння ўжо кіраўнік усёй Царквы ў Польшчы) заявіў: "Святыню ў Габарцы спаліў католік, інспіраваны кімсьці з лідэраў духавенства. Таксама як і іншыя нашы царквы, якія стаялі цягам стагоддзяў, а цяпер раптоўна, невядома з якой прычыны пачалі палаць..."

Аднак галоўны цяжар адказнасці за распальванне варажасці заўсёды падае на мацнейшага.

(Працяг на стар. 14—15)

Падарожжа ў сны

Пра Еўфрасіню і яе добрую справу

Бадай, па колькасці выданняў, прысвечаных Еўфрасіні Полацкай, мы хутка наблізімся да іншых народаў, якія, шануючы лепшых сваіх сыноў, пастанілі звартацца да іх незабыўнага вобліку, імкнучыся глыбей і паўней спасцігнуць сутнасць іхай святынні, якую ўвасобіў знакаміты Лазар Богша. Але Крыжа ні было б, калі б не жыла Еўфрасіня Полацкая — найадукаванейшая жанчына свайго часу, якая сёння ўспрамаецца патронкай Беларусі. Таму Уладзімір Арлоў, які з'яўляецца аўтарам-укладальнікам, падрабязна прасочвае жыццё асветніцы, узнаўляючы той перыяд з гісторыі Полацкага княства, што звязаны з яе дзейнасцю.

І, канечне ж, рэалізацыя падрабязна пра саму святую — яе ўзнікненне і далейшы лёс. А таксама пра тых, дзякуючы каму яна, няхай і не ў арыгінале, была вернута, нарэшце, на шматпакутную беларускую зямлю — пра брэсцкага мастака Міколу Кузьміна і прадымалніка, які выступіў ініцыятарам шмат якіх дабрачынных спраў.

Анатоль Сілівончыка (раздзел "Адраджэнне святых" напісаны пры ўдзеле Ганны Сурмак і Барыса Стука). Дарэчы, і гэтая, цудоўна аформленая, альбомнага тыпу (на мелаванай матавай паперы) кніга выйшла не без удзелу добрых людзей. Выданне ажыццэлена па заказе Згуртавання беларусаў свету "Бацькаўшчына" на сродкі, ахвяраваныя пры арганізацыйным спрыянні сяброў Згуртавання генеральнага дырэктара Акцыянаўскага таварыства "Сибдорсервіс" (г. Сургут, Расія) Анатоля Сілівончыка і старшыні праўлення сумеснага прадпрыемства "Міжнародны цэнтр прадпрыемстваў беларускай дыяспары" Барыса Стука.

А яшчэ застаецца дадаць, што тэкст падарожжа па беларускай і рускай мовах. Жыццё святой Еўфрасіні Полацкай падрыхтавана да друку і перакладзена на беларускую мову Аляксеем Мельнікавым, а наклад кнігі — пяць тысяч экзэмпляраў.

Ян КРЫВІЦКІ

Да юбілею мастака

У залах Віцебскага мастацкага музея адкрыліся экспазіцыя работ старажытнага мастака Прыдзвінскага краю Пятра Явіча. На ёй прадстаўлены карціны, якія заваявалі заслужанае прызнанне на рэспубліканскіх і міжнародных выставах. Выстава прымеркавана да 80-годдзя з дня нараджэння ветэрана вайны і працы.

На здымку: мастак Пётр ЯВІЧ. Фота Аляксандра ХІТРОВА, БЕЛТА

"Мастацтва", № 9

У нумары — артыкулы В. Нячай "Экран і душа", Н. Агафонавай — "Экзістэнцыйны рэалізм: кінематограф Мікеланджэла Антаніні", Н. Бунцэвіч — "Ігар Лучанок: легенды, міфы і рэальнасць", Я. Мацкевіч — "Падарожжа ў край жураўліны", Л. Ляшчэвіч — "Навошта Байдаву ўсё гэта трэба?", Т. Мушыньскай — "Маладыя харэаграфы: ад экскрэсаў да магіі", Т. Катковіч — "Графічныя рэльефы адлюстравання, або Гульня ў каханне і смерць", Т. Арловай — "Тэатральныя абрысы Алега Саннікава", Л. Грамыкі — "Развітанне не заўсёды", І. Ладуцкі — "Людзі і мыш", "Ідэя вады і цэпры ў паззіі Адама Міцкевіча і Леаніда Галузічэвіча" — гэта даследаванне А. Ігнацюк. Да творчасці А. Міцкевіча звяртаецца і В. Вайткэвіч з В. Ярэвася — "Фармазоры Радзівілаў, або Правырыць геалогіяй гармонію". Напрыклад з'езд беларускіх мастакоў В. Трыгубовіч гутарыць з Г. Буралкіным — "Крок за крокам, або Доўгая дарога...", В. Пуцко цікавіць усходнеславянскія мастацтвы рубяжа XVII—XVIII стагоддзяў у сістэме культуры Расійскай дзяржавы — "Праверка высноваў". І. Каранеўскай ("Даббог") вяртаецца да вядомага нацыянальнага міфалогіі. Сярод іншых матэрыялаў — артыкулы А. Туровіча "Пераадолець тэхнагенез, або Вяртанне ў Эдэм", Н. Бекус — "Фатаграфія і Чарнобыль: ад ландшафтаў да чалавека", В. Капелінай — "Карціна ў свеце карцін", А. Гаруцова — "Квадрат бывае сонечным..."

Напрыканцы 90-х паняцце "виртуальнай рэальнасці" стала толькі ўвасабленнем камп'ютэрнай тэхналогіі, але і філасофіяй, што дазваляе асэнсавач свет знутры і звонку праз мінулае і ў перспектыве. Тэхнагенны характар усіх бакоў сучаснага жыцця нібы падштурхоўвае не спаручаюцца да такіх форм рэальнасці, якія не літаратурна да візуальна-папулярных уяўленняў. Новы праявілі зборнік Б. Пятровіча "Фрэскі" стаў адлюстраваннем пошукаў такой рэальнасці.

Той, хто сочыць за творчасцю Б. Пятровіча (а таленавіты аўтар мае свайго чытача), відаць, адчуе, што, як і ў папярэднім кнізе "Сон між пачвар", пры стварэнні ўласнай віртуальнай рэальнасці асабліва прыцягальнай для пісьменніка стала форма сну. Сама нелагічнае, невытлумачальнае для таго, хто спіць, з'яўляецца не столькі дзіўным і неверагодным, колькі наадварот, у асноўным зразумелым і праўдзівым. Усё ў мастацкім свеце Б. Пятровіча, што адбываецца ў сне, успрамаецца як сапраўднасць, нават ілюзорныя псіхічныя ўтварэнні набываюць якасці рэальных аб'ектаў. У час сну нараджаецца новая рэальнасць. Яна становіцца вынікам сумеснай веры — мастака і чытача — у магчымасць адкрыцця таго, што ў рэальнасці прыхавана ці, на першы погляд, зусім адсутнічае. Менавіта ў сне адкрываецца схаваная ў рэальным жыцці пазытыўнасць свету ў фрэсцы "С-с-с-о-о-н-н-н": "Пазытыўнасць можа быць усё: і росная ружа, і слізкая жаба, і халодны паравоз, і гарачы конь. Трэба толькі, каб душа словы знайшла, каб прыгожа апрагнула думкі".

Так, нягледзячы на ўласныя праявілі творчэйшай экспансіі на ідэі і надформай, на пошукі духоўных вышынь, стрыжнявой асновай "фрэсак" стаў матыў

сну. Праз яго Б. Пятровіч па сутнасці на ўласным творчым вопыце сцвярджае думку М. Пруста аб тым, што пісьменнік, незалежна ад колькасці напісаных ім кніг, на самай справе піша адну кнігу, адзін твор.

Многія творы "Фрэсак" народжаныя на сумехалогіі і фантастычнасці, літаратуры і фізіялогіі, а часам і фізіялогіі. А тую — гэта своеасаблівы ключ да віртуальнай рэальнасці Б. Пятровіча. Ключ гэты, аднак, аўтар наўмак пакае хавае вельмі далёка, а часам нават пакідае навідавоку. Так, у апавяданні "Планідаманда" — аўтарскім наватворы, які ўвасабляе лёс чалавецтва праз лёс кожнага асобнага чалавека, — гучыць прызнанне: "Сны дапамагалі яму пісаць. Бывала, сніліся гатовыя апаведы. Прачніся і запісвай. Так, дарэчы, і быў напісаны ягоны першы апавед... Ягонае жыццё не стала кнігай. Толькі сны".

Неяк вельмі лёгка ў гэтым прызнанні трэцяя асоба пераўтвараецца ў першую...

Ствараючы сітуацыю рэальнасці нерэальнага ў апавяданні "Спакушэнне", аўтар быццам праводзіць чытача па шляху ад першаснага здзіўлення да эмацыянальных перажыванняў і разуванняў аналітычнасці. Прычым гэта мяжа паміж сном і явай спрыяе таму, што пры нікавата-шэрым жыцці, пры вынішчэнні з яго мары колеры жыцця набываюць сны. Для Б. Пятровіча першым не як "сюжэтны эпизод", а найперш як правая бессюжэтнага ў чалавеку, адлюстраванне ягонага псіхалагічнага стану. У гэтым аўтар ідзе па сцежцы, якую пракаў у свой час Юнг. Герой апавядання "Спакушэнне" ў сне яе ўзнікаецца на ўзровень Самаці, адзіноцтва асабіста (індывідуальнага) і бессюжэтнага (калектыўнага). Самасць як архетып чэласнасці асобы дасягаецца героем мена-

віта ў тым стане, у якім "можна ўсё". Але вяртанне з яго аказваецца трагічным, бо мары ўжо не стала. А як без яе жыць?

У "Фрэсках" адчуваецца звышпільная ўвага да цела, прычым разуменне цела надзвычай інтымнае. Цела чалавека, "цялесная" мары становяцца сапраўдным цэнтрам чалавека. Чалавек цела атрадсамліваецца не толькі з непаўторнасцю асобы, але і з яе разгубленасцю, неабароненасцю перад светам. У адным з Пятровічавых жыццёвых заўважна відараня рэмінісцэнцыя Кафкі вага "Пераварэння". Калі ў Кафкі Рыгор Замза прачынаецца пачварнай жамярай, то герой Пятровіча адчувае сябе ў цэла дыназаўра. І настолькі з ім зжываецца, што не можа дакладна вырашыць: хто ён сапраўды, чалавек ці дыназаўр, сон гэта ці ява. Знешняе выражэнне асобы — цэла становіцца арнай барацьбы паміж грамадствам і ягонай адзінокай. З аднаго боку — выразнае імкненне да татальнага падпарадкавання, а з іншага — адстойванне права на індывідуальнасць. Жорсткі чалавек-дыназаўраў свет будзе рабіць усё, каб асоба, якая не адпавядае абсурдным, але такім неабходным бесзаабомай масе ўмоўнасцяў, пачуваць сябе няёмка і сарамліва, няхай і з-за... непрыхаванага хваста.

У Кафкі Рыгор Замза прачынаецца з пачуццём уласнай віны перад сямейнікамі з-за свайго новага цела. Гэта, безумоўна, стала вынікам ранейшага падаўлення асобы светам, адчуваннямі чалавека нават ад самога сябе. У жыццёвым герою Б. Пятровіча рабшчанаў усёпадаўляльнай сілай масе таі не ўдаецца перакаціць асобу ў агіднасці цэла, ягонай непрастойнасці. Але, калі можна так сказаць, гэта часова перамога асобы. Ужо ў іншым жыццёвым масе бярэ рэ-

На зямлі тутэйшай, беларускай...

Дзіўна: столькі часу прайшло з дня выхаду кнігі "Расаньбесаў на зямлі тутэйшай", а ў перыядычным друку пра яе — ні слова. За выключэннем хіба рэцэнзіі, якая была надрукавана ў газеце "Кніга і мы". Што гэта? Інертнасць крытыкі, абьякаваць яе і, як вынік, нежаданне пісаць? А мо прычына ў іншым: развучыліся ўсе мы, а крытыкі не ў апошнюю чаргу, чытаць? Як бы там ні было, а — крыўдна, бо кніга — унікальная, у чым можна ўпэўніцца, пазнаёміўшыся ўжо хоць бы з падзагалюкам — "Беларуская пэрамоўная паззія XIX стагоддзя".

Паруміўшы, каб з'явіліся гэтакія выданні, адзін з найбольш актыўных даследчыкаў на ніве беларуска-польскіх літаратурных узаемасувязяў і кантактаў Уладзімір Мархель, які з'яўляецца ўкладальнікам, аўтарам прадмовы і каментарыяў.

Дарэчы, прадмова надзвычай змястоўная, аргументаваная, пасля якой адразу з'яўляецца жаданне ўзяць гэты томик у рукі, адгарнуць першую старонку, другую, каб пасля прывесці з ім не адну гады, адкрываючы для сябе паэта за паэтам, якіх у зборніку ажно 71!

Канечне, сустракаецца нямаля і імён, якія даўно на слыху, прынамсі, Францішка Багушэвіча, Яна Баршчэўскага, Адама Гурыновіча, Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, Адама Міцкевіча, Уладзіслава Сыракомлі, Яна Чачота і іншых. Але пераважная большасць аўтараў выдома хіба даследчыкам літаратуры, ды тым чытачам, хто мае філалагічную адукацыю.

Дык што ж "аб'яднала" іх? Для прыкладу, Францішка Багушэвіча і Адольфа Янушкевіча, Янку Лучыну (у дадзеным выпадку Яна Неслухоўскага) і Адама М-скага, Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча і Ігната Шыдлоўскага? А тое, што гэта — польскамоўная паззія Беларусі мінулага стагоддзя. З адной розніцай: калі Багушэвіч, Дунін-Марцінкевіч, Лучына пісалі і па-беларуску, ды многія аўтары гэтай кнігі знаходзіліся ў далёка польскамоўным і стваралі свае творы толькі на польскай мове.

Прынцып адбору паэтаў вынікае, як відаць з прадмовы "Праз спадчыну — да сябе", з пазіцыі ўкладальніка, а "яна вызначылася не адвольна, а ў выніку працяглага вывучэння гістарычна-мастацкіх рэаліяў Беларусі. Іх суадносіны ў нашым грамадстве ў XIX стагоддзі паказвалі на перспектывнасць беларускамоўнага развіцця літаратуры, таму прыярытэтам месца адведзена аўтарам, якія гэта адчувалі і далучыліся да гэтага двухмоўнай творчасцю. Акрамя таго, у апошняй чвэрці мінулага стагоддзя выразна вызначыўся выхад беларускай літаратуры на шлях беларускамоўнага развіцця. Таму ў кнігу не ўвайшлі тыя ўраджэнцы Беларусі, якія мелі іншую нацыянальна-мастацкую арыентацыю і працягвалі пісаць толькі па-польску, усё больш і больш адыходзячы ад беларускага літаратурнага працэсу".

З падобным прынцыпам нельга не пагадзіцца хоць бы таму, што нельга ахапіць неахопнае. Але, маючы на ўвазе, што "Расаньбесаў..." выйшла ў серыі "Літаратурныя помнікі Беларусі", калі б настала лепшае эканамічнае становішча ў дзяржаве, а адпаведна належным чынам наладзілася і кнігадрукаванне, бадай, не варта было б адкідаць прэч і тое, што працягвала стварацца на Беларусі на польскай мове. Усё ж, відаць, трэба павучыцца ў суседніх літаратурах, у суседніх народаў, якія "сваё" так проста іншым не аддаюць.

А вось наконт самой серыі, дык яна, хутчэй за ўсё, не мае перспектывы, бо цяпер, калі распачата выданне шматтомнага "Беларускага кнігазбору", неабходна рупіцца аб яго папаўненні і не "распыляцца", бо, зноў жа, не такія мы багатыя, ды і чыгач хутчэй і найчасцей прывыкае да нечага стабільнага. Але гэта між іншым...

Дык якая яна, "новая" беларуская літаратура? Слова "новая" невыпадкова ўзята ў дужкі, бо гэта тыя старонкі яе, якія існавалі заўсёды і, паўтарюся, былі выдомы даследчыкам. Аднак гэтыя ж навукоўцы не прымалі іх пад увагу, калі гаворка ішла аб літаратурным працэсе XIX стагоддзя. А тым самым,

няхай і несвядома, змяншалі набыткі нацыянальнага прыгожага пісьменства, якое, у чым і пераконвае згаданая кніга, куды багацейшае, чым думалі многія раней.

Што ні аўтар, дык па-свойму цікавы. І нават не дасканаласць майстэрства — наконт майстэрства якраз, будзем шчырыя, нярэдка можна і паспрачацца. Ды няма патрэбы становіцца завельмі строгім суддзёй. І таму, што пісалася гэта тады, калі станаўленне беларускай літаратуры толькі адбывалася. Ды й таго нельга не прымаць пад увагу, многія аўтары і не прэтэндавалі на званне літаратара, займаючыся напісаннем твораў у вольны час. Урэшце, нельга адкідаць убок і вердынасць іх лёсва.

Узяць хоць бы Адольфа Янушкевіча. Нарадзіўся ў Нясвіжы, скончыў Віленскі ўніверсітэт, удаленіцаў у паўстанні 1830—1831 гадоў і як вынік — суд, ссылка ў Сібір, жыццё ў Казахстане. Помжр б чэрвеня 1857 года. Гэта тое, пра што можна даведацца з невялікай бібліяграфічнай даведкі. А вось тое, што ў яе не ўвайшло (сказана не ў папрук У. Мархеля, ён падаваў толькі найбольш галоўныя факты з жыцця дацця і іншага паэта)... Даведаўшыся аб сваім дзейным "лёсе", Янушкевіч заявіў сваёй каханай, што яна можа быць свабоднай. Ды Стэфанія так гарача любіла Адольфа, што не ўяўляла без яго жыцця. Таму і паслала яе ў пярэцёнак. А па тагачасных звычаях, калі юнак прымаў яго, значыць, згаджаўся на жаніцьбу. Янушкевіч зрабіў рашучы крок: у імя шчасця Стэфаніі вярнуў дзяўчыне пярэцёнак. У лісце ж да маці пасля ўсяго пісаў: "Закончыўся роман, за які пан Бальзак мог бы, апісаўшы ўсё ў чатырох тамах, атрымаць 30 тысяч франкаў".

Сапраўды, жыццё, вартае мастацкага твора. Магчыма, з цягам часу ён і з'явіцца, калі хто-небудзь з маладзёжных пісьменнікаў, апантаны ідэямі нацыянальнага Адраджэння, захоча расказаць пра аднаго з самых выдатных нашых суайчыннікаў. А пакуль санет А. Янушкевіча "Ад'езд" з прысвячэннем: "Да С. Г." у перакладзе Віктара Шніпа:

*Зноў поўнач — вецер б'е раптоўна
у ваканіцы,
І прасцірае рукі чорныя генійны,
І сэрца, быццам лодка ў буры, цішы хоча,
Але не здольна пат на нейкі міг спыніцца.*

*З журбою, што ў грудзях збалелых,
не мірыцца,*

ванш. І зноў-такі адыгрываецца яна на чалавечым целе, унушаючы сваім маўклівым і шматзначным позіткам гідлівасць да пацалункаў жаночых ног: "Ты чалеш гэтыя мякія, доўгія, чорныя ногі... на цябе даўно звярнулі ўвагу людзі, што стаяць на бліжэйшым прыпынку. Стаяць, пасмейваюцца. (Якія брыдкія ў іх твары — на ўвесь экран). Табе сорамна".

Цела як працяг унутранага свету дапамагае выявіць стаўленне грамадства да "іншароднасці", да іншадумства. І чым больш супольнасць безасабовая, тым агрэсіўней яна не прымае нешта не падобнае на большасць.

Пастаянная цікаўнасць Б. Пятровіча да стану сну таксама выклікае пэўныя асацыяцыі з творчасцю вялікага, прызнанага майстра сну — Ф. Кафкі. Тым больш, уплыў славуэта мастака на творчасць аўтара "Фрэсак" даволічы. Гэта, дарэчы, падказвае і сам Б. Пятровіч у трызнены "Шчасце быць", цытуючы амаль даслоўна, па ўласным прызнанні "свядома ці падсвядома", сярод іншых і знакамітую Кафкаву споведзь пра ўласнае цела: "Цела мае, прыкутае да ложка, цела мае — мае кайданы, мае ланцугі, мае ярмо, мая галера..."

Высокая ступень суб'ектывізацыі "Фрэсак" стала састаўной часткай пісьменніцкай канструкцыі — гульні. Незалежна, ад якой асобы вядзецца расповед — ад першай ("Шчасце быць"), ад трэцяй ("Спакушэнне") ці ў наборы асабовых камбінацый ("Жыццясон"), аўтар свядома стварае ілюзію адсутнасці розніцы паміж уласным светам і светам герояў твораў. А гэта надае спавядальны характар прозе Б. Пятровіча, што заўсёды прываблівае чытача, тым больш калі выкарыстоўваецца інтымнасць снабчанняў. Матэрыялу сну апраўдана мае на ўвазе шчырасць як мастака, так і ягоных герояў. І нават тыя творы, дзе матэрыялу сну, здавалася б, адсутнічае, адчуваюць на сабе нейкую прыцягальную сілу сну-ўспаміну, што зноў і зноў нагадвае пра сябе. Сярод такіх — "Успамін. Дзічка", "Ударчык" і інш.

Нельга не заўважыць у "Фрэсках" аўтарскіх

кіх жанравых пошукаў, вытокі якіх — у алагічнасці сну. Так, "Шчасце быць" і "Жыццясон" змешчаны ў нізцы "Трызненне". Тлумачальны слоўнік беларускай мовы падае значэнне гэтага слова як "гаварыць без памяці... у сне". Такім чынам, аўтарскі жанравы наватвор вельмі трапна перадае падсвядомую прыроду "Жыццясону". Ірэальнае праўляецца бессвядома, на ўзроўні згадак і невытлумачальных, з пункту гледжання рацыянальнага, матываў. І ў гэтым выпадку як тэрмін слова "трызненне" найбольш дакладнае: яно вызначае сутнасць і сэнс твора. Што да нізкі "Фрэскі", якая і дала назву ўсяму зборніку, то гэта — своеасаблівыя недаапаўданні, якія яшчэ толькі сублимуюцца ў падсвядомым, у тым ліку і ў сне. Але ў адрозненне ад трызненняў, што так і будуць існаваць у плоскасці бессвядомага, фрэскі могуць трансфармавацца ў канструяваны расповед. Фрэска — гэта толькі першы крок да яго, пра што красамоўна сведчыць нават назва адной з фрэсак — "Сюжэт аповеда з умоўным назвам "Мішэнь".

Сон у "Фрэсках" набывае адметнасць завершанасці паўнаватарскага мастацкага вобраза, формай літаратурнага характару. Праз яго спалучэнне з явай Б. Пятровіч мэтанакіравана сумяшчае звышнатуральнае і рэальнае, часавыя плоскасці, традыцыйна-нацыянальнай і сусветнай культуры з уласнымі творчымі пошукамі. А гэта робіць новую кнігу Б. Пятровіча этапнай як у эвалюцыі самога пісьменніка, так і ў вызначэнні месца і ролі мастацкай умоўнасці ў сённяшняй літаратуры. Сучаснае мастацтва слова ўвогуле схільнае да выкарыстання ўмоўных сітуацый і матываў (прыгадаем творы Л. Рублеўскай, А. Глобуса, А. Казлова, А. Наварыча, нават "традыцыяналістага" А. Федарэнкі і інш.). Але Б. Пятровіч пастаянна працуе ў гэтым кірунку. Таму думаецца, ёсць падставы назваць яго беларускім снатворцам. Разам з тым умоўнасць сну для Б. Пятровіча не мэта, а толькі сродак быць звышчырым, звышінтымным, звышасабістым.

Сяргей ХАНЕНЯ

*І я дарэмна заклікаю сон на вочы,
Мае душэўныя турботы волі хочуць,
І твару ў ночы у струменях слёз свяціцца.*

*І заўтра стрэну я страшнейшую завею,
Бо я пакіну заўтра родную краіну,
Бо я пакіну заўтра мілую сябрину,*

*І заўтра ўсім абліччам слёзы зразумею,
Бо заўтра развітанне з любою дзяўчынай,
А можа й развітанне назаўжды з надзеяй.*

Сярод тых, хто пераўвасабляў польскамоўныя творы па-беларуску (назваваю перакладчыкаў у алфавітным парадку аўтараў), сам У. Мархель, Кастусь Паўтаржыцкі, Мікола Арочка, Іван Чыгрын, Уладзімір Паўлаў, Казімір Камейша, Яўген Гарадніцкі, Пятро Бітэль, Ірына Багдановіч, Зінаіда Мінчанка, Генадзь Тумаш, Кастусь Цвірка і іншыя.

І яшчэ адзін цікавы пэрт і, увогуле, чалавек легендарнага лёсу — Адам М-скі. Спраўдунае прозвішча Манькоўская, імя Зоф'я. Па мнуе Трашчоўская (распаўсюджаны, у тым ліку і ў энцыклапедычных даведніках і варыянт Тшашчоўская). Нарадзілася ў вёсцы Дарагавіца на Капыльшчыне, пляменніца швагра Уладзіслава Сыракомлі Антона Раецкага. Пераапраанушы ў мужчынскую апрамку, прымала ўдзел у руска-турэцкай вайне 1877—1878 года. Памерла на радзіме 7 кастрычніка 1911-га. Выдала на польскай мове кнігу вершаў. У перакладзе Ірыны Багдановіч прапануюцца тры творы Адама М-скага — "З жыцця і жалбы", "У будучыню", "Рэха да краю". У першым з іх — вяртанне ў гады маленства, вяртанне ў думках на Беларусь:

*Дахі белых літоўскіх двароў, тыя дахі,
Дзе парадкі старыя і лад вёўся Божы,
Мне гавораць пра вас ліп духмяныя пахі,
Бачу ўдзень вас,*

*і ў сне вы абступіце ложкам.
Двор успомню над рэчкай,
на стромкім узгорку,
Бор вакол, кургану даўніх высна*

*за выснай,
І сівога старога над майё калыскай,
Калі я нарадзіўся над яго рос гаворку.*

Матывы лучнасці з роднай зямлёй гучаць у творах і іншых паэтаў. І гэта аб'ядноўвае іх. Гэта напамінае, што ніколі, ні пры якіх абставінах не забывалі яны пра Беларусь, а пішучы па-польску, заставаліся беларусамі ў душы. Аднак ёсць і яшчэ адзін скразны матэрыял — ростані, развітанні і, як свайго роду выток яго — туга па незваротна стра-

чаным, па сябрах, з якімі наўрад ці ўдасца калі-небудзь сустрэцца.

Пра гэта сведчыць і верш Тамаша Зана "Вязень". Зан, як вядома, адзін з найбольш вядомых філаматаў і філарэтаў. За ягоную стойкасць, адданасць ідэям, за якія змагаўся, яго прызвалі "архіпрамяністым". І вось гэты "архіпрамяністы" — у зняволенні, у арэнбургскай турме. Матэрыял знаёмы і па творчасці іншых паэтаў, у тым ліку і рускіх:

*Змоўкла? Спявай, пташына,
Кане ў змрок неўпрыкметку
Мар веснавых часіна —
Трапіш адрозу у сетку.
Песня — уздых жадалі,
Страта няйдолі волі:
Гэта — слёз ручаіна...
Змоўкла? Спявай, пташына!
(Пер. Яўгена Міклашэўскага).*

У асобных аўтараў гучаць і гумарыстычныя, сатырычныя матывы, як, для прыкладу, у Ігната Шыдлоўскага, прадстаўленага некалькімі фрэскамі ў перакладзе Пятро Бітэля. Адна з іх "Надмагільны надліс чалавеку, якіх нявала":

*Той, хто тут спачывае,
яксіць меў многа:
Быў мудрацом без адукацыі,
І шляхціцам без атэстацыі,
І слаўным дабраком з душою ўбогай.
Рыхтык, пра некаторых сённяшніх...*

Адметнасць кнігі "Раса нябесаў..." і ў тым, што ў ёй пераклад падаецца паралельна з арыгіналам. А ў выніку тыя, хто ведае польскую мову, могуць самі адчуць, наколькі перастваральнікам удалося адчуць (і захаваць) адметнасць першаасновы, а значыць і перадаць дух арыгінала.

І таксама пра важнае... Запланаваны гэты том быў да выхаду ў выдавецтва "Мастацкая літаратура", якое разам з выдавецтвам "Полымя" (яно было першым) і распачало серыю "Літаратурныя помнікі Беларусі". Але ўзніклі цяжкасці, і У. Мархель музіў клапаціцца пра далейшы лёс рукапісу. Знайшоў паразуменне з боку ВПП імя Якуба Коласа. Яно і ажыццявіла выпуск кнігі пры ўдзеле літаратурна-інфармацыйнага прадпрыемства "Роднае слова".

Кнігі, якая, несумненна, знойдзе яшчэ шмат сваіх чытачоў, тым больш, што наклад яе для сённяшняга дня — немалы: чатыры тысячы экзэмпляраў.

Алесь МАРЦІНОВІЧ

Можна спрачацца наконт таго, якім быць стасункам Беларусі з Расіяй. Адно несумненна: дзве літаратуры — беларуская і руская — заўсёды былі бліжэй, як і кантакты нашых пісьменнікаў. А яшчэ нельга забываць, што ў абедзвюх літаратурах ва ўсе часы моцна гучалі матывы любові да суседзяў, захаплення іх набыткамі, прыгажосцю тамашніх мясцін, а яшчэ прысутнічала жаданне ўзнавіць агульныя старонкі гісторыі. Іншая справа, што яны не заўсёды пазначаны светлымі фарбамі, стала і драматычных, нават трагічных момантаў. Ды ў гэтым лепш разбірацца гісторыкам — прынцыпова, аб'ектыўна, не ва ўгоду пэўным кірункам, а дзеля яе вялікасці праўды.

Усё гэта міжволі згадваеш, калі знаёмішся з кнігай "Роднасць", выпушчанай выдавецтвам "Беларуская энцыклапедыя" імя Петруся Броўкі. У падагалоўку яе пазначана: "Анталогія братэрства". Так, гэты дыктоўна выдзены том, прыгожа аформлены (знайшося нават месца каларавым ілюстрацыям) — анталогія беларускай і рускай літаратуры. "У гэтай кнізе, — як гаворыць у прадмове да яе адзін са складальнікаў Генадзь Пашкоў (а другім з'яўляецца Браніслаў Спрычан), — спроба вярнуцца да каранёў, праіць праз гісторыю, глянуць з сённяшніх дзён у будучыню нашчадкаў. Гэтым паспрыяюць крынічныя галасы ад пазытных радкоў нашага агульнага літаратара, філосафа і грамадскага дзеяча і, па словах Васіля Традзьякоўскага, самага першага вершатворца ў Вялікай Расіі на славянскай мове Сімяона Полацкага да твораў сённяшніх літаратараў Беларусі і Расіі".

Адпаведна кніга складаецца з двух раздзелаў. Першы — "З братаў Русію" — склаў творы беларускіх паэтаў пра Расію, нашу агульную гісторыю, характава прыроды суседняй краіны, водгулле асабістых кантактаў літаратараў. Эпіграфам узяты радкі Максіма Танка:

*Пра вас нашы песні складаліся шчыра,
І колас, засмяглы, у полі звінеў,
І кожнай вясною, вітаючы вырай,
Лавілі мы ўсходняга ветру павету.*

Прадстаўнічае кола аўтараў: ужо згаданы Сімяон Полацкі з яго "Прыветственнымі "Метрамі", Максім Багдановіч з перакладам са "Слова аб палку Ігаравым" (так назва гэтага твора падаецца перакладчыкам) "Песні пра князя Ізяслава Полацкага", Янка Купала, Якуб Колас, далей аўтары ідуць у алфавітным парадку: Мікола Аўрамчык, Раіса Баравікова, Пятрусь Броўка, Анатоль Вялю-

гін, Уладзімір Глушакоў з яго публіцыстычным роздумам "На кругі свая" (адметнасць "анталогіі братэрства" ў тым, што яна і пазычная, і праявічная, і публіцыстычная адначасова), Казімір Камейша, Уладзімір Карызна, Аркадзь Куляшоў, Валянцін Лукша, Мікола Мятліцкі, Іван Навуменка, Уладзімір Някляеў, Міхась Пазнякоў, Сяргей Панізнік, Пімен Панчанка, Алесь Сімянякоў, Алесь Савіцкі, Эдуард Скобелеў, Іван Шамякін, Яўгенія Янішчыц — усяго 82 аўтары.

Назва другога раздзелу — "Белорусы мои, белорусы..." — далі радкі Яраслава Смелякова, якія сталі і эпіграфам:

*Вы родня мне по крови и вкусу,
по размаху идей и работ,
белорусы мои, белорусы,
трудовай и веселый народ.*

І гэтак ж прадстаўнічае кола аўтараў — 68! А сярод іх — Мікалай Асееў, Сяргей Гарадзекі, Аляксандр Грыбаедаў, Гаўрыла Дзяржавін, Юлія Друніна, Міхаіл Ісакоўскі, Пётр Кошаль, Апалон Маякаў, Барыс Пастэрнак, Аляксандр Пракоф'еў, Канстанцін Сіманаў, Якаў Хялемскі... Апошні выступае з вершам "Люблю поэтов белорусских!", у якім гучыць і заміланне беларускай мовай: *Живёт в мелодике стихов Свобода первоизданной речи, Жужжанье пчел, журчанье речек И журавлей осенний зов.*

*О, эти ДЖЫ и ДЗЕ и ЦЕ!
Дзяўчына,
збожжа,
дзень,
дзівосны.*

*Созвездьям слов созвучны сосны,
Лозьяк в закатном озере.*

А завяршаецца кніга падборкай "З фоталетапісу", якому папярэднічаюць радкі Г. Пашкова:

*Вазьмі старое фота,
угледзься пільна ў нас,
адчуй пару
узлёту,
настрой,
парыў
і час...*

Кніга неардынарная. І анталогія незвычайная. І стаўленне да яе, безумоўна, будзе рознае. Адно хацелася б сказаць напаследок: гісторыю можна спасцігаць глыбей, пераніцоўваць — справа няўдзячная. Гісторыю ўзаемазвязяў беларускай і рускай літаратуры — тым больш!

Язэп ЛІТВИНОВІЧ

Праз призму часу

Набліжаецца да пяцідзесяці колькасць гісторыка-дакументальных хронік гарадоў і раёнаў Беларусі пад назвай "Памяць" — шматтомнага выдання, якое ствараецца па водле рашэння ўрада Рэспублікі Беларусь. Адна з апошніх кніг прысвечана гораду Магілёву і пабачыла свет у выдавецтве "Беларуская энцыклапедыя" імя Петруся Броўкі. Дарэчы, гэтая "Памяць" — другая "гарадская". Дагэтуль аналагічныя кнігі прысвечаліся адначасова гарадам і раёнам. Выключэннем стала прысвечаная Бабруйску. Тым больш Магілёў варты таго, каб паўстаць са старонак асобнай кнігі ("Памяць" Магілёўскага раёна некалькі гадоў назад была выпушчана выдавецтвам "Полымя").

Кніга "Памяць. Магілёў" вылучаецца сярод кніг серыі. Выдавецтва ўважліва паставілася да падачы каларовага ілюстрацыйнага матэрыялу (ён, як вядома, змяшчаецца ў пачатку тома і найчасцей складаецца з 12 слайдаў). Яксіць ілюстрацыі ў многім залезыць ад якасці паперы. Гэтым разам скарыстана папера вышэйшага гатунку, што пайшло толькі на карысць. Прыемна пазнаёміцца з фрагментам размаўляўкі касцёла кармелітаў, мемарыяльнай аркай у горадзе, помнікам Аляксандру Пушкіну, будынкам драматычнага тэатра, зазірнуць на Буйніцкае поле, палюбавацца выглядам Магілёва з боку Дняпра...

А што да зместу, дык ён вызначаны багатай гісторыяй горада. Чытачам прапанавана нямяла змястоўных і цікавых матэрыялаў пра горад і яго людзей. Гэта — "Легенды і паданні пра Магілёў" і артыкулы "Магілёў. Чаму так названы горад?", "Звесткі пра Магілёў у Баркулабаўскай хроніцы", "Магілёўская хроніка і яе аўтары", "Магілёўская школа ікананістаў", "Магілёўская школа гравюры", "Магілёўская епархія" і іншыя, а таксама згадкі пра выдатных людзей, якія ў нарадзіліся ў гэтым горадзе на Дняпры, ці звязалі свой лёс з ім.

Адзін з іх — губернатар Магілёва А. Дамбаеўскі, які "застаўся ў памяці магіляўчан як добры арганізатар, які садзейнічаў пашырэнню на тэрыторыі Магілёўшчыны адукацыі,

культуры і аховы здароўя. Увесь свой вольны час аддаваў краязнаўству і этнаграфіі, усямерна садзейнічаў вучоным у правядзенні археалагічных раскопак у Быхаўскім, Клімавіцкім і Чэрыкаўскім паветах". Аляксандр Станіслававіч задумаў зрабіць апісанне магілёўскага Прыдняпроўя ў геаграфічным, гістарычным і этнаграфічным аспектах, стану і развіцця прамысловасці, культурна-асветных устаноў, народнай адукацыі і медыцыны. Сам распрацаваў план, а потым даручыў чыноўнікам збіраць звесткі. У выніку атрымаўся тры тамы пад назвай "Спроба апісання Магілёўскай губерні...", якія выйшлі ў друкарні магілёўскага праўлення ў 1882—1884 гадах. Пад загаловам "Магілёў — прыгожы горад, магілёўцы — працавіты народ" падаюцца вытрымкі з гэтай працы. Ёсць звесткі пра К. Грум-Гржымайлу, Е. Раманава, М. Судзілоўскага, П. Шэйна і многіх іншых.

Значную частку тома займаюць матэрыялы, якія тычацца паслярэвалюцыйнага перыяду. Як вядома, складанага, цяжкага, у ацэнках якога могуць быць розныя меркаванні. Аўтары "Памяці" імкнуцца быць як мага больш аб'ектыўнымі, а для гэтага выкарыстоўваюць вялікую колькасць дакументаў, а таксама згадак непасрэдных удзельнікаў падзей, прыводзяць ранейшыя публікацыі. Тут жа прыводзяцца спісы тых, хто загінуў у перыяд сталінскага беззаконня, у гады Вялікай Айчыннай вайны, а таксама ў Афганістане...

І зноў гаворка ідзе пра тых, кім не толькі ганарацца магіляўчане, а і ўся Беларусь: С. Лур'е, О. Шміт, Г. Аўсяніцаў, Р. Бярозкін, В. Тураў і іншыя. У заключэнне падаюцца агляльныя артыкулы "Крыху аб народнай творчасці", "Пэндзаль і разец у надзейных руках", "З літаратурнай спадчыны", "Друк у Магілёве", "Традыцыі працягваюцца, або Кароткая гісторыя магілёўскіх музеяў", "Куды зніклі магілёўскія скарбы?", "Загадка крыжа Еўфрасіні Полацкай".

Кнігу "Памяць. Магілёў" уклалі Б. Гардзееў і М. Хобатаў, а працавалі над ёй многія прадстаўнікі грамадскасці горада, спіс якіх прыводзіцца.

Андрэй ЯВОРСКИ

"Беларусь", N 10

У эсэ Я. Сіпакова "Паляванне" роздум над тым, што не можа не хваляваць, і трывога за ўсё жывое: "якое па-філасофску няпростае пытанне: чаму тыя паляўнічыя лічацца лепшымі, чаму тым паляўнічым уся ўвага і павага, якія заб'юць як мага болей жывёл і птушак? Не камплексуі. Такое жыццё. Як не застрэляць тваіх жывёл і птушак, з імі ўсё роўна разбірацца самі суседзі па лесе. Хіба ты не ведаеш, што звяры і птушкі спрадвек палююць самі на сябе? Хіба ты сам не бачыў, што астаецца ад іх пасля гэтага: грудок пер'я ад задзёртай птушкі, толькі хвосцік ад з'едзенага зайца, адны рогі ад пакалечанага ваўкамі лася? Канечне ж, паляўнічыя стралялі, страляюць і будуць страляць. Але ж яны засяваюць яшчэ кармавымі раслінамі лясныя палыны — каб звяры і птушкі не галадалі зімою. Садзяць у лесе на вольных месцах бульбу, сеюць лубін — і прыбаўляецца, павялічваецца колькасць вольных дзікоў".

Чытач атрымаў магчымасць пазнаёміцца з вершамі В. Яраца, зазірнуць у калгас "Беларусь" Ляхавіцкага раёна ("Краіна з вёскі відна..."). І. Ждановіча і В. Чаркашынай), спасцігнуць сэнс творчасці мастака В. Барабанцава ("Светлая зямля ў колерах трывогі..." Л. Шніп). А. Гібок-Гібоўскі гутарыць з маладым урачом з Ваўкавышчыны В. Каламыцікім, які ў сваёй практыцы выкарыстоўвае метадку лекавання, якой каля 5 тысяч гадоў ("Дактрына доктара Каламыцікага"). А. Буцьвіч выступае з апавяданнем "Знаёмства ля сіняга мора". Т. Лапкоўская прапануе перапіску З. Верас і М. Забэйды-Суміцкага ("Ты, што неслі радасць людзям"). Яна ж расказвае пра З. Верас ("Жывучы па-за межамі Беларусі"). "Я.С." рэцэнзуе кнігу "Беларускі народны соннік" ("Сны як відзежы").

"Роднае слова", N 10

Са словам "З імем тваім, настаўнік..." звяртаецца да чытачоў галоўны рэдактар "Роднага слова" М. Шавыркін. Апублікаваны артыкулы А. Гіруцкага "Гэй ты, звон вялікі, слова..." (лёс роднай мовы ў мастацкім успрыманні беларускіх паэтаў XIX — пачатку XX стагоддзя), М. Яфімавай — "У Ваших творах — ваша сэрца..." (развагі пра творчасць Э. Агняцвёт, Э. Садаўнічага — "Пазмы "Энеіда навыварат" і "Тарас на Парнасе", іх месца ў новабеларускай літаратуры" (у параўнанні з творамі "Боская камедыя" Дантэ, "Дон Кіхот" Сервантэса, "Фаўст" Гётэ), Л. Тарасюк — "Рамантызм" у беларускай літаратуры" (А. Міцкевіч і Я. Баршчэўскі: два воблікі беларускага рамантызму), Г. Запартыкі — "Якуб Колас — драматург" (з матэрыялаў Беларускага дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва), Т. Гайдалёнак — "Вяртанне" (п'еса Я. Купалы "Тутэйшыя": тэма, герой, жанр), Л. Мілаш — "У Вашым голасе квітнеюць астры..." (інтэрпрэтацыя верша Л. Дранько-Майсюка), А. Лапкоўскай — "Шукаць сваё" (батанічныя тэрміны ў школьных падручніках), В. Ляшук — "Маладыя гады, маладыя жаданні!" (вершы М. Багдановіча пра каханне ў курсе беларускай літаратуры для X класа), распрацоўка В. Сазанковай урока па паэме А. Вярцінскага "Песня пра хлеб" ("Слава хлебу і рукам, што яго расцілі!"). Пастаянную аўтарку "Роднага слова" Т. Шамякіну віншуюць з 50-годдзем Н. Рашэтнікава ("Навучанне — найлепшая магчымасць вучыцца самому") і М. Кенька ("Шчодры талент"), а сама юбілярка выступае з артыкулам "Культура Антычнай Грэцыі". Чытач мае мажлівасць пазнаёміцца з такімі матэрыяламі, як "Матывы і вобразы графікі Язэпа Драздовіча" Н. Усавай, "З фальклорнага стану ў акадэмічны (народная першааснова твораў Л. Гуціна і У. Солтана) В. Скоробагатава, "Хочацца, каб ведалі..." (псеўданімы беларускіх пісьменнікаў Я. Саламевіча) — часопіс віншуе аўтара з 60-годдзем, змясціўшы біяграфічную даведку і слова М. Скоблы "Чалавек з Малой Кракоткі", "Купальскі агонь" В. Якімовіч. У "Літаратурным ветразі" М. Скобла прадстаўляе вершы І. Лосіка.

ПАЭЗІЯ

Леанід ГАЛУБОВІЧ

Старасць страсці

Нішто не цвіце двойчы. Кожная вясна — новая. Ноч ад мінулай ночы сава па цемры адрознівае...

Усе ў гэты свет аднойчы з'яўлены з цёмнай гліны... І толькі Усявышні — тройчы. Аднак і тройчы — адзіны.

Хрыстос

...прачнуўся ў Вялікодну ноч ад слёз, і думаю: няўжо ўваскрос Хрыстос — ад веры, ад любові, ад малітвы?! — закатаваны, да крыжа прыбіты пад гул і здек аглухлых і сляпых ці ад таго, што не адрокся іх?

...мне з цемры хтосьці выцірае слёзы, і вейкі мружыць, і ўсмыняе крозы: Галгофа, крыж, прылюдныя рабы, Іуда, Ірад і Пілат рабы, наводдаль — Пётра, Ян, Мацвей, Лука... і глыж сціскае кніжніка рука...

Мяркуей Хрыста былі, але ў Хрысце яны ўсе ўваскрасалі пакрысе... І покуль веру ў іх не ўваскрасіў, нічога ў Бога Ён не папрасіў...

Так — кожным з іх замучаны — Хрыстос, як збаўца іх, у кожным уваскрос...

І толькі тыя, што Яго любілі, Яго ў сваім жыцці не ўваскрасілі. Марыя, Магдаліна — дзве жанчыны — як дзве Яго зямныя палавіны...

З адной радзіўся, а ў другой сканаў — каб я маліўся, перш чым засынаў...

Да самай смерці бацька быў рабом. Пры ім — рабыняй — маці мітусілася. Падпёршы неба нада мной гарбом, Мяне спавіўшы, плакалі, ішчаслівыя...

Яны хацелі ўздаваць раба, Якому б пасміхнуўся лёс па-добраму... Ды не змагі мне выплываць гарба — І выкланчылі вольную бязгорбаму...

Мы хутка ўжо сустрэнемся ўтраіх... І ўсё часцей гляджу

я ў выш світальную... Ці пусціш Ты мяне, Господзь, — да іх, Згарбеўшага над вечнымі пытаннямі?!

Я б не расказаў ім пра глад і мор, Пра марнасць мар і вычварэнні поскудзі...

А толькі б ціха прытуліў свой горб Да іх гарбоў, як вечны раб Твой, Госпадзе...

Мова — Айчына паэта. Рэха — межы яе. Словы — гэты прыкметы дома, дзе ён жыве...

Быццам нямы ў пустэльні, збавы ў нябёс прашу — голас свой нечытальны вуснамі варушу...

Госпадзе, прагне змовы мой безназоўны зык:

дай на язык мне мову альбо вырві язык...

Пара грыбазбору

Світальны лес. Яліна. Махавік. Грыбніца спермай прэ з-пад моху прэлага... Галля перагарнуўшы чарнавік, Высочваеш прыроды белавік, І раптам — баравік! — як лоб Купрэва...

Цвіце раса. Блішчыць травы лязо. Паўзе мураш. Зязюля пудзіць сойку, Выглядваючы плоднае гняздо, Каб зноў дабром ураўнаважыць зло, Свой век і вечнасць зблытаўшы спрасонку...

Згубіўшы пож, якраз знаходзіш грыб, Яшчэ, яшчэ... Ды — вышмыгне вужака З лаўжа...

І апырэдзіць крык... А значыць, што да смерці ты не зык, Вынюхваючы лёс, як след сабака...

Воля

Што я ведаў пра волю, правіцыйны рыфмар, калі піў сваю долю, як з гарла "сонцадар"??

Ведаў меней за многіх, быццам пішучы — верш, што, як звер — з аблогі, воля кліча найперш...

А адкуль яна кліча і куды — за сабой? Лоўчы ты ці здабыча, як сустрэнешся з ёй?

Пазабытвала знакі так, што й знаку няма — дзе ваўкі, дзе сабакі, дзе суды, дзе турма...

Аднак гонару свайго не губляе, і, гуляючы, галубку стамляе... Узмахне крылом, бы ўзлятае, — А ў тае й душа абмірае... То пачне нашоў дзюбай стукаць — ніц падзе яна, будзе слушаць... Ён начубіцца ды — бачком, і закружыць яе ваўчком... Яна — крок назад, ён — два ўперад... Там — парэнчы край: пастка, перат... О, каханна млоць, страсці верад!

Распушыўся хвост — і зацвіў... Ці ж не гэты міг ты лавіў?! І вачмі міргнуць не паспеў, а балкон ужо апусцеў...

Вунь, кружляюць яны ўвышы — аднаго граху спарышы. І пад небам — як вочы ўзняць — Быццам свечкі ў Храме, стаяць...

Ты як ёсць: не мая-не чужая. Ды і сам я: не твой-не чужыя. Нас адна толькі цемра збліжае, хоць ты сонца, вазьмі, патушы.

Ты не бачыш мяне і не чуеш, і кладзешся, як цень на траву, — і ў маёй адзіноце начуеш, покуль я ў тваёй цемры жыву...

Жарсць

...ложак расцелены — белым-белы, і ты сваім залатым цэлам, бы месяц — з воблака, сыходзіш прочки з апалай долу начной сарочкі...

...табой аслеплены, я ступаю табе насустрач, бо й ты — сляпая...

І ўжо — не ложка, а — жарсці ложка... О, больш, чым можаш, Ты даў нам, Божа... Удых і выдых спавіты хмелем,

Стары гасцінец

Фота К. Дробава.

Як спазнаць яе ўрэшце, пібы той палімпсест, — ёсць яна ў нашым змесце і які яе змест?

Ці яна ўся ў Навіках спіць у плоці, як млоць, — там, дзе быць і павінна, калі ўсё-такі ёсць...

Галубіная любоў

На балконе любяцца галубы. Дзюбамі галубяцца, гнуць чубы...

Бегае галубка па вузкай парэнчы — голуб жа вуркоча, бедны, ды кленчыць... Кланяцца пачне ёй ва ўсе бакі — я, маўляў, і гэтакі і такі!.. А яна — галоўку сваю набок, хахалок наставіўшы, скок ды скок... З кавалера ўвесь выпівае сок...

...шкада голуба... Як ні лісціцца — да хваста яе не наблізіцца...

Бы мёд змяшалі з атрутным зеллем... ..цякло па вуснах і ў рот трапляла — і там, дзе вузка, як вуж, знікала...

Я ведаю, што я не напішу нічога повага, што я ні напішу... За шафы шклом мае канаюць кніжкі, бы коні Хлебнікава дыхаюць яны ці шкло пацее ад майго дыхання?..

О старасць страсці!

Я пазбыўся сну... і сплю без сну... Дзень наступае так, нібыта ноч уся ўжо вызнапа й заголена, як дзеўка, ляжыць малочная, бы ранішні туман...

Памерці? Жыць? Нябёсы светлыя і чорная зямля ураўнаважаны.

Вячаславу АДАМЧЫКУ — 65

одзіць пра творчасць Вячаслава Адамчыка, яго імя найперш згадваюць у сувязі з раманамі "Чужая бацькаўшчына", "Год нулявы", "І скажа той, хто народзіцца...", першы з якіх, як вядома, адзначаны Літаратурнай прэміяй імя Івана Мележа, а за ўсе тры пісьменнікі атрымаў Дзяржаўную прэмію БССР імя Якуба Коласа. І сапраўды, гэтыя раманы вартыя таго, каб іх чытаць і перачытваць. Але ж Вячаслаў Уладзіміравіч — і выдатны майстар "малага жанру", адзін з самых выдатных сучасных беларускіх апавядальнікаў, што, у прыватнасці, засведчылі такія яго кнігі, як "Свой чалавек", "Млечны шлях", "Міг бліскавіцы", "Дзікі голуб" і іншыя. Да ўсяго В. Адамчыкам напісаны шэраг апавесцяў, сцэнарыі дакументальных фільмаў "Іван Мележ", "Валянцін Таўлай", "Дзядзька Якуб", п'еса "Раіса Грамычына"... Надзвычай цікавыя і ягоныя "дзённікавыя запісы", іх новыя старонкі В. Адамчык выносіць сёння на чытацкі суд. Дарэчы, паслязаўтра пісьменніку — 65 гадоў. Вішваем Вячаслава Уладзіміравіча з юбілеем, зычым яму моцнага здароўя і новага творчага плёну.

У Беларусі не прызнаюць ніводнай.

"Самы вялікі той, хто можа быць самым адзіночым, самым скрытым, самым непадобным да іншых, — чалавек, які стаіць па той бок добра і зла".

Так катэгарычна заяўляў Нішшэ. Але зараз жа спытаў у самога сябе: "Ці можа, магчыма сёння — велічнасць?"

І ўсё ж, каб паказаць сваю велічнасць, мусіць трэба раскрыцца, напісаць "Братоў Карамазавых" альбо збудаваць Эйфелеву вежу. Ці хоць бы выказаць замлаванасць і пашану да роднае зямлі, знайсці словы ў "росным бляску", як знайшоў іх наш Колас у прэлюдыі да паэмы "Сымон-музыка" (частка трэцяя): "О, край родны, край прыгожы!"

Усе ведаюць, што так жыць, як жыць — нельга, але як жыць інакш — не ведаюць. Таму так доўга станцыю Аста-

насі, інтэлігентнасці, нарэшце — пісьменнай літаратурнай мовы, прасяянай хоць з зольшлага на першае негустое сіта ад русізмаў (урон), дыялектызмаў (ейны, ягоны) і ўсечаных наркомаўкай беларускіх слоў (зроблен).

Які прыніжаны, калі не сказаць, — нікчэмны ў сваіх пісьмах да Хрушчова і Фурцавай і які баязлівы з дрыготкаю цыгарэткаю на калідорах перад дзвярыма членаў і не членаў ЦК КПСС пан Твардоўскі. А як крыжэе за "недостойнасці і неспрыстайнасці" (чапіў Леніна) Івана Буніна, і як пасміхаецца з яго "жаласці" (Нобелеўская прэмія) і старэчага "эротызму" ("Цёмныя алеі"). А ў самага, як хтосьці заўважыў, ніводнага верша пра каханне. Гэта ж таксама пра нешта гаворыць. А можа, тое ж "бабье ліцо", як прыкмеціў і запісаў Вампілаў, прычынай гэтаму.

Хоць жа жыў аўтабіяграфічнай рэччу — "Панам", страшнымі малюнкамі разбуранага гнязда ці, як сказаў сам, "картынамі обезлюднення, одичаласці і уныня".

Быць да астатку праўдзівым яму напэўна перашкаджаў ордэн Леніна, якім удэкараваў яго Сталін і пра які складаліся адпаведныя радкі: "Рады радостнаго дня Не прыйшэ, не встрыціла дае (бацька). Ты б уважыў не мяня, Ордэн Ленінскі уважыў..." Палохаў яго, вядома, і неаднаразовы напамінак пра кулацкае паходжанне.

Аднак трэба ўважыць на тое, колькі перажыў і вынес ён, нават змагаючыся за таго ж Салжаніцына, які ўсё ж заплаціў зласлівым словам.

Папраўдзе, за дабро добром не плацяць.

Маю душу, ачаршвелую з гадамі, так ужо шчымліва не хвалююць тыя вершы, над якімі ў дні маладосці расліся слёзы:

*Ветер принес издалика
Песни весенней намек,
Где-то светло и глубоко
Небо открылось клочком...*

Трывожылі найбольш тады таемныя па сэнсу радкі і мелодыка верша:

*Плакали зимние бури,
Реали звездные сны...*

Дарэчы, вершы маладога Блока ў нечым перагукваліся з арнаментальнаю прозаю маладога Чорнага: "У ціхіх скаргах неспрыбранага жыта чуў я вялікія буры".

Гэта таксама хвалывала не менш. Таямнічасць, загадкавасць і песеннасць слова яшчэ да канца не распазнава, як і таямніца душы.

Перачытваю прозу Б. Не апавяданні, а папраўдзе асколачкі і іскры ад разбітых крыштальных вазу. Прыгожае багемскае шкло. Ды каб жа гэтыя асколкі — на пераплаў ды яшчэ дабраму майстру складува. О, які быў бы чуд — залацістая лёная, што высвечвае ўсімі колерамі вясёлкі, напрыклад, амфара.

Асколкі зіхацяць, асколкі каштоўнага зіхатлівага шкла.

Вяртаючыся ў падлеткавыя, замгленыя далечынёю гады (ажно страх падумаць — паўвека назад), пад шапачкі вечаровы дождж узяў у рукі сціпую ружавата-зінялую кніжачку Змітрака Бядулі з тымі, змалку вядомымі апавяданнямі "Пяць лыжак заціркі", "Малыя дры-васекі", "Летапісы", "Віхор".

Наўна-замілаваная проза, якая так прыйшлася даспадобы маладой расхрыстана-чуйнай душы, сёння выклікае не злы, трохі зычлівы смяшок.

Найлепш напісана, нягледзячы на літаратурную расквечанасць, навіла "Віхор". Удзячна, даверліва ўспрымаеш і гэты паўтор (рэфрэн) з ледзь улоўным тонам у голасе местачковага балагола: "Ах ты-ы-ый... баламут! І-ха-ха". Чуюсь тоненькі дробны смех і бачыш, як дзеда дрыготкая шурпатая рука гладзіць аксамітную шыю свайго галунца. І нават уяўляеш, як сівыя мяккія губы жарабка бяруць з дзедавай далоні чэрствы хлеб.

Каб не наўная, занадта ўжо фантастычная канцоўка — жарабок прывозіць на сабе свайго злодзея, беспрытомнага канакрада, што "бразнуўся лбом аб хвою", але чамусьці не зваліўся, а ўшчаперыўся пальцамі ў гарачую грыву, — навіла была б беспадобнай, проста зіхатлівай іскрынкай нашай, не такой ужо багатай на класічныя шэдэўры нацыянальнай прозы.

А з вершаў Бядулі чамусьці помніцца ўсяго адзін радок: "Дазволь цябе любіць, як кветачку на полі". Не! І яшчэ адзін радок: "Начлежнікі пяюць"...

Займаўся тым, што, як у даўнія часы, вастрыў тупыя алоўкі. Балазе, не пішу гусінымі пёрамі.

(Працяг на стар. 12)

Вячаслаў АДАМЧЫК

ЧОРНЫ АДЫТАК НА БЕЛАЙ СЦЯНЕ

СТАРОНКІ З НОВАЙ КНІГІ

Колькі ж можна мяняць кватэру, пераязджаць, губляючы рукапісы і кніжкі, ламаць мэблю і сваё жыццё?

За пяць астатніх гадоў я перажыў тры перасяленні. Абцяжаюць чацвёртае — ужо прымусовае, зверху.

Словам, нашае жыццё нехта ломіць і рушыць, змушаючы нас жа з пакорнасцю пакораю і філасофскім спакоем прымаць яго такім, якім яно ёсць, гэта значыць кімсьці разбураным.

Радасць жыцця не толькі ад сонца, але і ад святла ў нашай душы. Меркне, згасе прамень у душы — меркне і навакольны ўзвышаны свет.

Ёсць людзі, якія жывуць, тоячыся і хаваючыся не толькі ад іншых, але і ад саміх сябе. Я гэта заўважыў па дзённіках і нарысах нашых народных.

Можа, яны жылі парадаю сямі мудрацоў: магуты слова пячаткаю маўчання, а маўчанне — пячаткаю падоходнага моманту. Аднак многія з іх належнага моманту не дачакаліся, а можа, і не хацелі, таму ўся праўда жыцця засталася за пячаткаю маўчання. А за таямніцу і няпраўду ставілася трэцяя пячатка — сталінская прэмія, няхай сабе нават трэцяй ступені.

Гляджу на фотаздымак, дзе я стаю каля бацькавай варакомскай хаты між дзвюх, пасаджаных мною бярэзін, яшчэ малады, поўны спадзяванняў, надзей, веры ў сябе, і думаю пра сябе сённяшняга, трохі ўжо апустошанага гадамі, у душы якога прывялі, як скошаная трава, многія спадзяванні, і які пад Талстога, абязволены іншы раз прыступам хваробы, запісвае ў дзённіку: "Калі буду жыць".

І Прышвін таксама дзесьці пад шэсцьдзесят пазначыў у сваім Загорскім дыярышы: "Жыць будучым, не маючы нічога ў сённяшнім, надзвычай пакутна".

Аднак жа ў яго пад нагамі быў болей трывалы грунт: заставалася руская мова і вера ў Расію. А на сподзе мае душы высыхае нават жывая расінка, што асвятляе і асвятляе душу, — вера ў самога сябе.

"Если не попаду в погромную полосу и не пропаду, оставлю после себя замечательную детскую книжку, мое слово любви, может быть, в оправдание всей жизни..." Ізноў надзея.

Як жа ж мне атрахнуць з сябе цяжар бязвер'я, знайсці кіёк апоры і ўстаць з каленяў, каб пакінуць сваё слова любові, апраўдваючы нарэшце сваё жыццё і свой чалавечы гонар.

Падай руку, Божа!

Перачытваю дзённікі мінулых гадоў. У іх усё жывое і чуйнае. Але ўсё, як на кінастужцы: адлючаны кінапраектар — і ўсё замерла і згасла.

Не раз пераглядаю гэтыя кінастужкі, асвятляючы іх праменьчыкам свае памяці. І ў душы ажывае даўняя, ужо забытая радасць ці завіршыць адчай, ці праступіць, прасочыцца крыўда. Але, загортваючы сшытак, з недаўменнем падума-

еш — гэта ж ты пабыў у забытай даўніне: бо той, на каго ты меў крыўду, ужо адышоў, каго ты бачыў малым, ужо пасталеў, а хто толькі прыйшоў на свет — ужо сам бацька.

Палавіну (першую) свайго жыцця чалавек думае і мяркуе, як будзе жыць, другую палавіну веку — як паміраць. А прахыўшы шмат — зірнецца — здаецца, і не жыў.

На гэты свет чалавек прыходзіць з крыкам, адыходзіць найчасцей моўчкі.

Гэтак маўчаў Мележ, калі да яго ў палату няпрошанымі па чарзе прыбеглі сакратары Саюза пісьменнікаў. Адзін з іх нават падбэдзёрваў Івана Паўлавіча, адпраўляючы яго на той свет: "Вам няма чаго хваліцца — літаратура застаецца ў надзейных руках". Вядома ж, ён перш меў на ўвазе свае раманы, цэлымі старонкамі перапісаныя з афіцыйнай савецкай дакументалістыкі.

За акном — адліга. Глушавата блішчаць карычневыя і шэра-цынкавыя дахі. Значч сышоў снег. Церушыць імжа. Лужыны, разводдзе. Пад гэтую вільгаць і не спаў, чытаючы выпадковае выданне пра тоўста-кароценькую імператрыцу, якая ніколі не вчэрала і якая намагалася Фінляндыю, Малую Расію і Ліфляндыю "в Смоленскую провинцию легчайшим способом привести... чтобы перестали глядеть, как волки в лесу".

Беларусь яе, пэўна, не цікавіла, бо ўжо была ператворана ў расійскую правінцыю.

Браў у рукі то Дыягена Лаэртскага, то сляпучую брашуру з артыкуламі і ўспамінамі Вацлава Іваноўскага.

Дзіўныя рэчы можна іншы раз спаткаць у марных і, здаецца, не вельмі аўтарытэтных выданнях, як, для прыкладу, звесткі і факты пра тое, што ў мінскай управе поруч з Іваноўскім працаваў Баляслаў Берут. Дарэчы, глухі пошпапт, што Берут супрацоўнічаў з немцамі і насіў іхнюю ўніформу, я пачуў у гады маладосці, калі ў рэдакцыю адной з маладзёжных газет, дзе працаваў у адзеле культуры, зайшла немаладая жанчына, дзкія і страшна напудраная і напамаджаная.

— Жонка кампазітара Лукаса, — шапнула мне, калі жанчына выйшла з кабінета. — Кажуць, яны жыла з Берутам, які ў часе вайны быў тут нямецкім капітанам.

— А чаго яна прыходзіла?
— Мусіць, хацела паказаць свае вершы, але не застала нашага Віктара, які яе пастаянна кансультуе. Астатнім свой паэтычны скарб яна не давярае.

Але дзіва і парадокс у іншым: Іваноўскага лічаць ворагам, а Берута — героем. Імем апошняга названа ў Мінску новая вуліца, забудаваная ўздоўж Кальварыі, дзе, дарэчы, пахаваны Вацлаў Іваноўскі.

"Справядлівасць бывае трох відаў, — заўважае той жа Дыяген Лаэртскі, — перад багамі, перад людзьмі і перад памёршымі".

пава шукаў спакутаваны Леў Талстой.

Праўда. Яна заўсёды балючая ці горкая. Прымахлёваная няпраўда прыгажэй і саладзей. Вось чаму мы з большаю ахвотаю прымаем няпраўду.

Каб любіць альбо быць любімым, трэба прыніжацца. Толькі гэтага вымагае ад нас жанчына. А ўсё іншае — потым.

Чым мы болей дбаем пра царства божае (з дзённікаў Талстога), тым болей вакол нас заводзіцца д'яблаў.

Права, дзіўная рэч, але як у жыцці, так і ў літаратуры, усё шукае апоры, грунт, падмурку...

І вось перабраў свой стэлаж, а кніжкі той, якая памагла б стварыць маю ўласную кніжку, — не знайшоў. Як не знойдзеш чалавека, які падказаў бы ці параіў бы, як жыць.

Значыць, уласная кніжка, як уласнае жыццё, складаецца з асабістага вопыту.

Усё жыццё зводзіцца да формулы: я быў, я ёсць. Буду — гэта ўжо загадка вечнасці.

Можна зусім зняверыцца ў жыцці, каб на тысячу чэрствых, эгаістычных людзей не трапіўся адзін спагадлівы і зычлівы, як Хрыстос, няжданы чалавек.

Ім быў не я, а пасівелы лесавод, што сярод сотні аўтамабіляў, якія апырсквалі цябе гразею на абочыне шашы ў страшэнны, неспіханы лівень, прыпыніў свой пад'езджаны бэжавы фіят і, адчыніўшы дзверцы, моўчкі, кіўком галавы, запрасіў сесці на першае сядзенне.

Каб паверыць у дабро, даволі ўбачыць зычлівы ківок чыёй-небудзь галавы.

Флабэру было ўсяго за пяцьдзесят, калі ён у адным са сваіх лістоў прызнаўся: "Я, нібы стары, жыву ўвесь у мінулым. Рыюся ва ўспамінах і губляюся ў іх... Сілкам змушаю сябе працаваць. Адно ж сэрца не хіліцца да літаратуры".

Нешта аналагічнае перажываю я. І адзінота мая расцягнулася на некалькі гадоў.

У натоўпе, у гамане сустрэчных людзей на шэра-плітчным тратуары, ідучы ў нашае ледзье жывое, як некалі калгасная згаладалая кабылка на зgone зімы, згалелае выдавецтва, нечакана падумалася: неўзабаве мы, беларускія літаратары, як наш папярэднік Мацей Бурачок, зможам выдацца хіба толькі ў Аўстра-Венгрыі.

Калісьці Жорж Сімянон не мог гаварыць з Андрэ Жыдам пра яго кніжкі, бо ніводнай з іх, апрача дзённікаў, да канца дачытаць не мог. А ўсё, як прызнаваўся Сімянон, праз яго стыль — занадта правільны і занадта элегантны.

Але ж заскарузлы і зусім не элегантны, а хутэй — абшарпана-галечны стыль некаторых нашых раманаў я не магу ўспрымаць. Душа вымагае даклад-

Зранку ішоў снег.

За вокнамі

“Беларусьфільма” — пажоўклае заснежанае лісце. “Цікава, калі сутыкаюцца дзве розныя стыхіі”, — разважаў мой суразмоўца В. ДАШУК, вядомы наш рэжысёр, апэратар, публіцыст. Наша гутарка таксама кннула падыграць прыродзе — гаварылі пра сутыкненне розных стыхій у кінематографе. І ў жыцці...

— Напэўна, гэта ўплыў часу — канец стагоддзя, а інакш расійскі рэжысёр А. Сакураў мо ніколі не сказаў бы: “Я не ведаю фільма, дзеля якога варта было б пералыніць чытанне “Ганны Карэнінай”. Калі б не існавала кінематографа, калі б ён наогул не быў вынайздзены, чалавечая культура страціла б няшмат. Кіно не жа нічога дастаткова важнага. Віктар Нічыпаравіч, ці сапраўды — нічога важнага?

Раніца сумных разваг

— Думаю, у гэтым выказванні Сакурава ёсць доля нейкага эпатажу. Але ягоная праўда. Літаратура сапраўды вышэй за кінематограф. А вышэй за літаратуру — толькі музыка, мастацтва, якое бліжэй да Бога, чым да чалавека. Па сутнасці, кінематограф — гэта плебейскае мастацтва, ён неабходны для чалавека з неразвітым інтэлектам. Кінематограф не валодае тымі сродкамі ўздзеяння і пранікнення ў псіхіку чалавека, якімі валодае літаратура. Гэта ў шахматнай гульні мільярды розных варыянтаў, у кіно ж набор абмежаваны. Можна запавольваць ці паскорыць кадр, блакітнае зрабіць чырвоным. Каб зрабіць у фільме адзін маналог Дастаеўскага пра слэзу дзіцяці, неабходна дваццаць хвілін. Лічыце, што пятая частка фільма прайшла. А калі яшчэ тры маналогі — вось і ўвесь фільм.

Мая першая адукацыя — журналістыка. Амаль да ўсіх сваіх карцін я сам напісаў сцэнарыі і наогул заўсёды імкнуўся, каб у аснове маіх фільмаў ляжалі добрыя літаратурныя творы. Асноўныя мае дакументальныя цыклы “Я з вогненнай вёскі” і “У вайны не жаночае аблічча” зроблены сумесна з А. Адамовічам, Я. Брылём, У. Калеснікам і С. Алексіевіч. Я прыхільнік кінематографічнага апаўдана.

Самы ўразлівы бок кінематографа — сумесь інтэлектуальнай працы з фізічнай. Напрыклад, калі і раблю фільм і ў мяне пяцьдзесят чалавек здымачнай групы, то кожная клетачка гэтых пяцідзесяці пратэтуе супраць работы. А людзей трэба прымусяць выконваць тваю волю. Письменнік сядзіць адзін у пакоі і піша. Мне ж трэба знайсці машыны, касцюмы, камеру, якая заўсёды не працуе, а актрыса стамілася ўжо, змерзла. Кожны дзень істарыкі, паломкі. І самае крыўднае, што ўласную задуму немагчыма поўнацю ўвасобіць. Гэта Талстой перапісаў творы дзесяткі разоў. Рэжысёр не можа дазволіць сабе перарабіць карціну. Нездарма В. Шукшын напрыканцы жыцця вырашыў займацца толькі літаратурай. Напэўна, і Сакураў зразумеў, што з дапамогай кіно ён не выкажа сябе на ўсе сто працэнтаў.

— А мне здавалася, што песімістычны

настрой Сакурава звязаны калі не з канцом стагоддзя, то з думкай, што кінематограф вярнуўся да сваёй першапачатковай існасці — атракцыяна, відовішча...

— На маю думку, з’яўленне такіх рэжысёраў, як Сакураў, даказвае, што кінематограф жыве сябе як атракцыён.

— Аднак у самых буйных кінатэатрах Мінска абсталёўваюць долбістэрэа, каб глядзець славуцты амерыканскія кінаатракцыёны. А вось новы фільм Сакурава замарозілі на “Ленфільме”, бо студыя хутка закрывецца...

— Са мной могуць не пагадзіцца, аднак я лічу, што ў амерыканскім кіно наогул адсутнічае прадмет мастацтва. Усе якасныя амерыканскія карціны зрабілі еўрапейцы: чэх М. Форман, палак Р. Паланскі. За гэтымі рэжысёрамі — еўрапейская культура. Амерыка — гэта краіна, дзе няма літаратуры, музыкі, кінематографа. Гучыць па-блужнерску, але гэта праўда. Я тры месяцы жыў у Нью-Йорку і заўважыў, што амерыканскія жанчыны не разумеюць, што такое лінія ў касцюме. Вобраз Амерыкі — гэта джынсы.

Рэч прымітыўная, хоць і практычная. Раней я не разумеў, чаму Амерыка так ахвотна прымае савецкіх эмігрантаў — пісьменнікаў, вучоных. Калі б амерыканцы не папаўнялі сваю інтэлектуальную эліту, то даўно зніклі б, ператварыліся б прымітыўную нацыю. А прымітыўная нацыя — канец дзяржавы!

Кожны дзень мы глядзім пяць-шэсць амерыканскіх фільмаў. Але не адзін з іх мы не можам узнавіць у памяці. Гэта чыста камерцыйнае баўленне часу. Сёння мы назіраем хутчэй не крызіс кіно, а крызіс чалавека, які з’яўляецца спажывецкім таннага, камерцыйнага кінематографа. Чалавек настолькі заблытаўся ў спажывецкіх праблемах, што для духоўнага развіцця ў яго няма ні часу, ні жадання. Калі Растрпаўвіч размаўляў з Папам, той сказаў яму, што мы знаходзімся на лесвіцы, размешчанай паміж небам і зямлёй. Кожны наш учынак — гэта крок альбо ўніз, альбо ўверх. У жыцці чалавек павінен ісці толькі ўверх. У мастацтве — тым больш. На жаль, кінематограф, у прыватнасці амерыканскі, ужо шмат гадоў крочыць уніз і толькі адна, можа, з тысячы карцін робіць доўгачаканы крок уверх.

— Нягледзячы на катастрофічную амерыканізацыю кіно і тэлебачання, польскі рэжысёр К. Занусі верыць, што людзі калі-небудзь захочуць убачыць на экране мудрасць сваёй культуры, сваёй сям’і...

— Славянскі менталітэт несумненна іншы, і ён як мага супраціўляецца, але ён слабы. Думаю, на энергетыку беларусаў адмоўна ўплывае дзяржаўная рэлігія, якая робіць іх бязвольнымі людзьмі. У нашай краіне многія чакаюць, што нехта — Усявышні, лёс — будзе пра іх клапаціцца. Лухта! Нашы бюсконцыя духоўныя пакуты і пытанні “хто вінаваты?” ці “што рабіць?” замянаюць вырашэнню прымітыўных эканамічных праблем. Расія — краіна, дзе знаходзіцца палова прыродных багаццяў свету — не можа выплаціць заробак лётчыку і настаўніку. Мы бязвольна пльывём па хвалі ўласнага лёсу.

Хроніка новага фільма.

Цытата першая.

“Ні розумам, ні сэрцам не магу зразу-

мець, адкуль у людзей гэтая нязменная гатоўнасць да самаспалення. Адкуль гэтак пакарлівае, як на бойні, чаканне новага Бога, які нечакана вынырне з-за аблокаў і выратуе нас, грэшныя?.. Сёння беларусам адведзена роля апошніх унікаў Сталіна — пакарлівых савецкіх людзей, якія пакаленне за пакаленнем пльвуць невядома куды на караблі дурняў”.

— Вы таксама лічыце, што Беларусь — гэта “рэспубліка мёртвага кіно”?

— Беларускі кінематограф слыніў існаванне. Так, Беларусь — адзіная краіна на постсавецкай прасторы, дзе выжыла кінастудыя. Але кінастудыя і кінематограф — гэта розныя рэчы. Знішчана творчая атмасфера. На мой погляд, для існавання здаровага кінематографа патрэбны тры рэчы: грошы, творцы, свабода. Далучым, дзяржава дае грошы. Цяпер, праўда, іх размеркаванне залежыць ад густу двух ці трох чалавек, маіх жа калег. Напэўна, за дапамогу трэба дзякаваць — частка рэжысёраў не памірае з голаду. Але мне цяжка назіраць, як нашы майстры літаральна выходзяць на панель.

Кінематограф — гэта самавыяўленне. Творцу неабходна мець ўнутраную свабоду. А сёння рэжысёр можа працаваць толькі па загадзя цэнзара — дзяржавы. У фільме маёй вучаніцы Г. Адамовіч хлопчык кажа пасля папраўкі ў Італіі: “Я не хачу вяртацца ў Беларусь”. І яго можна зразумець — ён на месяц апынуўся ў раі. Дзеці ў дзесяцігадовым узросце не могуць хлуціць, гэта ўжо потым яны вучацца гэта рабіць. Але рэжысёра вымушаюць выразаць словы хлопчыка, маўляў, няўжо ў нашай краіне так кепска жыць? І рэжысёр перарабляе, бо цудоўна разумее, што грошай мала, чарга вялікая, а калі будзеш нораў паказваць, нічога не атрымаеш.

Хроніка новага фільма.

Цытата другая.

“Афіцэр крычаў па тэлефоне: “Каму кажу, па-чалавечы гавары!” Дзяўчына размаўляла з ім на беларускай мове. Ён: “Ты — беларуска?! Мой начальнік кажаў, што беларусы — гэта абарыгены, якіх трэба трымаць у рэзервацыі”... Раней беларусы ненавідзелі ворагаў, якія ішлі з вайной на іх зямлю, а сёння мы ненавідзім адзін аднаго”.

— Віктар Нічыпаравіч, можа, тады вы абвергнеце меркаванне, што быццам пакаленне ёсць, а імёны няма?

— Імёны ёсць. Справа ў тым, што яны і з’яўляюцца якраз у цяжкія часы. Чым складаней абставіны, тым больш імён. Чаму ў Савецкім Саюзе было шмат моцных асоб? Іх з’яўленне было рэакцыяй на таталітарны рэжым. Сёння я ганаруся сваімі вучнямі — Галінай Адамовіч і Віктарам Асюком. Мне падабаецца, што ў цяперашніх умовах яны імкнуцца рабіць аўтарскае, “личностное” кіно. Яны — унутрана свабодныя людзі.

— Ваш новы фільм “Ноч вялікіх нажоў”, на мой погляд, сцвярджае дастаткова важнае: беларусы па-ранейшаму жывуць у краіне пустога неба і пакланяцца адзінаму бязлітаснаму ідалу — уладзе.

— “Ноч вялікіх нажоў” — гэта апавед пра маё жыццё. Я доўга пакутаваў ад нявыказанасці і вось нарэшце выказаўся. Цяпер мне лёгка. І я свабодна размаўляю з вамі пра кінематограф, бо не адчуваю сораму за тое, што зрабіў і сказаў у сваім фільме.

Хроніка новага фільма.

Цытата апошняя.

“Я нарадзіўся пры Сталіне, вучыўся пры Хрушчове, гадаваў дзіцяц пры Брэжневе, сына ажаніў пры Гарбачове, дачку выдаў замуж пры Ельцыне, гадоў ўнікаў пры Лукашэнку. Жыццё мае праходзіць як бы ў краіне паганцаў — людзі вераць і пакланяюцца чарговай правадыру, як Богу”.

Гутарыла

Вольга БАРАБАНШЧЫКАВА

Юбілею опернага прысвечаная

Дзяржаўны музей гісторыі тэатра і музыкі Беларусі адкрыў чарговы сезон музычна-тэатральных сустрэч. Тут праходзяць творчыя вечары вядомых майстроў беларускага мастацтва і маладых выканаўцаў, цікавыя выставы і імпрэзы.

Ва ўтульнай гасцёўні Уладзіслава Галубка адкрыта выстава, прысвечаная творчаму шляху Нацыянальнага акадэмічнага Вялікага тэатра оперы і балета, якому сёлета споўнілася 65 гадоў. На музейных экспанатах — фатаграфіях, дакументах, тэатральных афішах і праграмах спектакляў, эскізах сцэнічнага афармлення, нотных рукапісах і клавірах опер — паказаны найбольш важныя этапы станаўлення і развіцця тэатра.

Заснаваны на базе Беларускай студыі оперы і балета, тэатр адкрыўся 23 мая 1933 года. Пачатак выставы цалкам прысвечаны гэтай падзеі. Тут можна убачыць пастанову калегіі народнага камісарыята аб адкрыцці тэатра, фотаздымкі навуэнцаў вакальнага аддзялення музычнага тэхнікума, дзе была заснавана Беларуска студыя оперы і бале-

та, фрагментаў першых спектакляў з удзелам студыйцаў.

Важнай падзеяй у культурным жыцці Беларусі стала І-я дэкада беларускага мастацтва ў Маскве, якая праходзіла ў 1940 годзе. У ёй прыняла ўдзел труп тэатра оперы і балета. Былі паказаны оперы Я. Цікоцкага “Міхась Падгорны” і А. Багатырова “У пущах Палесся”, балет М. Крошнера “Салавей”. На выставе прадстаўлены фрагменты рукапісаў гэтых твораў.

У гады Вялікай Айчыннай вайны труп тэатра знаходзілася ў эвакуацыі. Асобныя стэнд прысвечаны дзейнасці канцэртных франтавых бригад. Наведвальнікі выставы пазнаёмяцца з фотаздымкамі, зробленымі ў час канцэртаў з удзелам вядучых салістаў оперы Л. Александроўскай, М. Дзянісава, І. Балюціна, Р. Млодэк, а таксама праграмы спектакляў Свядлоўскага тэатра оперы і балета з удзелам беларускіх салістаў.

У пасляваенныя гады асноўны накірунак работы тэатра вызначыўся галоўным рэжысёрам і мастацкім кіраўніком Л. Александр-

роўскай. На выставе прадстаўлены фотаздымкі пастановак, звязаных з героіка-патрыятычнай тэмай: оперы А. Багатырова “Надзея Дурава”, А. Туранкова “Яснае святанне”, Р. Пуксты “Марынка”.

Далейшы перыяд дзейнасці тэатра, звязаны з творчай дзейнасцю рэжысёраў С. Штэйна, М. Ізворскай-Елізар’вай, дырыжораў Я. Вашчанкі і Г. Праватарава, мастакоў Я. Ждана, Я. Чамадурава, характарызуецца безупынным узбагачэннем рэпертуару шэдэўрамі опернай і балетнай класікі. Пра гэта сведчаць эскізы касцюмаў і дэкарацый, афішы і фатаграфіі спектакляў, пастаўленых у тый гады.

На сучасным творчым этапе труп тэатра оперы і балета знаходзіцца на высокім прафесійным узроўні. Новыя пастановы опернай і балетнай класікі, сцэнічнае ўвасабленне твораў беларускіх кампазітараў атрымалі высокую ацэнку крытыкі і глядачоў. Праграмы і буклеты, якія адлюстроўваюць рэпертуар балетнай трупы пад кіраўніцтвам В. Елізар’ева, завяршаюць выставу.

Наталія ЯНКОЎСКАЯ

Не першы год сябруюць фальклорны ансамблі “Магдаліна” з Кобрыншчыны і “Пасека” з польскага Платэрава, ездзяць адзін да аднаго ў гасці. Звычайна ўдзельнікі “Пасека” запрашаюць магдалінцаў на свята горада “Дзень Платэрава” — невялікага гарадка Бяла-Падляскага ваяводства, вядомага сваёй сельскагаспадарчай вытворчасцю і працавітасцю, ветлівымі жыхарамі. Менавіта ім у дзень свята нашы кобрынскія артысты дораць свае песні і танцы і абавязкова — духмяны каравай з пшаніцы, узрошчана на зямлі беларускай. Дырэктар Дома культуры Платэрава Ежы Нерва лічыць, што магдалінцы ўпрыгожваюць гарадское свята, уносяць своеасаблівы нацыянальны каларыт. З ім згодная і мэр Платэрава, магістр Ганна Чачэра: “Сяброўскія адносіны паміж двума калектывамі ўсё больш умацоўваюцца, а грунтоўна яны на прыгранічнай культуры палякаў і беларусаў”.

Так, сяброўскія культурныя сувязі двух калектываў — не пусты гук. Яны трымаюцца на ўзаемнай сімпатыі, на

ўсеагульным захапленні народнай творчасцю, культурай свайго краю і суседняга. У такіх сустрэчах праяўляецца цікавасць аднаго народа да другога: вось так у нас спяваюць, а як у вас? Вось так нашы майстры ўмеюць ткаць, вышываць, разводзіць кветкі, а як у вас?

Назва фальклорнага ансамбля “Магдаліна” пайшла ад назвы вёскі Магдаліна. А “Пасека” — гэта старадаўняя назва Платэрава, жыхары якога займаліся пчалярствам.

Магдалін — вёска маладая, першы дом у ёй быў пабудаваны ў 1907 годзе. І калі магдалінцы адзначалі 90-годдзе сваёй вёскі, да іх прыехалі і сябры з Платэрава. Мастацкі кіраўнік “Пасека” Гжэгаш Шыманек упэўнены, што “абмен калектывамі трэба развіваць і надалей, а рэпертуар пашырць беларускімі песнямі”. У сваю чаргу магдалінцы ўжо даволі няблага спяваюць падляскай песні, і ў гэтым заслуга кіраўніка ансамбля Алены Букач. Яна задаволена тым, што знайшла агульную мову з польскімі сябрамі — зразумелую мову песні, якая прыносіць усім радасць, узбагачае душу.

Алена КАПАЧОВА

На здымках: Спявае Алена Букач, мастацкі кіраўнік “Магдаліны”. “Магдаліна” ў Платэраве на свяце.

З "нераскручаных" — у "крутыя"?..

Імпрэза ладкавалася ў гонар дэбютантаў — тых, каму пашчасціла прайсці сёлетні конкурсны адбор і атрымаць працу ў Дзяржаўным маладзёжным тэатры эстрады. Музычны ды мастацкі кіраўнікі калектыву (дарэчы, самага маладога сярод музычных тэатраў краіны) народны артыст Беларусі Васіль Райчык ды заслужаны артыст Алег Цівуноў, парупіліся пра святочнае, але без цырымонных урачыстасцяў, пасвячэнне тэатральнага папаўнення ў артысты: два вечары запар (і толькі два!) ладзілася "Шоу "нераскручаных зорак". Акенца касы было перакрэслена таблічкаю з ёмістым словам "аншлаг". Пасля паўтарагадзіннага відовішча "аншлаг" пераўвасабляўся ў чаргу да гардэроба. Вось тут, як зазвычай, і адбываўся абмен самымі гарачымі першымі ўражаннямі.

— Як прыемна: маладыя твары, свежыя галасы! І падтрымка "ветэранаў сцэны", якія побач, у адной праграме, працуюць. Зразу мела, "ветэраны" — азначэнне адноснае: самому ж тэатру толькі год! Памятаеш, дарэчы, як год таму спрачаліся наконт ідэі стварэння такога тэатра? Маўляў, шоу-бізнес ва ўсім свеце — клопат камерсантаў, а не падаткаплацельчыкаў...

— А я дык і цяпер сумняваюся, ці дзяржаўная гэта справа — "раскручванне" эстрадных зорак. Хай бы оперных прымадоннаў падтрымлівалі "раскручвалі". А "папса" сама сябе пракорміць!

— Фу, як груба... Скажы яшчэ "кан'юнктура рынку", "тавар", "канкурэнцыя"... Проста ў цябе "акадэмічныя" вушы і "аранжэйнае" выхаванне. Гэта замінае такім, як ты, прыняць масавыя густы, адчуць сябе звычайным чалавекам, які ішоў па вуліцы Маскоўскай і трапіў — на Бродвей...

— Ну, ведаю, ведаю, ёсць у тэатра нават праграма пад назваю "Брадвей на Маскоўскай". І тэлеперадача ў яго аднайменная "фірмовая" ёсць. Ёсць Дзяржаўны тэатр эстрады, жыве, абнаўляецца, плануе, як я чуў, ужо і на гастролях выправіцца, — дык пра што спрачацца? Я нават больш скажу: сёння заўважыў ніякага прыемнага і для сябе. Амаль усе маладыя спевакі вылучаюцца адметнай вакальнай прыродай, галасы — шырокага дыяпазону, для пачаткоўцаў — неаблагая, досыць разнастайная выканаўчая тэхніка, ёсць адчуванне жанравай

вобразнасці канкрэтнай песні, артыстызм; ёсць імкненне выказаць сваю індывідуальнасць. Я амаль усіх запамніў: Вадзім Ткачоў, Вольга Лапская, Андрэй Саўчук, Святлана Карнеева, Наталля Сініца, Сяргей Кудрачоў, Яна Урублеўская, Віталій Скадорва... Немагчыма не адзначыць абаяльнага семнаццацігадовага куплетыста з баянам — Анатоля Чарнова. І парадыста Аляксандра Бабарыкіна. І хто мяне насамрэч уразіў — гэта "хлопчык без костак", неверагодна пластычны, імпульсіўны, рытмічны танцоўшчык Аляксандр Верднікаў.

— Здаецца, ягонае прозвішча — "Берднікаў"...

— Не будзем спрачацца. Праграмак, на жаль, не было, імёны-прозвішчы ўдзельнікаў і стваральнікаў гэтага эксклюзіўнага шоу публіка мусіла ўспрымаць з голасу вядучых, а потым удакладняць, перапытваючы ў сядззяў па зале.

— І тут табе не дагадзілі!

— Што значыць не "дагадзілі"? Праграмак, хаця б на сціплым камп'ютэры зробленая, — элементарны аtryбут усялякай імпрэзы.

— Ведаеш, ёсць такое слова: "зануда"...

— Добра, я зануда! У такім разе дазволю сабе яшчэ некалькі заўваг. Чын у мяне, разумееш, такі: рабіць заўвагі. А заўважыў я, што найўна-аблегчаны змест многіх тэкстаў надае рэпертуару тую бязважасць, праз якую нібыта патрапляеш у нейкі сэнсавы вакуум. Заўважыў, што талент па-

радыста марнуецца на стварэнне пазнавальных "партрэтаў" расійскіх палітыкаў. Заўважыў я і тое, чаго, мабыць, не ведаюць пра сябе амаль усе артысты: беларускі акцэнт. Вось ён, невынішчальны, родненкі: "дзень", "судзьбой", "поняць", "не хоцелі замечачь", "ездзіць", "найці слова", "о юносі", "цебя"... Пераклалі б тэксты з рускай — толькі выйгралі б! Заўважыў я дзве песні, выкананыя па-англійску, але ніводнай — на беларускай мове. Саромеюцца яе тут, ці што? Ні маналога, ні рэпрызы, ні куплета, ні слова. За дзяржаву крыўдна: дзяржаўны тэатр Беларусі ўсё ж, а не вандроўная трупа з суседскай правінцыі.

— Пры ўсёй сваёй уедлівасці ты не можаш не пагадзіцца, што рэпертуар вакалістаў вызначаецца мілагучнасцю мелодый, прафесійнасцю аранжыровак. І наогул, зала ўсіх і ўсё вітала гарачымі воплескамі...

— А то я не ведаю нашу публіку... Дай

веры, мне шчыра хочацца, каб наша таленавітая эстрадная моладзь "раскручвалася" сярод самай зычлівай у свеце беларускай публікі, каб магла годна спаборнічаць з "крутымі" маскоўскімі зоркамі. Але каб яна, дасягнуўшы папулярнасці ды ўплывоўсці "крутых", ад тых жа маскоўцаў адрознівалася. Як, напрыклад, адрозніваюцца-пазнаюцца на тэлеканале "Viva" нямецкія музычныя кліпы сярод амерыканскіх, нават калі й тамсама спяваюць негры. Германскія. Шчыра зычу маладому маладзёжнаму тэатру эстрады і яго творчым кіраўнікам сталага поспеху!

Вось такі дэялог "сабраў", каб не стаяць без справы ў чарзе да гардэроба, наш карэспандэнт. Нічога не выдумляў, нават "прыглядзіў" грошкі. У выніку далася ўласная выснова: шукайце сябе — і поспех знойдзе вас!

С. БЕРАСЦЕНЬ
Фота Віт. АМІНАВА

ФЕСТИВАЛІ

Творчасць можа быць "хлебам надзённым"

Уявіце сабе прыгожыя вераснёўскія дні пры канцы "бабскага лета", старадаўні парк, невялікую канцэртную пляцоўку, на якой іграе струнны квартэт, побач — беласнежная зала з урачыстай назвай "Каланада". Музыка, промні сонца, якія нясуць цяпло ўсё яшчэ залёнай траве, познім кветкам, жоўтаму і баравому лісцю. Чыстае, звонкае паветра... Слухачы гарача і з удзячнасцю сустракаюць кожны новы твор. Канцэрт доўжыцца гадзіну. А ўвечары ўтульная "Каланада" запрашае лепшых прадстаўнікоў Чэшскага радыё, слухачоў, замежных гасцей на ўрачыстую імпрэзу, дзе будуць ушаноўваць ветэранаў радыё, акцёраў, рэжысёраў, рэдактараў лепшых радыёпраграм, будзе гучаць вытанчаная музыка, будуць спяваць папулярныя артысты, будзе панаваць незвычайная атмосфера цёплай сяброўскай бяседы.

Менавіта такімі былі тры апошнія вераснёўскія дні ў знакамітым курортным мястэчку Падэбрады, што паблізу Прагі. Тут праходзіў фестываль "Прыз Багемія радыё", прысвечаны сёлета 75-годдзю радыё Чэхіі.

"Прыз Багемія" — гэта міжнародны фестываль радыётворчасці. Больш за 20 гадоў ён з'яўляецца прэстыжным аглядам усяго лепшага з таго, што прапануе радыё слухачам не толькі ў Чэхіі, але і ў іншых краінах свету. Гэтым фестывалем апякуецца Міністэрства культуры Чэхіі, ёсць у яго і свае мецэнаты. Кожны год аргкамітэт "Прыз Багемія радыё" вызначае пэўныя катэгорыі радыёпраграм, па якіх будзе праходзіць фестывальны агляд. Якіх падкрэсліць, што фестываль "Прыз Багемія радыё" — гэта не конкурс, а менавіта агляд, што дае магчымасць не толькі журы, але і слухачам вызначыць напрамкі, у якіх таія ці іншая радыёстанцыя мае здабыткі.

Звычайна гэты агляд праходзіць па трох катэгорыях, адна з якіх з'яўляецца міжнароднай. У мінулым годзе міжнароднай была катэгорыя "Бягучыя палітычныя праграмы" на тэму "Ксенафобія і расізм". Сёлета ў якасці міжнароднай была абрана катэгорыя музычных праграм. Усяго 33 праграмы даслалі ў Прагу радыёстанцыі розных краін. Палову з іх прадставілі чэшскія станцыі, а другая сабрала пён радыётворчасці з Канады і Егіпта, Партугаліі і Швейцарыі, Вялікабрытаніі і Германіі, Ірландыі і Польшчы, Украіны, Расіі, Балгарыі, Румыніі, Славакіі ды Беларусі. Тэматычна сёлетні агляд не быў дакладна вызначаны. Таму побач апынуліся праграмы з музыкай духоўнай і этнічнай, забаўляльнай і філасофскай, былі праграмы, зробленыя ў традыцыйнай манеры радыёвяшчання, і востра сучасныя пошукі ў галіне радыёвыразнасці.

Аргкамітэт "Прыз Багемія радыё" сваёй асноўнай задачай лічыць падтрымку нацыянальных вытворцаў радыёпраграм, таму ў міжнароднай катэгорыі абавязкова адзначаюць двух прадстаўнікоў Чэхіі і аднаго з замежных гасцей. Сёлета гэта была праграма радыё ВВС-3 пад назвай "Бетховенская Пятая", якая ўразіла ўсіх палётам фантазіі аўтара і гукарэжысёра. Мне прыемна паведаміць, што перадача Беларускага радыё "Пяць маналогаў на сярэдзіне шляху. Кампазітар Галіна Гарэлава" была адзначана журы як прыклад

філасофскага асэнсавання працэсу музычнай творчасці, зацікавіла асоба нашага вядомага кампазітара і яе музыка.

Падчас фестывалю была наладжана сустрачка замежных гасцей — рэдактараў музычных праграм. Прайшоў семінар на тэму "Радыёвяшчанне і слухачы ў маёй краіне". Высветлілася, што "ўзросць" еўрапейскіх радыёстанцый прыкладна аднолькавы: 70-75 гадоў. Ды за гэтыя гады хтосьці развіваўся паступальна па шляху тэхнічнага ўдасканалвання і павышэння мастацкай якасці радыёпрадукцыі, а нехта не толькі не набыў станаўчага досведу развіцця, але і страціў добрае з таго, што ўжо было.

Для нас, напрыклад, дзіва, што ўсе еўрапейскія станцыі маюць па 4-5 дзяржаўных радыёпраграм, кожная — з дакладнай канцэпцыяй, кожная разлічана на пэўную аўдыторыю слухачоў. Музыка гучыць на ўсіх каналах, але працэнт яе выкарыстання розны. Да таго ж, еўрапейскія радыёстанцыі абавязкова маюць асобную праграму гуманітарна-адукацыйнага характару. Напрыклад, у Вялікабрытаніі гэта — канал ВВС-3, у Польшчы — радыё-2, у Чэхіі — канал-3 "Влтава". Тут гучыць багата класічнай музыкі, ладзяцца "жывыя" трансляцыі важных сусветных музычных прэм'ер, ёсць літаратурныя і гістарычныя серыялы. Словам — тут ёсць прастора для творчасці.

Даведаўшыся пра ўсё гэта, пераконваешся, што нават у самыя цяжкія жыццёвыя моманты не ўсё вызначае выключна "каубасны інтарэс" і заклікі "галоўнае для нас цяпер — захавачь і — выжыць". Разумееш, што нашым "хлебам надзённым" могуць быць музыка і слова, творчасць, напоўненая вольным палётам аўтарскай фантазіі. Творчасць для слухачоў, якія і сёння захоўваюць вернасць Высокаму Мастацтву. І зноў, у які ўжо раз, марыш пра тое, што калі-небудзь і на Беларускім радыё будуць існаваць некалькі дзяржаўных каналаў з дакладна вызначанай творчай канцэпцыяй, што яны будуць непадобныя між сабою, але ўсе разам створаць непаўторнае аблічча нашага нацыянальнага радыёвяшчання.

Татцяна ПЕСНЯКЕВІЧ

ВЫСТАВЫ

Мастак, які не робіць выгляду...

Пасля таго, як не стала галерэі "Шостая лінія", некамерцыйнае мастацтва можна дэманстраваць толькі на "Вольнай сцэне". Дакладней, у галерэі сучаснага мастацтва "АВ", што месціцца ў фае прыгаданага тэатра.

Я не ўкладаю ў словаспалучэнне "камерцыйнае мастацтва" адмоўнага сэнсу. Слова "творчасць" і "вытворчасць", маюць адзіны карань; і на ўсім, што нараджаецца праз боскае азарэнне альбо ў душэўных пакутах, рана ці позна з'яўляецца шылдэчка з цаною... Так што падзел на мастацтва "чыстае" і "камерцыйнае" вельмі ўмоўны. "Некамерцыйнае" — гэта тое, што ў дадзены момант на продаж не разлічана. Галерэя "АВ" не гандлюе творами мастацтва, а мастакі не плацяць за арэнду. Тут можа выстаўца і студэнт акадэміі, і майстра са стажам і імем. Галерэя "АВ" — не камерцыйнае прадпрыемства, гэта культурны цэнтр.

8 кастрычніка ў галерэі адкрылася выстава маладога скульптара Паўла Жураўлёва. Ён належыць да творчага асяродка, які склаўся яшчэ ў сценах Беларускай акадэміі мастацтваў, а сцвердзіў сябе плэнэрам "Размова з каменем". Дарэчы, у галерэі ўжо экспанаваліся творы скульптараў гэтага асяродка — Копача, Борздага, Вераб'ева. Павел Жураўлёў не толькі таленавіты скульптар, але і арыгінальны жывалісец. Праўда, глядзячы на ягоны жывалісец, яшчэ раз пераконваешся, што скульптары доволі абьякава ставяцца да каларыту (так пайшло ад Мікеланджэла), ды і колер разглядаюць не як самастойную каштоўнасць, а толькі як дадатак да малюнка. А малюнак у Паўла — майстарскі. Большасць твораў выставы, як скульптурных, так і жывалісных, па месце эратычныя. У адрозненне ад мастакоў старэйшага пакалення, якія апраналі эротыку ў камуфляж "сацыяльна значнай" тэмы, сённяшнія маладыя творцы не робяць выгляду, што "Міровая рэвалюцыя", ці яшчэ якая трасца, хвалюе іх болей, чым аголенае цела каханай жанчыны. П. Жураўлёў, мабыць, за-

хапляецца пластыкай Лембрука, слаўтага скульптара нашага стагоддзя. І гэтак захапленне падсвядома адбіваецца ва ўласных творах. Эрзшы пошук нейкага арыенціра, камертона для ўласнай творчасці сярод прызнаных мастацкіх здабыткаў — нармальна справа для маладога мастака, неабходны этап ва ўсталяванні ўласных поглядаў. У творах Паўла — пругкая канструктыўнасць і мяккая пацудоўнасць. Ягоная разнаваласць не выходзіць за межы мастацкага густу. А гэта — паказчык прафесійнасці.

Пасля агляду экспазіцыі мне падумалася, што менавіта ад такога мастака з часам можна чакаць філасофска-паглыбленых твораў. Твораў, у якіх раскрываецца змест адвечных чыннікаў Быцця. Бо эмоцыі — гэта толькі першы крок па шляху да Ісціны.

Пётра ВАСІЛЕЎСКІ
Фота А. ПРУПАСА

Павел ЖУРАЎЛЁЎ. "Покланенне страсці"

Першая сустрэча

У Доме літаратара ўпершыню адбыўся літаратурны вечар вядомага беларускага паэта і даследчыка, загадчыка кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта Алеся Барскага (Аляксандра Баршчэўскага). Вядучай вечара, першаму намесніку старшыні Саюза беларускіх пісьменнікаў Вользе Іпатавай было нялёгка пералічыць усе пасады, прафесійныя і грамадскія абавязкі Аляксандра Баршчэўскага — настолькі ён уганараваны імі: віцэ-прэзідэнт сусветнай Асацыяцыі беларусістаў, віцэ-прэзідэнт Саюза беларускіх фалькларыстаў, ганаровы доктар Бялэжскага ўніверсітэта, член двух пісьменніцкіх саюзаў: польскага і беларускага...

Ва ўступным слове Вольга Іпатава гаварыла пра Алеся Барскага як пра паэта, нават у захапленні працягла некалькі яго вершаў. Уладзімір Казьбярुक спыніўся на біяграфічных момантах паэта, на крыніцы яго творчасці — роднай вёсцы Бандары, што на Беласточчыне, даў ацэнку ўнёску яго ў беларускае літаратуразнаўства, у прыватнасці падкрэсліў, што Аляксандр Баршчэўскі першы сярод выкладчыкаў-філолагаў уключыў у праграмы лекцыі пра творчасць Алеся Гаруна, Наталлі Арсенневай, Францішка Аляхновіча.

Сваімі ўражаннямі пра сустрэчы з Алесем Барскім, пра яго творчасць падзяліўся Анатоль Вярцінскі.

Старшыня Саюза беларускіх фалькларыстаў Васіль Ліцівінка даў характарыстыку працы Аляксандра Баршчэўскага як фалькларыста, які ўносіць годны ўклад у раскрыццё духоўнага багацця беларускага народа. Пра вытокі сваёй творчасці, пра сваю так званую "маленькую" радзіму гаварыў на завяршэнне вечара Алесь Барскі. Зыходзячы з яго слоў, ён пакланяецца тром іпастасям: велічы свету, яго красе і таямнічасці. Паэт пачытаў свае вершы, адказаў на шматлікія пытанні.

Разам з пісьменнікамі ў вечары прыняла ўдзел група студэнтаў-паланістаў Бялэжскага ўніверсітэта. А. ГАРДЗІЦКІ

Юбіляр — за пультам

Правядзенне музычных вечарын у Гомельскім каледжы мастацтваў імя Сакалоўскага зрабілася добрай традыцыяй. За час існавання тут "музычных сераў" слухачы мелі магчымасць сустрэцца з гарадскім сімфанічным аркестрам, аркестрам народных інструментаў Магілёўскай абласной філармоніі, музыкантамі-салістамі з розных гарадоў краіны.

Нядаўна канцэртная зала прымала шматлікіх прыхільнікаў камернай музыкі, перад якімі выступалі самі гаспадары — Камерны аркестр Гомельскага каледжа мастацтваў пад кіраўніцтвам Аляксандра Мазепіна. Канцэрт прысвячаўся 50-гадоваму юбілею музыканта.

Аляксандра Андрэевіча Мазепіна добра ведаюць як выдатнага педагога па класе кантрабаса. За гады сваёй працы ён выхаваў цэлую плеяду музыкантаў, сярод якіх — лаўрэаты і дыпламанты міжнародных конкурсаў, студэнты Беларускай акадэміі музыкі, выкладчыкі, артысты вядучых музычных калектываў Беларусі.

Дырыжорская дзейнасць для А. Мазепіна заўсёды была хобі, але і тут ён паказаў сябе як прафесіянал. Закончыўшы ў 1973 г. Беларускае дзяржаўнае кансерватарыю, А. Мазепін працаваў выкладчыкам у Мазырскім музычным вучылішчы, заснаваў гарадскі сімфанічны аркестр (з ява для правінцыйнага горада не зусім звычайна) і доўгі час заставаўся яго нязменным мастацкім кіраўніком і дырыжорам.

Год таму А. Мазепіна запрасілі на працу ў Гомельскі каледж мастацтваў. Менавіта тады адбылося "другое нараджэнне" камернага аркестра. У ім іграюць студэнты. Працаваць з моладдзю цікава, але і нялёгка. З аднаго боку, аркестрантам часам бракуе досведу, а інструменты, на якіх яны граюць, не заўсёды добрай якасці. А з другога боку, энергія, энтузіязм і аптымізм маладых выканаўцаў не дазваляюць засяроджвацца на цяжкасцях, натхняюць на творчыя пошукі.

Праграма нядаўняга канцэрта была вельмі насычаная і цікавая: Вівальдзі, Альбініні, Гайдэ, Моцарт, Вердзі! Слухачы атрымалі асалоду ад слаўных "Ave Maria" Качыні, Вячэрняй серенады Шуберта. Не пакінула публіку абязкавай і выкананне Канцэрта для армана і клавесіна Вівальдзі-Баха ў апрацоўцы для камернага аркестра і квартэта баяністаў (выкладчыкаў Гомельскага каледжа мастацтваў).

Прыемным сюрпрызам для А. Мазепіна стаўся прыезд у Гомель з Мінска колішніх выпускнікоў каледжа. Пра канцы вечара былі вучні звярнуліся да юбіляра са словамі падзякі за яго самаадданую працу, цярдлівасць і дабрыню і пажадалі сваіму педагогу поспехаў у нястомным служэнні сапраўднаму мастацтву. Аксана ЗАЛАТАРОВА

Яўгенія ПФЛЯЎМБАЎМ з першымі вершамі выступіла ў друку яшчэ ў 1924 годзе, а праз два гады змагла патрымаць у руках калектывны зборнік, аўтарам якога стала поруч з Зінаідай Бандарынай і Наталляй Вішнеўскай. А потым атрымалася так, што доўгі час было не да паэзіі. Вершы, калі і пісаліся, дык для сябе, у друк не прапаноўваліся. Зноў Яўгенія Эргардаўна вярнулася ў літаратуру ў 80-я гады. Правільнай сказаць: прыйшла ў яе як яркі, арыгінальны творца, што засведчыла і кніга "Сувоі жыцця", выдадзеная ў 1989 годзе, на старонках якой поруч з ранейшымі творамі пабачылі свет і новыя. А пасля была яшчэ адна, таксама напоўненая жыццём, па-свойму светлая і аптымістычная і разам з тым не пазбаўленая трывожнага роздуму.

У гэтыя дні Я. Пфляўмбаўм споўнілася б 90 гадоў (не стала паэтэсы 13 студзеня 1996 года). Згадваючы незабыўную Яўгенію Эргардаўну добрым словам, прапаноўваем чытачу яе творы, якія засталіся ў рукапісах.

Яўгенія ПФЛЯЎМБАЎМ

Жанчына, ты ўсяму прычына

1
На стромыя схілы
Паўлазілі клёны,
Раскідалі голле, гару абнялі.
Трапечца лісце пад сонцам зялёным
І неба хінецца бліжэй да зямлі.

Нібы сутыкнуліся недзе высока,
Грудзямі сышліся ў праменным агні,

Ды зноў іх расштурхаў нязлагады локаць,
І глеба вартуе свае карані.

2
Зялёнае сонца!
Няўжо ў табе стронцый?

Хістаецца дрэва
З птушынага спеву,
Гучыць а капэла,
А мелас, а мелас!

3
Празрыстай лістоты
Прабліскаюць ноты,
Прамень іх гартае,
А неба чытае.

Зялёнае сонца,
Няўжо ў табе стронцый?

3
Праднавальнічнае свята
На валасы твае лягло,
У вочы ценем зазірнула,
Агеньчык сіні там задзьмула,

Аблонь ласкава абняло
І папыло, і папыло, —
Недасягальнае крыло!

4
Пякучыя згадкі,
Пякельныя словы!

Не руш іх асадкай, —
Услыхнуць гатовы!

І сэрца у сціску,
Як толькі згадаю...
Не быць мне артысткай, —
Я маску скідаю.

На ветры, на зыркім,
Пад воблачным дахам,
Прымаю твой вырак,
Жыцця майго захад.

Сабой заставацца,
Як гэта няпроста!
Без хвал, без аваяцый
Сыходзіць з памоста.

Роль меўшы смутную,
Майстэрства не трэба, —
І боль не мудрае, —
Б'е ў сэрца, пад рэбры.

Яшчэ развітанне —
За борам дзесь ходзіць...
Абы не абтаніць
Душу на адходзе.

5
Калёсы лёсу сталі коса,
І воз раскідаўся нашчэнт.
Над галавой аблокаў стосы
І з захаду пльывуць яшчэ.

Ні ўспомніць, ні згадаць...
Пустэча!

Ні ўратавацца у віры —
Замураваныя навечна
У чужаніцкія мур.

Жанчына!
Ты ўсяму прычына:
Лагода горне ад тугі,
А там на хвалі песні пльынай
Вечаравыя берагі,
Там шлях азмрочан.

Зоры сочаць,
Як ты ідзеш на растапцы,
І лістападаўскія ночы
Глядзіць услед, як мудрацы.

ЧОРНЫ АДЫТАК НА БЕЛАЙ СЦЯНЕ

(Працяг. Пачатак на стар. 9)
"Такога пісьменніка, як Чэхаў, яшчэ не было", — сказаў Бунін. А я пытаюся: няўжо да яго не жылі людзі, не смяліся, не плакалі, не гаравалі? А Сервантэс, а Рабле? А, зрэшты, наш Дунін-Маршынкевіч? А хіба не мог пасмяяцца з самога сябе Флабэр?

Мяне на пачатку кніжкі вучылі, пра што трэба пісаць, потым — як пісаць, цяпер падказваюць, як не трэба пісаць. Шкада, што астатнюю іспіну я зразу меў занадта позна.

Яўрэі падлічылі, што іхняя святая Кніжка налічвае шэсцьсот сорок сем тысяч трыста дзевятнаццаць літараў. І кожную літару пакорны яўрэй мусіў быць вылічыць, узважыць, вывучыць і праверыць. Як сказаў іхні падзік Маркс: "Ён (яўрэй) эмансіпіраваў сябе не толькі тым, што прывёў сабе грашовую ўладу, але і тым, што праз яго і міма яго грошы сталі сусветнаю ўладаю, а практычны дух яўрэйства зрабіўся практычным духам хрысціянскіх людзей (народаў)".

А мы ж, беларусы, і грошай не нажылі, і святой Кніжкі па літарах на беларускай мове не вывучылі. І слухаем падзікаў. А падзік адмяняе тое, што Бог вызначае. Але як навучаюць пачынальнікі хасідызму, дабро і зло не ў Бозе, а ў чалавечых учынках.

"Победим великодушием", — сказаў Фёдар Дастаеўскі. Але ж пра каго? Пра Расію? Пра Беларусь і то гэтак не скажаш. А яна, дарэчы, не заваявала, не пакарыла ніводнага народа, ніводнай краіны.

У таго ж Фёдара Дастаеўскага: "Всё в будущем столетии... Новая поэма. Две великие идеи бунта и смирения, они требуют подвига, великопешной материи". Гэтая кніжка ці не пра сённяшняю Беларусь? Але хто ж напіша? Тыя дзесяць аўтараў, пра якіх дбаюць структурныя ўлады? Гэтыя кніжкі яшчэ ў зародку. Але яны, напэўна, ёсць.

Па нізкім ячмені, што выпусціў праменьчыкі бурштыновых вусоў, імкліва бягуць калматыя цені ад бачных кудзелістых воблакаў. Яны нагадваюць мне падлеткавыя гады, маю адзіноту сярод за-

палавелага жыта і залатых аўсоў, і шэра-саламяныя хутары ў лагчыне сярод чэзлага, замшэлага хвойніка. Божа, гэта было паўвека назад!

А ўчора з намі пры бяседным сталі сядзеў малады мужчына, які адслужыў у марскім флоце дваццаць восем гадоў (мічманам) і які не забыўся і не адпураўся роднага слова: пішучы па-руску, выдаў кніжачку апавяданняў у "Бібліятэцы часопіса "Маладосць". Яму 51. Ён равеснік тым белым воблакам і тым калматым ценам, што праплылі над маёю падлеткаваю галавою, атуманяю ружовымі надзеямі і неверагоднаю фантастыкаю пра незлічоныя геаграфічныя адкрыцці ці зорныя падарожжы.

Дваццаць восем падарожжаў і то, здаецца, зашмат. А дваццаць восем гадоў у марскім плаванні. О, колькі я не дабраў, не звездаў, не ўбачыў.

Адам Міцкевіч у лісце — толькі да каго? — "Павінна там быць жыццё, дзе маскаль тне сякерай". Жыццё на крывавай ране. І Польшча яго спазнала.

Пара вечаровага строкату конікаў, скрыпучых, як хром, гароховых струкоў у жмені, вільготных баравікоў на мяккім сіва-блакітным моху сярод пірамідальных кустоў ядлоўцу, абвітых цяжкаю, як кальчуга, роснаю павучынаю, маладое бульбы з укропам і шыпаватых салодкіх гуркоў.

І пара ацяжэлага ад налітых каласоў запалавелага жыта, што аблягае на затравелую мяжу ці дарогу. Пара наточаных сярпоў і прэсна-саладкавага паху першай зажатай жмені. І нашай даўнейшай песні. Але яе ўжо няма. Заныла чалавечая душа, ператварыўшыся ў грукат там-тамаў і татарскі базар.

Сена пахне сном. Гэта з вершаў Юзафа Чаховіча. А яго ж два радкі
Цёплы водар выплывае з пякарні,
А цішыня з замкнёных брам
уваскрашаюць у маёй памяці вузкую брукаваную Нямігу з двухпавярховымі мураванкамі, нізкімі тунелямі падваротняў, цёплы дух свежага хлеба з блізкай пякарні і мяне, паўгалоднага, у пятым цесным пакойчыку ўніверсітэцкага інтэрната.

Начытваю Дастаеўскага. У "Дзённіку пісьменніка" зашмат глупоты, асабліва пра велікароса, які на ўсім сур'ёзе параўноўваецца з казачным Іллёй Мурамам. І чамусьці ён, велікарос, як нядаўні савецкі дэпутат, слуга ўсім. Праява, каму ж ён слугаваў? Завабўваючы Урал, Сібір, Каўказ, Прыбалтыку, колькі ж ён знішчыў і заняволюў, як казалі тады, інаверцаў, — не злічыць.

Кароценькая чалавечая радасць — дзве ўбачаныя маладыя ластавачкі. Сядзячы на провадзе, яны павярнуліся адна да аднае дзюбкамі, а потым адна на адну паклалі свае галоўкі, нібы сёстры ў бядзе ці горы.

Як мілае маладое птаства і як не мілыя мурзатэя забіяцкія і распусныя дзеці.

Халодная мармуровая проза Валодзі. Але не адшліфаваная да слізкага настывлага бляску, а з жывым вуграватым контурам ўпартага каменя.

Дзённікі Панчанкі ("Польмя", N 7) — шчырыя, нават запальчывыя. Нібы рэфрэн — дамешак газетнай публіцыстыкі. Як вязанкі сушаных грыбоў, бясконцыя імёны. Сярод іх, вядома, няма ла чарвічых.

Ён трохі сталініст. Хоць невядома, чаго болей было ў іхнім пакаленні: боязі ці прызвычаенасці, нават да крыві і жорсткасці. А можа, кропля салдафонства — зманвала моц улады, неабвержанае загаду, хоць і не разумнага. Невыпадкова, і яму, паэту Пімену Панчанку, не раз жадалася, каб усеўладная рука ў рудым рабачыні стукнула па ётале.

І ўсё ж вершы яго я калісьці найболей цаніў і найболей ведаў на памяць. "Гарачыя вятры", як прыгадваецца, выменяў на салідны дарэвалюцыйны фетаўскі том з зялёна-мармуровымі вокладкамі і скураным "карашком".

Я цаніў беларускае вершаванае слова. І маладую іскрыстую паэзію Пімена Панчанкі. Ён для мяне, калі гаварыць на шчырасць, і застаўся паэтам "Гарачых вятроў". А можа, адна добрая кніжка, як заўважыў Талстой, "уж злішчым дастаточна".

У галоўным — адзінства, у другасным — разнастайнасць, і ўва ўсім — любоў.

Аўгустин БЛАЖЭННЫ

Беларускі клуб хрысціянскіх інтэлектуалаў, дзе пануюць згода і ўзаемаразуменне, засведчыў сябе як утварэнне канструктыўнае, элітарнае, якое аб'яднала энергічных і сапраўды высокаінтэлектуальных людзей.

За год сваёй працы БКХІ арганізаваў перадачу г. Беластокам г. Мінску кнігазбору, які стаў асновай бібліятэкі імя Адама Міцкевіча, што размясцілася ў Чырвоным касцёле. Няма сумнення, што чысты дух Вялікага Адама спрычыніцца да добрых спраў Хрысціянска-асветніцкага цэнтра, што неўзабаве пярэй разгорне тут сваю дзейнасць.

Каб захаванне пераемнасці павагі да дабрачыннасці і ведаў, каб забяспечыць элітарнасць беларускасці і пераемнасць лепшых беларускіх нацыянальных традыцый, каб, урэшце, годна выхаванне дзяцей, якія вучацца ў зусім нешматлікіх беларускамоўных класах і падтрымаць іх настаўнікаў, якія не павінны адчуваць сябе ізалявана, дыскамфортна, БКХІ вырашыў стаць своеасаблівым апекуном беларускамоўных класаў. Напачатку гэта будуць нулявы і першы класы СШ N 1 г. Мінска, у кожным з якіх навучаецца ўсяго па трынаццаць дзетак. У самы бліжэйшы час плануецца экскурсія дзяцей у бібліятэку, знаёмства з сябрамі клуба, з вуснаў якіх малеча пачуе пра Адама Міцкевіча. Для некаторых дзяцей, магчыма, гэты дзень запомніцца яшчэ і першай сустрэчай з Божым Храмам.

Зараз БКХІ працуе над арганізацыяй навуковай канферэнцыі "Грамадскія ідэалы: нацыянальныя традыцыі, сучасны стан, погляд у будучыню", якая мае адбыцца 26—27 лістапада гэтага года. Зразумела, што ідэалагічны вакуум, які мае месца на

Беларусі, вельмі небяспечны, бо выклікае масавы песімізм і псіхозы, зніжае жыццядзейнасць грамадства, стварае ўмовы для яго расколу, пашырэння дэструктыўных ідэй, у тым ліку тых, якія накіраваны супраць іншых народаў і культур. Навуковае рашэнне гэтай праблемы якраз і можа быць прапанавана на канферэнцыі.

Беларускі клуб хрысціянскіх інтэлектуалаў ладзіць цікавыя сустрэчы з выбітнымі постацямі. На адной з такіх сустрэч яго эксцэленцыя пунішый апостальскай сталіцы архыбіскуп кс. Дамінік Грушоўскі распавёў пра сутнасць і функцыі пунішыйтуры ў розных краінах і ў Рэспубліцы Беларусь, аб сістэме каталіцкай адукацыі ў свеце. Цікава было паслухаць, як бачыць Беларусь і ролю інтэлігенцыі, што арыентуецца на хрысціянскія ідэалы, чалавек, які шмат гадоў пражыў у Славеніі, дзе нарадзіўся, у Францыі, Італіі.

І ўсё ж асноўным накірункам дзейнасці клуба была і застаецца ўласна інтэлектуальная творчасць, калі абмяркоўваюцца вузкія актуальныя тэмы ў галіне гуманітарных ведаў, у працэсе чаго нараджаюцца цікавыя калектыўныя ідэі. Найперш гэта датычыць, безумоўна, стану і спецыфікі хрысціянства на Беларусі, як даўней, так і цяпер.

Апошняя сустрэча сяброў БКХІ, якая адбылася 30.09.98., была прысвечана праблеме экуменізму як фактара яднання сучаснага беларускага грамадства. Асноўныя вывады навуковай спрэчкі звяліся да наступнага:

1. Экуменізм іманентны хрысціянству, ён аб'ектыўна неабходны і непазбежны.
2. Беларусь — тая зямля, якая мае ўсе перадумовы не толькі для актыўнага экуменічнага руху, але для поўнай рэалізацыі самой ідэі экуменізму.

Прыняцц і падтрымацц Беларушчыну

Адыход чалавека ад Творцы ў выніку першароднага грэху прывёў да таго, што падзяліліся і людзі як у духоўным плане, так і ў фізічным, што паставіла праблему вяртання колішняй аднасці.

Падзелы і расколы ранілі і саму Хрысціянскую Царкву яшчэ з першых стагоддзяў хрысціянства. Як вядома, найцяжэйшыя і самыя доўгатэрміновыя вынікі меў падзел Хрысціянскай Царквы ў 1054 г. Выкліканы не так рэлігійнымі, як гісторыкакультурнымі прычынамі, ён з'явіўся заключным акордам таго адчужэння хрысціян Захаду і Усходу, якое цягнулася некалькі стагоддзяў.

Стаўшы рэальным фактарам фарміравання беларускай нацыі, хрысціянства на Беларусі наліла магутны стваральны характар. Прыішоўшы на Беларусь з Кіева, моцна звязанае з усёй візантыйскай культурай, хрысціянства з самага пачатку знаходзілася пад уплывам Апостальскай Сталіцы. На думку ж Адама Станкевіча, Царква на Беларусі была ў аднасці з Рымам ажно да пачатку 12 ст. Таму не дзіўна, што беларусы маюць шмат супольных (не раз'яднаных на праваслаўных і каталіцкіх) святых: Кірыла і Мяфодзій, Воўга, Уладзімір Вялікі, Барыс і Глеб, Еўфрасіння Полацкая, Кірыла Тураўскі.

Магутны аўтарытэт гэтых святых для беларусаў палягае, па-першае, на сімвалічным увасабленні ў гэтых постацях цэльнага, неразделенага хрысціянства, па-другое, вядомасць святых абумоўлена іх шырокім удзелам і актыўнасцю ў грамадскакультурным жыцці ў Беларусі, што выхадзіла за межы чыста рэлігійнага жыцця. Выяўляючы менталітэт маладога этнасу, вышэйпамянёныя постаці аб'ектыўна выявілі адзін з асноўных архетыпаў беларускасці — імкненне да бесканфліктнасці — тое, што служыла і служыць перадумовай экуменізму.

Сімвалічна, што гэтыя людзі жылі ў час актыўнага закладвання асноў беларускай нацыі, і сёння на новым вітку развіцця апошняй сапраўднымі аўтарытэтамі, духоўнымі правадырамі могуць быць тыя людзі, чыя грамадская, грамадзянская, культурная, рэлігійная актыўнасць абумоўлена "экуменічным" светапоглядам, а дзейнасць накіравана на рэалізацыю ў Беларусі экуменічных ідэй.

Натуральна, прасачыць развіццё экуменічнай ідэі на Беларусі даволі складана, але ўжо нават павярхоўны аналіз творчага выяўлення культурных і грамадскіх дзеячаў у Беларусі дае падставы лічыць, што ў сваім светапоглядзе гэтыя людзі былі рэлігійна талерантныя. Безумоўна, нельга апырэнна сцвярджаць, што кожная вядомая асоба беларускай культуры выношва-

ла і выяўляла экуменізм, але мае сцверджанне будзе справядлівым, прынамсі, у тым выпадку, калі размова ідзе пра глыбокае выяўленне беларускага народнага духу. На маю думку, адна з прычын творчага поспеху Ф. Скарыны якраз і палягае ў яго ўменні ацаніць, адабраць, выкарыстаць, спажаць і ўкараніць дасягненні-набыткі розных нацый і культур, і не толькі суседніх.

Сёння канструктыўны дыялог паміж рознымі хрысціянскімі канфесіямі на Беларусі можа паспрыяць не толькі аднаўленню царкоўнага адзінства, але і кансалідацыі беларускай нацыі. Гэта становіцца асабліва актуальным у сувязі з тымі інтэграцыйнымі працэсамі, якія адбываюцца ў хрысціянскім свеце ўвогуле.

Хрысціянства трымаецца на міласэрнасці, прабачлівасці, уменні дараваць, незласлівасці, таму і экуменізм, які імкненне пазбегнуць рознагалосся, няплёнкіх спрэчак, адасобленасці, абсалютна натуральны для хрысціянства. Экуменізм унутрана неабходны кожнай з канфесій, якая ўдзельнічае ў прымірэнні, каб не адысці ад вучэння Хрыста, які засноўваў Царкву адзінай. Аб'яднанне міжкультурае, міжнацыянальнае наўрад ці мажліва пры наяўнасці глыбокага рэлігійнага, канфесійнага, духоўнага падзелу людзей. Падзел некалі адзінай Хрысціянскай Царквы можа выклікаць нават у самых шчырых вернікаў недавер, сумненні, роздум над тым, што розумам спазнаць нельга, што прымаецца толькі вераю.

Тым больш натуральным экуменізм павінен быць на нашай зямлі, дзе спрадвек існавалі розныя рэлігійныя канфесіі. На жаль, беларуская рэлігійная талерантнасць пакуль не стала магутнай традыцыяй экуменічнага руху. І тут, як зазначыў Іван Саверчанка, надзвычай важнае значэнне мае агульная культура, адукаванасць грамадства ў плане рэлігійным. Веды спараджаюць пашану, а пашана не дапускае варажэнчы. Неабходна ўзмацніць рэлігійнаўчучую падрыхтоўку людзей, асабліва моладзі праз сістэму адукацыі. Гэта б спрыяла большаму даверу паміж каталіцтвам і праваслаўем, разуменню таго, што тут агульнага куды больш, чым адрознага. Змешаныя шлюбы, тэрытарыяльнае суседства каталіцкіх касцёлаў і праваслаўных царкваў, нярэдка выпадкі пераходу людзей з адной канфесіі ў іншую яшчэ раз даказваюць, што канфесійны падзел у значнай меры ёсць штучны, хоць ужо і з даўняй гісторыяй.

На думку Мікалая Крукоўскага, экуменізм мае два бакі. Па-першае, ён палягае на далейшым удасканаленні першапачатковай рэлігійнай ментальнасці і светапогляду вернікаў, пераходзячы ад вельмі канкрэтных спадчына-паганскіх міфалагічных уяўленняў да пачуццёва-прадметнай веры

ў царкоўнасць, ікону і абрад. Праз яе — у канфесійна канкрэтны вобраз Бога і, нарэшце, у Бога як ва ўсеагульную Найвышэйшую Сутнасць, аднолькава значную не толькі для розных канфесій, але і для розных рэлігій. Такі шлях — знізу ўверх — дастаткова плённы для павышэння духоўнасці грамадства і адраджэння яго агульнай культуры.

Аднак на тэрыторыі былога Савецкага Саюза пераважная частка насельніцтва была выхавана ва ўмовах атэізму і з апорай на матэрыялістычна зразуметыя прыродазнаўчыя навукі, што таксама не садзейнічала росту духоўнасці. Тут шлях да Бога ідзе ад фармавання самага агульнага, сцыентыскага разумення Бога як нейкай усеагульнай інфармацыйна-духоўнай Субстанцыі, якая не супярэчыць сучаснай навукі, да адносна больш канкрэтных канфесійна-царкоўных паняццяў і ўяўленняў, аж да выпрацоўкі ў сабе пачуццёва-эмацыянальнай павагі і веры ў значны зусім ужо канкрэтнага царкоўнага абраду, іконы, нават самага Хрыста як прадмета не толькі культуры ўвогуле, але і як спецыфічна сімвалічнага фактара менавіта культуры духоўнай.

Калі першы шлях — ад канкрэтнага да агульнага, дык другі — наадварот, ад агульнага да канкрэтнага, што яшчэ больш садзейнічае павышэнню духоўнасці ў нашым абязбожаным грамадстве і адраджэнню яго нацыянальнай культуры. Але шлях да Бога ёсць шлях экуменічны, у любым разе экуменізм займае цэнтральнае месца, дзе і сустракаюцца абодва шляхі веры.

Уладзімір Конан падкрэсліў, што калі каталіцтва адназначна выступае за экуменізм, то сярод прадстаўнікоў праваслаўнай канфесіі ёсць нямала яго праціўнікаў, і адназначнай пазіцыі праваслаўя ў дачыненні да экуменізму пакуль няма. У самім жа паняцці "экуменізм" існуе недакладнасць у сэнсавым плане, бо, апрача адзінства хрысціян, існуе праблема разумення экуменізму як адзінства ўсіх рэлігій. Але калі хрысціянства ёсць абсалютная ісціна, яно не павінна ісці на кампрамісы ў прынцыпова важных ідэалах і канонах. Напрыклад, непрызнанне іудаізмам боскай прыроды Хрыста не стварае магчымасці адзінства іудаізму і хрысціянства. Існуе сувязь паміж экуменізмам і Сусветнай Уніяй. Уладзімір Салаўёў, які жыў у экуменізме, абгрунтаваў неабходнасць і непазбежнасць Сусветнай Уніі як згоды розных рэлігій. Сусветная Унія, верагодна, будзе грунтавацца не толькі на іерархічным адзінстве, але і на шматгалосці, сімфоніі самабытных нацыянальных культур, якія, безумоўна, уплываюць на структуру і змест рэлігійнага абраду.

Ксёндз Уладзіслаў Завальнюк паведаміў,

што сам тэрмін "экуменізм" упершыню пачаў ужывацца напрыканцы 19 ст. у ЗША, хаця ідэя аб'яднання пратэстантаў і іудэяў узнікла ў 1789 г. Айцец Уладзіслаў распавеў таксама аб практыцы суіснавання на Беларусі каталіцкіх і праваслаўных парафій, вернікаў, сем'яў, святароў. Прычым гэтакое суіснаванне можа набываць характар узаемадапамогі, узаемападтрымкі, так што часам цяжка дакладна акрэсліць, дзе ёсць праявы экуменізму, а дзе — звычайнае чалавечае яднанне, разуменне. Менавіта ў аднасці, як гаварыў Хрыстос, сіла. Дзе згода — там і Бог.

Як мяркуе Анатоль Грыцкевіч, экуменізм — гэта перадусім паяднанне хрысціянскіх царкваў розных напрамкаў. У 10 ст. быў складзены "Табель аб рангах", дзе першае месца займаў імператар, другое — Папа Рымскі, трэцяе — Канстанцінопальскі Патрыярх. І так было аж да 1054 г. З самага пачатку на Русі праваслаўя не было, а была адзіная Хрысціянская Царква на чале з Рымскім Папам. Таму вытокі экуменізму на Беларусі маюць гістарычны падставы. Экуменізм у Расіі наўрад ці атрымае сваё развіццё, бо Расія — кананічная тэрыторыя Праваслаўнай Царквы, і нават у межах апошняй няма неабходнага адзінства. Беларусь жа мае зусім іншыя рэаліі — хрысціянскую шматканфесійнасць.

Уладзімір Мархель падкрэсліў, што, калі гаварыць пра беларускую ментальнасць, то экуменізм магчымы на ўзроўні амаль усяго беларускага грамадства, што наўрад ці можна сказаць пра царкоўных іерархаў. Прыкладам суіснавання праваслаўя і каталіцтва можа быць грэка-каталіцтва. Забарона уніі ў 1839 г. сведчыць толькі пра палітычныя ўмовы яе існавання, бо, як знаходзім у мемуарах Аляксандра Ельскага, у канцы 19 ст. людзі працягвалі хрысціць дзяцей паводле уніяцкага абраду.

Сапраўды, як засведчыў Андрэй Кіштымаў, на Беларусі намнога больш праяў экуменізму, чым, напрыклад, на суседняй Украіне, дзе праваслаўныя адмаўляюцца ад самага паняцця "экуменізм". Сярод беларусаў пануе стэрэатып, што мы — хрысціяне, а ўжо потым — праваслаўныя ці каталікі. Адна асоба Францішка Скарыны чаго варта, калі даследчыкі дагэтуль спрачаюцца, праваслаўным ці каталікам ён быў. Ф. Скарына абাপіраўся на раннехрысціянскія ідэі, калі яшчэ не было падзелу. Таму перад ім проста не існавала такой праблемы — каталік ці праваслаўны. Ф. Скарына апырэдзіў свой час, ён прадбачыў праблему сённяшняга дня, калі для Беларусі з яе падзеленасцю экуменізм, бадай што, адзіны паратунак. Беларусь рэзала па жывому яе суседзі, не пытаючы згоды. Напрыклад, у 1921 годзе Беларускае Дрэва, што раней цалкам гнула, раптоўна расшчэпілася на дзве палавінкі. І сёння нас падзяляюць на заходнікаў і ўсходнікаў, дзе розная ментальнасць, розны тып гаспадаркі. Пагранічча ж макракультур вельмі небяспечнае. Выратуемса, на глыбокае перакананне Адама Мальдзіса, праз экуменізм.

Тэрэза Гулашова дадала, што папярэднікі Ф. Скарыны ішлі ад практыкі сумеснага жыцця праваслаўных і каталікаў, што ў значнай меры абумовіла нашу культурную традыцыю.

Мне думаецца, што беларусы рэалізуюць сваю нацыянальную ідэю праз духоўнакультурную місію, якая, будучы накіраванай на сябе саміх, грунтуецца на глыбокай веры ў Боскую міласэрнасць і самакаштоўнасць кожнай асобы і любога шляху да Бога. Такое светаўяўленне рана ці позна прывядзе нас да вынікавага экуменізму. Хацелася б толькі, каб святары і іерархі хрысціянскіх канфесій шчыльней павярнуліся да беларушчыны, а ўжо там — колькі заўгодна прыкладаў і спосабаў аднасці. Прыняцц і падтрымацц беларушчыну — гэта значыць не толькі праявіць хрысціянскую літасць, але і засведчыць разуменне таго, што, як кожная канфесія і рэлігія нясе ў сабе часткіну Божга Адркрыцця, так і кожная нацыянальная культура выяўляе гэтакое Божое Адркрыццё па-свойму з прычыны розных традыцый.

Я веру, што канчатковая мэта чалавецтва — жыццё дасканалых людзей у дасканалым свеце — у прынцыпе дасягальная, але немагчымае не толькі без адзінства хрысціян, але без Сусветнай Уніі ў плане рэлігійным, дзяржаўным, нацыянальнакультурным. Чаму мы, беларусы, не можам даць прыклад такога шляху?

Любоў УЛАДЫКОЎСКАЯ-КАНАПЛЯНІК

Пачатак добры. Ці будзе працяг?

Фестываль беларускай аўтарскай песні "Гэта мы" адбыўся 20—21 кастрычніка ў сталічным Палацы прафсаюзаў. У ім ўзяло ўдзел 29 бардаў з васьмі гарадоў Беларусі. Прынцып адбору выступоўцаў быў простым: запрашаліся тыя людзі, якія адметна праявіліся ў гэтым жанры і здольны прыстойна паводзіць сябе ў калектыве.

Па словах прысутных, нягледзячы на розны ўзровень удзельнікаў, фестывальная праграма атрымалася цікавай, а атмасфера ў зале цёплай.

Шэраг асоб адзначылі таксама чалавечнасць стасункаў за кулісамі і карэктна-адказную работу аховы.

Фестываль "Гэта мы" быў арганізаваны Задзіночаннем беларускіх студэнтаў.

Андрэй МЕЛЬНИКАЎ

Каб пазбегнуць памылак

Гэты ліст адрасаваны найперш міністру культуры Рэспублікі Беларусь А. Сасноўскаму, а копіі — міністру архітэктуры і будаўніцтва Рэспублікі Беларусь В. Ветраву і сродкам масавай інфармацыі. Так ён трапіў і ў рэдакцыю "ЛІМа".

8-га кастрычніка на яўрэйскіх могілках па вуліцы Калектарнай у Мінску быў адкрыты памятны знак яўрэям з Дзюсельдорфа, якія загінулі падчас другой сусветнай вайны. Аўтар знака — прэзідэнт Беларускага аб'яднання яўрэйскіх арганізацый і абшчын архітэктар Л. Левін.

На жаль, гэтая важная і хвалючая падзея была азмрочана тым, што ў надпісе на беларускай мове былі зроблены грубыя памылкі. Слова "яўляецца" адсутнічае ў беларускай мове. Калі аўтар меў на ўвазе рускае слова "является" ў сэнсе "быць, служыць чэ-то", гэты дзеяслоў перакладаецца на беларускую мову як "з'яўляецца". "Дзюсельдорф" пішацца з адным "с". У слове "нацыскага" таксама памылка — правільна "нацыскага". Стыль надпісу — гэта для спецыяльнага абмеркавання. Акрамя таго, здзіўляе, што словы на беларускай мове на памятным знаку знаходзяцца ў самым нізе.

Я спадзяюся, што гэта не стане прычынай узростання міжнацыянальнага напружання на Беларусі. Ад імя Сусветнай асацыяцыі беларускіх яўрэяў я прашу прабачэння ў народа Беларусі, ахвяр нацызму, іх нашчадкаў, урадавых устаноў ФРГ за памылкі, і не толькі граматычныя, нашага супляменніка. Хацелася б верыць, што аўтар памятнага знака выправіць іх у кароткі час і выкажа свае адносіны да гэтай справы.

У апошні час нашы землякі, якія ў розны час з'ехалі з Беларусі, збіраюць грошы і будуць помнікі сваім родзічам, пахаваным на беларускай зямлі. На жаль, часам помнікі, мякка кажучы, не зусім адпавядаюць мастацкаму густу, яўрэйскім традыцыям і рэлігійным законам.

Праектаванне помнікаў, звязаных з гісторыяй беларускіх яўрэяў, не можа быць аддадзена аднаму чалавеку. Каб наведзі належны парадак у мемарыяльнай справе, Сусветная асацыяцыя беларускіх яўрэяў стварае мастацка-архітэктурны савет, у складзе якога — мастакі, архітэктары, рабінны, знаўцы яўрэйскіх традыцый. Асацыяцыя запрашае да ўдзелу ў гэтым савете прадстаўнікоў міністэрстваў культуры, архітэктуры і будаўніцтва, творчых саюзаў. Здаецца слушным, каб міністэрствы культуры, архітэктуры і будаўніцтва аддалі загад падначаленым установам на месцах узгадняць усё тое, што робіцца для захавання памяці аб беларускіх яўрэях, у першую чаргу, з гэтым саветам. Толькі тады можна будзе пазбегнуць такіх прыкрых памылак, што маюць месца з памятнымі знакамі яўрэям з Дзюсельдорфа — ахвярам Халакосту.

Я. ГУТМАН,
прэзідэнт Сусветнай асацыяцыі беларускіх яўрэяў

Сонна, ціха, грозна

(Працяг. Пачатак на стар. 5)
Раствараемся, знікаем

— Тлумачу прадстаўнікам мясцовай улады, — кажа Сакрат Яновіч, — што двухкультуранасць павінна прымацца за козыр гэтага рэгіёна, бо ў аб'яднанай Еўропе трэба будзе сужывацца з рознымі культурамі і народамі. Але ім гэта — як гарохам аб сценку. Тут у нас да вушэй дайшла нейкая дзіўная рэпліка даваеннай эндэцыі, якая ўсё жыве XIX стагоддзем і лічыць, што павінна на гэтых землях выканаць польскую і каталіцкую місію. А між тым колькі тут жыву, ніколі не заўважаў аніякай пагрозы для польскасці. Наадварот — гэта мы знікаем і раствараемся.

Палітыкі беластоцкай правіцы не робяць асаблівых намаганняў хаваць свае погляды. У перадвыбарчай улётцы адкрыта абвешчаецца: "Правыя гарадскія ўлады заўсёды падкрэсліваюць сваю павягу і прыхільнасць да патрыятычнай традыцыі, да таго, што складае сутнасць польскасці Беластока і гэтай нашай краіны зямлі. Далей ідуць выразныя знакі ў выглядзе ўзвядзення помнікаў і ўвекавечвання нацыянальнай мартыралогіі (...). Толькі тыя, хто мае клопат з нацыянальнай ідэнтыфікацыяй ці здэфармаваны за гады агульнай ідэалогіі светлагляд, не разумее, а часам і высмейвае беластоцкаў. (...) Грамадскае заангажаванне абавязвае католікаў да адкрытай, яснай пазіцыі адносна пагрозы жыццю ненароджаных, супраць парнаграфіі і спроб зносу крыжа ў Асвенціме. Толькі паасобныя мясцовыя палітыкі, а таксама журналісты, прасякнутыя заходняй, так званай палітычнай артадаксальнасцю (...) указвалі з іроніяй на недарэчнасць гаварыць пра такія справы з муніцыпальнымі ўладамі".

Беластоцкую правіцу падтрымлівае ў такіх справах частка тутэйшых іерархаў каталіцкага Касцёла: "Сэрца Беларусі б'ецца зараз на Беластоцчыне. Няўжо гэтая сітуацыя нас не турбуе? Тым часам для ўладаў гэта аргумент для адпаведнай палітыкі дзяржавы адносна меншасці". Гэтыя словы канцлера беластоцкай курыі ксяндза Адама Крашыньскага апублікавала "Права і жыццё". Пакрытыкаваў ён таксама ўрад, які — на ягоную думку — з варшаўскай перспектывы "не бачыць экспансіі праваслаўя на Беластоцчыне".

Ці ўсе мы такія дурні?

Скажам адназначна: на думку гарадскіх уладаў і на думку аднаго з вышэйшых іерархаў Касцёла ў Беластоку палітыка захавання прывоў меншасці, у адпаведнасці з нормамі цывілізаванай Еўропы, з'яўляецца недарэчнай і шкоднай.

А якая б была дарэчы? Можна, такая, якую прапаведуе шэф "Салідарнасці" ў Бельску Падляскім Кшыштаф Лінке: — Меншасць хацела б, каб у кожнай школе вывучалася беларуская мова. А я мяркую, што паколькі мы ідзем на Запад, дык павінны хутчэй вучыць англійскую і нямецкую. (У Бельску амаль палова насельніцтва — беларусы).

Ці, можа, такая, якую праводзяць улады горада і ваяводства? Артур Смукла, былы пасол Саюза працы з Беластока, сёння палітык Саюза волі: — Калі праводзяцца Дні Беластока, няма ў іх аніякіх элементаў беларускай культуры. Імпрэза анічым не адрозніваецца ад падобных, якія ладзяцца, напрыклад, у Лодзі ці Калішу.

Альбо, можа, дарэчную палітыку праводзіць кіраўніцтва мясцовай студыі Польскага тэлебачання, якая запхнула беларускую тэматыку ў блок, прысвечаны розным меншасцям? Гаспадары гэтай зямлі, якія ў многім мясцінах складаюць большасць насельніцтва, маюць у Беластоцкім ТБ малюсенькае вакенца, на тых самых правах, як і некалькі соцень асоб з таварыства расійцаў ці татараў. Беластоцкі "Кур'ер поранні" пісаў летась: "Кіраўніцтва Беластоцкай тэлевізіі не адзінокае ў такім трактванні праблематыкі меншасці. Такі ж стыль працы праяўляў былі ўпаўнаважаны ваяводы па справах меншасці, які ўсю сваю энергію скіроўваў на адшукванне дробных меншасцяў, абы даказаць, што беларусаў не так шмат, як ім здаецца".

Упаўнаважаны, пра якога ідзе гаворка, выконваў свае функцыі тады, калі ваявода прадстаўляў палярную кааліцыю СЛД-ПСЛ(левых сацыял-дэмакратаў) і сялян". Цяпер — скардзяцца беларусы — сітуацыя яшчэ горшая. Эўгеніюш Вапа, кіраўнік Беларускага саюза: — У той час яшчэ давалі хоць сякія-такія датацыі на беларускія культурніцкія імпрэзы. Сімвалічна, часта ў межах выбарчай кампаніі, але — давалі. Новыя ваяводскія ўлады не даюць нічога.

Чытаю дакумент, пасланы ў маі ваявод-

скім урадам Беларускаму літаратурнаму аб'яднанню "Белавежа": "Ветліва інфармуем, што ў гэтым годзе прынята новая пастанова аб фінансаванні мерапрыемстваў у сферы культуры і мастацтва. Фінансавыя сродкі прызнана выдзяляць толькі на праекты міжнароднага і агульнапольскага значэння. У сувязі з гэтым з жалем паведамляем, што аб'яўленае мерапрыемства — міжнародная навуковая канферэнцыя, прысвечаная 40-годдзю існавання Беларускага літаратурнага аб'яднання "Белавежа" — не можа быць прафінансавана".

Чытаю — і не разумею. Ваяводства не можа прафінансаваць міжнародную канферэнцыю, бо прынята пастанова, каб фінансаваць толькі міжнародныя імпрэзы.

Ян Сычэўскі, кіраўнік Беларускага грамадска-культурнага таварыства: — Калі новая пані ваявода Крыстына Лукашук заняла пасаду, пайшоў да яе з візітам ветліваасці. Найперш павіншаваў яе з прызначэннем, а потым выклаў нашы патрабаванні. І тады яна дэманстравальным чынам выказала негатыўныя адносіны да беларускіх арганізацый. Заявіла, што ні ў чым нам не дапаможа і не будзе прасіць прэм'ера, каб падтрымаў нас. Нават калі ў бюджэце і знойдуцца нейкія дадатковыя сродкі, усё роўна не атрымаем ні гроша.

А, можа, нават страцім. Бо пасля ўмяшальніцтва прадстаўнікоў мясцовай АВС прэм'ер Ежы Бузэк, зусім не ўсведамляючы ўсёй сітуацыі, скараціў і тыя сродкі, якія былі ўжо выдзелены ў бюджэце на рамонт праваслаўнага манастырскага комплексу ў Супраслі. Беларускае асяроддзе закіпела. У выніку прэм'ер прыехаў на Беластоцчыну і пасля размовы з зацікаўленымі асобамі яшчэ раз... пацвердзіў змяненне датацыі.

Цяжка вызначыць дакладную колькасць беларусаў у Польшчы. У час пасляваенных перапісаў насельніцтва не задавалася пытанню аб нацыянальнай прыналежнасці. Беларускія дзеячы падаюць лічбы ад 200 да 300 тысяч чалавек. Ацэнкі ў розных навуковых даследаваннях вагаюцца паміж 250 і 300 тысячамі. З даследаванняў прафесара Андэжэя Садзюска з Беластока вынікае, што толькі 14 працэнтаў жыхароў Беластоцчыны вызнаюць сваю беларускасць. Звычайна лічыцца, што ў ваяводстве недзе каля 700 тысяч жыхароў — адкуль вынікае, што беларусаў там каля 100 тысяч. Аднак паміж рашчым пачуццём прыналежнасці да польскай супольнасці і аб'яўленай беларускай свядомасцю напэўна верагодныя розныя прамежкавыя ступені ці ацэнкі.

Кіраўнік беластоцкай АВС (Акцыя выбарчай салідарнасці) пасол Ежы Мазалеўскі: — На першай сустрэчы з прэм'ерам я праінфармаваў яго, што былі прэм'ер Цімашэвіч перад зыходам даў грошы на Супрасль. Зрабіў уражанне, быццам я хацеў тыя сродкі заблакаваць. А я ж хацеў толькі расказаць прэм'еру пра тое, што хвалюе беластоцкую грамадскасць. Трэба зберагаць усё помнікі, а ў нашым рэгіёне іх вельмі шмат. А ўвогуле хацелася б пажадаць палякам за мяжою, каб яны ад тутэйшых урадаў атрымлівалі столькі ж, колькі польскі ўрад выдаткоўвае беларускай супольнасці.

У часы ПНР падкідвалі яшчэ адзін аргумент — маўляў, у Амерыцы б'юць неграў.

Сакрат Яновіч: — На адказных пасадах у ваяводскім урадзе няма ніводнага беларуса ці праваслаўнага. Усе па якіхсьці прычынах былі звольнены. Улады сцвярджаюць, што не звальняюць за нацыянальнасць ці веравызнанне, толькі паводле вынікаў конкурсу, але гэтак дзіўна атрымоўваецца, што беларусы, якіх у ваяводстве каля 30 працэнтаў, ніколі тых конкурсаў не выйграюць. Ці мо я спраўды мы ўсе такія дурныя і некампетэнтныя?

Пасол Мазалеўскі: — Гэта закід высмактаны з пальца. Ніколі не рабілі мы аніякага перагляду пасад, зыходзячы з гэтага. Нават не ведаю, хто якога веравызнання ці нацыянальнасці. І я, і пані ваявода, і ўсё кіраўніцтва кіруемся выключна практычнымі крытэрыямі. "Кур'ер поранні" запытаў кіраўніка беластоцкага Саюза волі Ежы Капаня, ці праўда тое, што кандыдат саюза на пасаду інспектара быў адхілены толькі таму, што вызнаваў праваслаўе. Капаня пацвердзіў, зазначыўшы, што была гэта асоба кампетэнтная, надзвычай дасведчаная.

Калі я задаў Капаню гэтае ж самае пытанне, дык быў ён больш асцярожны: — Пра тое, што прычынаю было веравызнанне нашага кандыдата, гаварылася толькі неафіцыйна. Афіцыйна аб'яўлены конкурс на заняцце той пасады. Вядома ж, мы вылучым таго самага чалавека.

— І што, ён мае шанц прайсці?
Капаня міла ўсміхнуўся.

З запрашэння не вынікала

Калі скаргі беларускай супольнасці дасягнулі Варшавы — бо ў рэшце рэшт павінны былі дасягнуць, — на Беластоцчыну выправілася ў чэрвені сёлетняга года новая камісія па нацыянальных меншасцях, каб на месцы выслушаць аргументы абодвух спрэчных бакоў. Але не выслухала, бо — як інфармаваў мясцовы дадатак да той жа "Газеты" — ваявода, віцэ-ваявода, улады Беластока і парламентарыі АВС праігнаравалі трохдзённае пасяджэнне выязной камісіі. "У апошні дзень дыскурсіі паслалі аднаго дырэктара аддзела грамадскіх спраў ваяводскага ўрада. Аднак ён не змог адказаць на папрокі ў адрас ваяводы і ўрадавых чыноўнікаў".

А пані ваявода Крыстына Лукашук з АВС пазней вельмі здзіўлялася, што нехта можа мець да яе нейкія прэтэнзіі за тое, што не прыйшла. "Не мела намеру анікога павучаць, — сказала "Кур'еру поранню". — Думаецца, што тут раздзёмухаецца дробязнае пытанне да ўзроўню праблемы. Палітычнай". Бо й з запрашэння не вынікала, што на пасяджэнні камісіі яе прысутнасць абавязковая.

Дастаткова на вуліцах той рускай мовы

Калі кіраўнік Беларускага саюза Эўгеніюш Вапа ўгаворваў мяне, каб сустрэўся ў Бельску Падляскім з Янам Радкевічам, я адмаўляўся, як мог. Бо Ян Радкевіч — гэта пажылы чалавек, які расказаў лісты прэзідэнта, маршалку сейма, прэм'еру, ваяводзе... Часам піша ад імя Таварыства памяці Юзэфа Пілсудскага, часам — ад імя Сусветнага саюза салдат АК. Лісты тыя пачынаюцца прыкладна гэтак: "Мы, палякі, якія жывуць у Бельску Падляскім і яго наваколлі, робімся польскай нацыянальнай меншасцю сярод зрусфікаваных, нейкіх нацыянальна неакрэсленых людзей, якія аведку служылі любой уладзе, абы яна была не польскай уладай. Падвяргаюцца дыскрымінацыі ўвесь пасляваенны час, і звычайна гэтая дыскрымінацыя гвалтоўная". І гэтак далей.

Кожны можа гаварыць усё, што хоча, можа пасылаць любыя лісты. Сярод беларусаў таксама ёсць людзі, якія распавядаюць падобныя рэчы пра палякаў. Што яны, напрыклад, "каланізатары", альбо што выпадкі забойства партызанамі жыхароў вёсак даказваюць, што ўсё польскае падполле знішчала беларусаў.

Я ўсё ж не спаткаўся з Радкевічам і зараз шкадую. Бо аказалася, што гэта не проста там нейкі пажылы чалавек з дзіўнымі поглядамі. Гэта, бадай, той, з кім у Бельску лічацца.

— Не займаюся справамі месц памяці. Пра тое няхай пан пагаворыць з Янам Радкевічам, — параіў мне кіраўнік тутэйшай "Салідарнасці" Кшыштаф Лінке. Калі я выказаў здзіўленне — да каго гэта ён мяне адсылае, Лінке пацвердзіў: так, пра гэта належыць пагаварыць з Радкевічам.

Радкевіча ўсюр'ез успрымае таксама прэзідэнт Беластока і пасол АВС Кшыштаф Юргель. Калі на сустрэчы з выбаршчыкамі ў Бельску Радкевіч запытаўся ў яго, ці не мог бы сеім стварыць камісію, якая б разгледзела патрабаванне тутэйшых палякаў, каб заперці беларусаў дзе-небудзь у рэзервацыі — каб не трэба было слухаць на вуліцах тае рускае мовы, пан пасол і прэзідэнт горада не спрачаўся з ім, не патлумачыў нічога, а толькі адказаў, што не можа яму таго абяцаць.

— Быў ашаломлены, — сказаў мне паляк, які быў на той сустрэчы. — Не тым, што нёс Радкевіч, а рэакцыяй пасла. На поўным сур'эзе яму адказаў.

Не першы раз прадстаўнікі кіраўнічай Беластоцкай правіцы апраўдваюць скандальныя выказванні. Годам раней прайшла тут сустрэча пад лозунгам "Праўда пра Гданьскую суднабудаўнічую верф", наладжаная радыё "Марыя" і кааліцыяй "Адзіства", якая кіруе ў горадзе. На той сустрэчы гаварылася пра "халерных жыдоў", пра расплату над "жыдакамунай" і г.д. Прысутнічалі кіраўнік гарадской рады і шэф кірувальчых кааліцый. "Антысеміцкія выказванні былі ўспрыняты беластоцкай уладай спакойна, нават з маўклівай прыхільнасцю", — канстатаваў тады карэспандэнт "Газеты".

Артур Смукла: — Нават мае варшаўскія сябры з АВС гавораць, што АВС у Беластоку — гэта своеасаблівы феномен. Але іншай там няма.

Гэтак вось праз дзесяць гадоў пасля заняпаду рэальнага сацыялізму — у Беластоку кіруе рэальная АВС.

Здабылі сабе чырвоныя кацапы

Аднак жа час паслухаць, што гаворыць рэальная АВС пра беларусаў. Афіцыйна і неафіцыйна.

— Ведаеш, што гавораць тут у прыватных размовах, калі па просьбе беларускіх лідэраў прыязджае, напрыклад, камісія сейма па справах меншасцяў, альбо прэм'ер выдзеліць нейкія сродкі на Супрасль? — запытаў у мяне адзін са знаёмых у Беластоку. — Гавораць, што зноў тыя чырвоныя кацапы здабылі сабе штось у тых варшаўскіх... Ну ў тых...

Неафіцыйна ў Бельску Падляскім, у Гайнаўцы, Беластоку рэальная АВС таксама гаворыць, што палякі трапляюць у драматычнае становішча ў вёсках, дзе складаюць меншасць. Што зневажаюцца і праследуюцца. Што гэта вёскі, дзе яны хаваюць сваю польскасць, а за сімпатыі да правых і "Салідарнасці" падвяргаюцца рэпрэсіям, і "Салідарнасць" вымушана браць тых палякаў пад апеку, бо ім пагражае самасуд. Напрыклад, у адной вёсцы ў царкве былі названы прозвішчы чатырох асоб, якія галасавалі на прэзідэнцкіх выбарах за Валенсу.

А зараз будзе афіцыйнае.

Ежы Мазалеўскі: — Як пасол і шэф АВС у рэгіёне не магу паўтараць плёткаў, але ад "Салідарнасці" ў рэгіёне паступаюць трывожныя сігналы. Мясцовыя палітыкі і дзеячы найлепей знаёмы з сітуацыяй у сябе, і таму ведаюць, што гавораць.

Калі размаўляюць з дзеячамі тутэйшай "Салідарнасці" і АВС, складаецца ўражанне, што яны сапраўды ў тое вераць. Гэтаксама, як епіскап Сава верыў у тое, што гаварыў, калі два гады назад сцвярджаў, што царква на Грабарцы была падпалена католікам, якога накіроўваў хтосьці з іерархіі. І даваў яшчэ, што наогул католікі пакуль яшчэ не забіваюць праваслаўных, але ў Варшаве ўжо быў выпадак, калі ў адной вайсковай часці салдат-католік застрэліў свайго праваслаўнага калегу.

Душаць нас усіх аднолькава

Яшчэ два ці тры гады назад палітычныя падзелы ў асяроддзі беларусаў былі досыць выразныя. Палітыкі з пакалення 30- і 40-гадовых, згуртаваныя ў Беларуска-саюзе, вялі вострую палеміку з дзеячамі старэйшай генерацыі, якія рабілі першыя крокі яшчэ ў ПНР-аўскіх структурах, а сёння кіруюць Беларуска-грамадска-культурным таварыствам.

Маладзейшыя разлічвалі на дэмакратыю і "Салідарнасць". Некаторыя з іх — як вядомы беларускі гісторык Алег Латышок — нават сядзелі за іх. Старэйшыя ж наогул выказваліся за посткамуністаў, як кіраўнік Беларускага грамадска-культурнага таварыства Ян Сьчэўскі, які зараз з'яўляецца паслом СЛД.

Сьчэўскі (1937 года нараджэння), шматгадовы член ПЗПР, добра памятае за дзяцінства тыя ночы, калі ў ягонай вёсцы паяўляліся ўзброеныя людзі. Часам гэта былі партызаны, часам звычайныя банды рабаўнікоў, сярод якіх нярэдка удавалася разнаваць жыхароў суседніх вёскаў. Памятае, як, лежачы аднойчы ў схованцы ў сене, чуў енкі збітага да паўсмерці суседа і вокрыкі: "Выязджай у Расію, там тваё месца. Калі застанешся, дык з жыццём развітаешся!" Памятае зарыва, калі палалі Залешаны, Зані, Шпакі.

А таксама трапіў у ліцэй у Бельску, дзе былі таксама класы, у якіх вучылі па-беларуску. Ён хацеў пайсці ў польскі клас, бо ведаў толькі мясцовы дыялект. Баяўся, што не справіцца з літаратурнай мовай. Тады віцэ-рэктар з пэдагагічнага факультэта ў яго на канану і звярнуўся да ягонай сям'і: калі ты беларус, дык павінен ісці ў беларускі клас. Гэтак да Сьчэўскага нарэшце дайшло, што ён не толькі "тутэйшы".

Сёння, будучы ўжо кіраўніком Беларускага грамадска-культурнага таварыства і паслом СЛД, ён хоча ўвекавечыць памяць ахвяр 40-х і 50-х гадоў. Пагэтану стаў адным з ініцыятараў праекта ўзвядзення помніка праваслаўным жыхарам Беластоцкіх, забітым, памерлым у турмах і лагерах, замучаным і загінуўшым у 1939—1956 гады. Аўтары гэтай ініцыятывы заяўляюць, што нават звярнуліся да ўладаў Беларусі наконт выдзялення некаторых матэрыялаў, неабходных для будаўніцтва помніка. Улады Беларусі абяцалі нібы шырокую, у неабходным аб'ёме дапамогу.

— Я супраць гэтага праекта, — кажа прафесар Капаня. — Змест помніка акрэслены занадта шырока, умяшчаюцца ў ім і загінуўшыя функцыянеры камуністычнага рэпрэсіўнага апарату самага рознага кшталту і рангу.

Аднак Чыжэўскі мяркуе, што кожны народ мае права на ўласную памяць, а беларусы ягонага пакалення менавіта гэтак памятаюць той час. Прытым на помніку не будзе напісана, пра каго канкрэтна ідзе гаворка. А чаму звярнуцца на дапамогу да прэзідэнта Лукашэнкі? Ну што ж, Лукашэнка сапраўды ўжывае аўтарытарныя прыёмы, але нельга таксама не заўважаць, што

ён мае грамадскую падтрымку, а беларуская апазіцыя такой падтрымкі не мае.

— Чыжэўскі выяўляе пазіцыю значнай часткі тутэйшых беларусаў, найперш старэйшых, якія ўспрымаюць Лукашэнку з большай пашанаю, чым палякі, — гаворыць малады беларускі бургімістр Бельска Падляскага Анджэй Сцепанюк. — А вось малады ўжо настроены крытычна да ўладаў у Мінску. Для нас няма аніякай радасці быць паяднанымі з Лукашэнкам. Мы — польскія беларусы, тут наша бацькаўшчына. Урэшце што мы маем з таго, што на кідок каменя адсюль ёсць дзяржава, якая называецца Беларуссю? Гэта хутчэй мы можам аказаць ім дапамогу.

Такія людзі, як Сцепанюк ці кіраўнік Беларускага саюза Эўгеніў Вапа, не памятаюць зарываў на небе і ўзброеных груп, што ўрываўліся начы ў вёскі. Хутчэй памятаюць барацьбу за рэгістрацыю Беларускага аб'яднання студэнтаў у 80-я гады. Памятаюць, як спрабавалі ўключыць у выбарчы лісты "С" у 1989 годзе свайго кандыдата. — Украінцам гэта ўдалося і мелі свайго паса, а нас заблакавалі людзі з беластоцкага КІКа, — кажа Вапа, які год назад беспаспяхова спрабаваў трапіць у сейм па спісах Саюза працы.

Зараз палітычныя і ўзроставыя падзелы сярод беларусаў адышлі на другі план. Калі размаўляеш з палітыкамі абодвух бакоў, яны стараюцца абыйсці гэтае пытанне маўчаннем. Толькі калі напярэкі спытаў пра гэта ў Вапы, дык адказаў: — Камуністы, а пасля СЛД гадавалі сабе сваю беларускую эліту. Мы ж паходзім з салідарніцкага бунту 80-х гадоў. Аднак зараз АВС душыць нас усіх аднолькава.

— Гэта праўда, мы асуджаны на супрацоўніцтва з СЛД, — пацвярджае бургімістр Сцепанюк. У ягоным горадзе ўлада належыць калаліцы беларусаў, украінцаў, СЛД і Саюза працы.

У сітуацыі аблогі і нацыянальнага непакое ўнутраныя падзелы робяцца справай дугараднай. Трывога беларускіх спадкаемцаў ПНР, трывога беларускіх дзеячаў даўняй камуністычнай апазіцыі і трывога простых сялян з выміраючых вёсак робяцца адной і той жа трывогаю. Зноў адчуваюць агульнасць лёсу. Зноў найважнейшым робіцца тое, што аднаго дня бацька сказаў малому Геню Вапу: — Памятай, што твой дзед быў беларусам, а беларус і ты заўсёды будзеш беларусам.

І гэтак свет уладна спрашчаецца да адвечнай схемы, па адзін бок — польскасць і каталіцкі касцёл, па другі — беларускасць і праваслаўе. — Каталіцкая правіца робіць усё, каб тут стварыць сапраўдную антыпольскую беларускую эліту, — гаворыць прафесар Капаня. — Як "Салідарнасць" магла нам тое зрабіць? — пытае Сакрат Яновіч і глядзіць на мяне гэтак, быццам чакае, што я, як паляк, ведаю пра яе нешта такое, чаго не ведае ён. А гэта ж не я, гэта ж ён лепш ведае такое: — Незадоўга да выбараў 1989 года прыехала з Варшавы пані і прывезла мне для перакладу на беларускую мову выбарчую праграму Грамадскага камітэта "С", каб мог яе раздаваць нашым людзям па вёсках. Сядзеў усю ноч і пераклаў яе. А пасля запанавала цішыня, нідзе не бачыў аніводнага беларускага экзэмпляра. Урэшце запытаў у тае пані, што здарылася. Яна таксама здзіўлена, бо раней выдавалі беларускія брашуры. І аказалася, што як прыйшлі ў Беласток з Варшавы пачкі з нейкай "кацапы літаратурай", дык яе тут жа спалілі. Усю ноч качагар кідаў яе ў печ.

Не будзем занадта спакойнымі

Паехаў на край свету, каб пераканацца, ці сапраўды дзеецца там штось блagoе. Вечарамі ўключаў тэлевізар, каб паглядзець "Паведамленні". Якраз тры днямі пратэстанцкія аранжысты ў Ірландыі змагаліся з паліцыяй, якая аддзяляла іх ад католікаў. Трое малых дзяцей загінулі ў падпаленым доме.

— Пакуль нацыянальнасць і вера будуць каштоўнасцямі, якія гэтак інтэнсіўна падсілкоўваюцца, людзі будуць пакутаваць, — сказаў мне Ежы Капаня. — Калі не баімся, што тут дзеецца нешта блagoе, дык толькі таму, што акалічнасці таму не спрыяюць і што абодва бакі канфлікту занадта слабыя і няўзброеныя. Але ў душах тлеюць іскры, якія гавораць, што псіхалагічна такую магчымасць можна ўявіць. Не будзем занадта спакойнымі...

У апошні дзень яшчэ раз паехаў у Крынкі тунелем Кнышынскай пушчы, дзе таемны гушчар падыходзіць да самага краёчку асфальту. А пасля, смакуючы вонь, глядзеў з Яновічавага саду на ціхіх мройных пагоркі. У гэтай зялёнай краіне лагоднасці нічога блagoга не можа дзеецца, бо гэта абразіла б Таго, хто стварыў гэты свет, — падумалася. Але пасля прыгадаўся верш:

*Паходжу з высні зялёнай,
Рукою Бога створанай
Ірландыі.*

*Пераклад з польскай.
("Газета Выборча", 5—6 верасня
1998 года)*

Адданы беларускай ідэі

На 57 годзе жыцця адышоў у нябыт Генадзь Генадзьвіч Сакалоў-Кубай.

"Адданы беларускай ідэі" — гэтыя словы, назва аднаго з апошніх ягоных артыкулаў — вызначаюць не толькі творчае крэда таго мастака, якому прысвяціў сваё эсэ даследчык, але і жыццёвае крэда яго самога. Так, пра Генадзя Сакалоў-Кубая можна ўпэўнена гаварыць: усё жыццё ён быў адданы беларускай ідэі. Быў... Цяжка паверыць, што яго няма, што ён памёр, нечакана, заўчасна, не здзейсніўшы ўсяго таго, што быў павінен і марыў зрабіць як навуковец — гісторык мастацтва і мастацтвазнаўца, як публіцыст, мастак і выкладчык, як адданы сын Бацькаўшчыны.

Ён быў чалавекам высокай адукацыі, энцыклапедычным ведаў — скончыў Мінскую мастацкую вучэльню, Беларуска-дзяржаўны тэатральна-мастацкі інстытут, аспірантуру Інстытута мастацтвазнаўства АН Беларусі. Адным з першых у сучасным беларускім мастацтвазнаўстве пачаў даследаваць беларускую мастацкую спадчыну позняга сярэднявечча ў агульнаеўрапейскім кантэксце, вызначыўшы этапы ўзнікнення партрэтнага жывапісу на Беларусі і рэнесансны характар беларускага партрэта XVI стагоддзя, дзе, як ён пісаў, "увага да чалавека, яго ўнутранага свету паставіла яго асобу ў цэнтр мастацкіх інтарэсаў".

Г. Сакалоў-Кубай быў глыбока перакананы ў тым, што беларуская мастацкая спадчына дае нам права ганарыцца веліччу здзяйсненняў нашых продкаў, што спадчына гэта багатая, напоўненая глыбокім патрыятычным і маральным пафасам. У сваіх шматлікіх выступленнях, лекцыях, артыкулах у часопісах і газетах, навуковых публікацыях у БелСЭ і "Гісторыі мастацтва Беларусі" Г. Сакалоў-Кубай, адрджаючы накірункі даследаў першапачынальна беларускага мастацтвазнаўства Мікола Шчакаціхіна, адным з першых у канцы 70-х гадоў распачаў даследаванне старажытнага свецкага мастацтва Беларусі. Разам са сваімі папелнікамі і аднадумцамі Г. Сакалоў-Кубай імкнуўся адрадзіць гістарычную памяць нашага народа. У 70-я гады панавала заганае афіцыйнае меркаванне, што Беларусь не мела ў мінулым свецкага мастацтва, што беларуская спадчына — гэта выключна вясковая культура. Г. Сакалоў-Кубай імкнуўся давесці белару-

сам, што Беларусь мае ў сваёй спадчыне не толькі народную творчасць, але і культуру іншага кшталту, якая існавала ў асяроддзі шляхты, магнатэрыі, пры вялікакняжэцкім двары, і ад гэтай спадчыны мы не маем права адмаўляцца, аддаваць яе іншым народам. Свае перакананні, свае веды ён нес сваім вучням — у Рэспубліканскім ліцэі мастацтваў, у мастацкай вучэльні, ва ўніверсітэце культуры і Акадэміі мастацтваў.

Г. Сакалоў-Кубай як мастацтвазнаўца найперш звяртаў увагу на нашы асветніцкія, адраджэнцаў, ім прысвяціў свае артыкулы — Міколу Купаву, Яўгену Куліку, Міколу Селешчуку, Міхасю Раманюку і іншым. Дзе б ні працаваў ён, ці ў Навукова-метадычным цэнтры Міністэрства культуры, ці на выкладчыцкай пасадзе ў Беларускай акадэміі мастацтваў, ці на стварэнні экспазіцыі і абмеркаванні выстаў мастацкай суполкі "Пагоня", сябрам якой ён з'яўляўся, у Таварыстве беларускай мовы і ў перыядычным друку, — ён заўсёды працаваў на Беларусь, на яе будучыню, якую ён бачыў праз адраджэнне гістарычнай памяці народа.

Ён многага не паспеў, але час вызначыць яго месца ў гісторыі беларускай культуры, час узроўсць тое зерне беларускасці, якое імкнуўся пасеяць ён у сэрцах сваіх вучняў.

**СЯБРЫ СУПОЛКІ "ПАГОНЯ"
БЕЛАРУСКАГА САЮЗА МАСТАКОЎ**

Вясна сярод восені

Звычайна чалавек ступае на дарогу, якая затым прыводзіць яго да значных поспехаў у пэўнай галіне дзейнасці, у юначым узросце ці крыху пазней. Але надараюцца, хоць і рэдка, выпадкі, што сваё прызвание ён знаходзіць тады, калі іншыя ўжо займаюцца падраўняваннем здзейснага. Гэтак склаўся і творчы шлях вядомага беларускага лексікографа, літаратара і фалькларыста Івана Насовіча. Іван Іванавіч ступіў на сваю даследчыцкую сцяжыну, маючы за плячыма амаль шэсцьдзесят гадоў...

Нарадзіўся І. Насовіч 7 кастрычніка 1788 года ў вёсцы Гразевічы Выхаўскага павета Магілёўскай губерні (цяпер Чавускі раён Магілёўскай вобласці). Скончыў Магілёўскую гімназію і духоўную семінарыю. На апошнюю паўпывала тое, што бацька Івана Іванавіча быў дзякам.

Працаваў выкладчыкам рускай славянавацы і інспектарам Аршанскага павятовага вучылішча, пазней — настаўнікам і рэктарам Мсціслаўскага духоўнага вучылішча, а ў 1822—1832 гадах — загадчыкам, наглядчыкам, выкладчыкам Дынабургскай гімназіі. Пасля быў выкладчыкам Маладзечанскага і Свянцянскага духоўных вучылішч. Але ў 1843 годзе кіраўніцтва Віленскай навуцальнай акругі нечакана прымысла яго пайсці ў адстаўку. Зроблена гэта было несправядліва, з-за звычайных прыдзірак.

Іван Насовіч пасяліўся ў Мсціславе, а пачынаў вольнага часу ствала, ды і творчай энергіі было не займаць, задумаўся, што рабіць далей. А ў выніку роздуму прыйшоў да высновы, што трэба заняцца даследчыцкай працай. Каб не блукаць у прычэках, наладзіў сувязі з Аддзяленнем рускай мовы і славянскай Пецярбургскай акадэміі навук, Археаграфічнай камісіяй, Аддзяленнем этнаграфіі Рускага геаграфічнага таварыства.

Неўзабаве атрымаў першае сур'ёзнае заданне — складзі гістарычны слоўнік беларускай мовы. Так і з'явілася праца І. Насовіча "Алфавітны паказальнік старажытных беларускіх слоў, выбраных з актаў, што адносяцца да гісторыі Заходняй Расіі". Ніхто чаго-небудзь падобнага дагэтуль не рабіў, таму І. Насовіч выступіў у ролі першаадкрывальніка. Яго намаганні не прайшлі марна: Акадэмія навук удастоіла ў 1865 годзе Івана Іванавіча прэстыжнай на той час Уваруўскай прэміі. І было за што — у слоўнік увайшло каля 13 тысяч слоў. Шкада, што гэтая праца па сённяшні дзень не надрукавана (рукапіс яе

захоўваецца ў бібліятэцы Акадэміі навук Расіі ў Санкт-Пецярбурзе).

А сапраўдную вядомасць даследчыку прынес яго "Слоўнік беларускай мовы". І. Насовіч запісаў сярод жыхароў Мінскай, Магілёўскай і Гродзенскай губерняў не адзін дзесяткі тысяч слоў, а таксама далучыў да іх моўныя адзінкі, узятая з фальклорных твораў, помнікаў старажытнага беларускага пісьменства. Усяго атрымалася больш як 30 тысяч слоў.

У "Слоўніку..." — які выйшаў у 1870 годзе, падаецца сэнс кожнага слова і фразеалагізма, прыводзяцца прыкладныя рускія эквіваленты, нярэдка тлумачыцца этымалогія таго ці іншага слова. І, што таксама немалаважна, ёсць ілюстрацыі з дыялектнай, фальклорнай ці агульналітаратурнай мовы. Тым самым гэты слоўнік трэба разглядаць як тлумачальна-прыкладны. Нічога падобнага на беларускім матэрыяле тады не было, адсюль унікальнасць працы І. Насовіча. Ды і сёння яна не страціла навуковых вартасцяў. Таму невыпадкова, што ў 1983 годзе з'явілася яе факсімільнае выданне, якое адразу па выхадзе стала бібліяграфічнай рэдэкацыяй.

Пра І. Насовіча, як пра першапраходцу, можна гаварыць і ў сувязі з яго "Зборнікам беларускіх прыказак" (1874). Сабрана было каля 3500 твораў гэтага жанру, а таксама блізкіх да прыказак пажаданняў, прыгавораў, прывітаньняў, віншаванняў, праклёнаў...

Сярод набыткаў І. Насовіча і працы "Беларускія прыказкі і загадкі", "Беларускія прыказкі і загадкі"... А яшчэ пра яго можна гэдваць і як пра літаратара. Дарэчы, вершы І. Насовіча не ўсё сваё жыццё, пачынаючы з юначага ўзросту, прытым і на беларускай мове. Пакінуў Іван Іванавіч і "Успаміны майго жыцця" (з уступным артыкулам Н. Гілевіча "Предтеча возрождения") змешчаны ў другім-трэцім нумарах часопіса "Нёман" за 1997 год).

А гістарычны нарыс "Аб плямёнах да часоў Рурыка, што засялялі беларускую тэрыторыю", некалькі абагульняючых даследаванняў па беларускай мове, а таксама дыялектаў яшчэ чакаюць свайго часу. Ды і эпістальная спадчына Івана Іванавіча вартая таго, каб з ёй змог пазнаёміцца чытач.

Пакуль ж застаецца яшчэ адзін раз успомніць гэтага выдатнага даследчыка, жыццёвая восень якога стала для навукі сапраўднай вясной. Успомніць у сувязі з 210-годдзем з дня яго нараджэння.

Язэп ЛІТВІНОВІЧ

Скончыў пераклад віленска-ковенскіх "Дзядоў" Адама Міцкевіча. Гэта драматычная паэма, шэдэўр сусветнай літаратуры, будзе поўнаасцю апублікавана ў чарговым томе вялікай кніжнай серыі "Беларускі кнігазбор" — "Выбраныя творы" Адама Міцкевіча ў дзвюх кнігах. Тут знойдзецца сваё месца як ранейшыя, так і новыя, спецыяльна зробленыя для гэтага выдання пераклады твораў вялікага паэта, у тым ліку "Пан Тадэвуш" у перакладзе Язэпа Семіянона. Гэта было б самае поўнае і прадстаўнічае выданне твораў Адама Міцкевіча на беларускай мове, калі б... Калі б наша і сусветная грамадскасць адгукнулася на нашу просьбу дапамагчы прафінансаваць двухтомнік. Вельмі і вельмі шкада, што нават у год Адама Міцкевіча яго землякі не змогуць па-сапраўднаму пазнаёміцца з творчасцю гэня сусветнай літаратуры на роднай мове.

Тут падаюцца асобныя сцэны ў доме ксяндза з IV часткі "Дзядоў", дзе раскажваецца пра матывы і акт самазабойства пустэльніка Густава, правобразы самога Адама Міцкевіча, які таксама быў вельмі блізка да таго, каб развітацца з жыццём — ад нешчаслівага кахання да беларускай шляхцяніцы Марылі Верашчакі.

Кастусь ЦВІРКА

Адам МІЦКЕВІЧ

Дзяды

Пустэльнік

Як цела подлае змяцэ гадюў завея,
Хіба што там сальцеца мо душа з душою.
Бо тут для нас дваіх намерла ўжо надзея,
Навек расстаяў тут я з любою сваёю.

(Пасля паўзы)

Я помню да драбніц той горкі міг расстання.
Была ўжо восень злаякая. Цямнела. З рання
Ад'ехаць меўся я. Пайшоў у сад, блукаю
У роздуме цяжкім, з малітваю шукаю
Такой брані, каб маё сэрца, ад прыроды
Залішне мяккае, схаваць здалёў заўсёды
За ёю і каб тут, між дрэў знаёмых саду,
Я вытрымаў я апошні стрэл пагляду!
Хадзіў каля кустоў, куды глядзелі вочы.
Хадзіў не бачыў я такой чароўнай ночы!
Прайшоў нядаўна дождж,

і ў ночы той святлістай

Уся зямля пабліскавала расой краплістай.
За садом дол услаў, бы снег, туман бялявы.
Там — выйшлі ў неба знекуль сініх хмараў лавы,
З другога боку — месяц выплыў з-пад аблокаў,
Тапулі зоры ў цёмнай сінізне глыбокай.
А ўверсе ззяла зорка ўсходняя малая
(З той ночы мне й цяпер яна заўсёды ззяе).
Пасля гляджу... Там, за альтанкаю,

пры вязу —

Яна! Я пазнаю яе адразу!
Між дрэў, бы статуя, яна стаяла ў белым...
Пабегла... Бы зефір махнуў крылом няслымым...
І во мы побач... Вочы долу апусціла.
І не зірнула на мяне!.. Нібы застыла.
Твар — бледны, чырвані — ні следу.
Я нахіліўся, заглядаю збоку.
Дрыготкую слязінку бачу ў воку!
Кажу: "Я заўтра еду..."
Яна ў адказ мне ціха так: "Бывай здаровы...
Забудзь мяне..." І праглынула словы.
Забывць? Лягчы сказаць! Ты загадай во ценю
Свайму: няхай наўслед твайму хаценню
Забудзе бегаць за табой. Ці ж збыцца ідуць?
Забудзь!!
Лягчы сказаць!

(Спявае)

Плач ні плач; Бог даў дарогі:
Мне — адну, табе — другую,
Буду век цябе я...

(Абрывае спеў)

палніць,
(Ківае галавой, спявае)

Ды тваёй быць не магу я!
Што? Толькі полніць?..
"Заўтра ж ад'яджаю!"
Ханіў яе за рукі, абдымаю.

(Спявае)

Гожа я — нібы анёлак з раю,
Параўнаць яе хачу з песняй.
Позірк чысты — нібы сонца маю,
Што ў вадзе адлюстравана весняй.

Пацалунак — бы нектар нябесны,
Бы з агнём агонь жывы сханіўся,
Бы дзвюх лютняў зладны спеў сумесны
У адзіны гімн чароўны зліўся.
Сэрца з сэрцам луцаца, палаюць,
І аднаецца душа з душою.
Неба і зямля на нас шыбаюць
Серабранай хваляю марскою.

Не, ксёндз, табе не зразумець майго адказу:
Ты ж любых вуснаў дзіўны хмель не піў ні разу.
Хай блюзіць часам люд, кніць моладзь,
як заўсёды,
Ды сэрца ўсё ж тваё маўчыць на кліч прыроды.
О любая! Быў у такіх я высых,
Як нашы вусны першы раз зліліся!

(Спявае)

Пацалунак — бы нектар нябесны,
Бы з агнём агонь жывы сханіўся,
Бы дзвюх лютняў зладны спеў сумесны
У адзіны гімн чароўны зліўся.

(Хапае дзіця, хоча пацалаваць; яно вырываецца)
Ксёндз
Ён — чалавек, як ты! Чаго ж яго баяцца?

Пустэльнік

Ах, з нешчаслівымі ніхто не хоча знацца!
Ад іх, бы ад страшыдлаў з пекла, усё ўцякае.
Ах, уцякла й яна, бы мроя тая!
"Бывай здаровы!.." І дзесь за бажніцай
Астатні раз мільгнула бліскавіцай.

(Да дзіцяці)

Чаму ўцякла? Мо недарэчным словам

Яе ўгнавіў? Ці жэстам выпадковым?
Хачу прыпомніць...

(Стараецца ўспомніць)

Галавой кручу я...

Не, не! Бы на далоні, бачу стрэчу тую.
Ні слова не забыў я з памятнай размовы.
Я ёй сказаў тады ўсяго два словы.

(З жалем)

Ксёндз, паўтараў іх — слова ў слова:
"Бывай здарова!"
"Бывай здарова!" — і галінку мне зрывае. —
То ўсё, што нас з табой во тут

(Паказвае на зямлю)

яднае!

Бывай здарова!" — і дзесь за бажніцай
Астатні раз мільгнула бліскавіцай!..
Стоі, стой, піскаля!.. Прэч бабскія ўздыхі-енкі!
Што плакаць, як дзіця, мне перад сконам!
Усё ўзялі нябесы, так, усё — о Божа! —
Ды рэшту дум не ўзяць ім, асвятчоным!
Жывы я падаючкі не прасіў ніколі,
І мёртвы літасці прасіць не буду!

(Рашуча)

Што хочаш, ты рабі: ты — паня ўласнай волі.
"Забудзь!.." Забуду я!

(З замяшаннем)

Але калі забуду?

(Задумліва)

Яе так цьмеюць рысы... Ужо, здаецца, сцёрты!
Кіруючыся ў вечнасці бяздонне,
Часовым шалам пагарджаю сёння...

(Паўза)

Ах, я ўздыхнуў! Чаго? Яе я ўспомніў зноўку!
Не, не магу забыць яе і мёртвы!
Во бачу ўжо яе... Схіліла ўжо галоўку
І плача нада мной... Сляза з вачэй сцякае...

(З жалем)

Плач, любая, твой Густаў памірае!
(Рашуча)

Смялей жа, Густаў, хутка ўсё рашыцца!
(Узносіць кінжал; з жалем)

Не бойся, любая, глянь, ён жа не баіцца!
Ды і нічога ён не забярэ з сабою!
О так, я ўсё, я ўсё табе пакіну,
Жыццё пакіну, сонца, радасць пад зарою,
Ну, і твайго!.. Не напрушай ў цябе й слязіну!..
(Ксяндзу, які ўваходзіць са слугамі)

Паслухай, ксёндз!.. Калі цябе спаткае
Дзяўчына... Не, кабетка, гожа якая,
І запытае, што было прычынай
Майёй — так! — смерці, хоць не гавары ты,
Што распаччу глухой я быў забіты,
Скажы ты ёй, што кожнаю хацінай
Давольны быў, вяцёлы й пра каханку
Не ўспамінаў ні ўвечары, ні ўранку,
Што часта, бесклапотны, вечарамі
Гуляў у карты, піў, скакаў з сябрамі,
Што ў танцы раз нагу звільнуў...

(Б'е нагой па падлозе)

І з тога

Памёр...

(Б'е сябе кінжалам)

Ксёндз

Ісус, Марыя! О, пайбейся Бога!
(Хапае яго за руку. Густаў стаіць,
пачынае біць галзіннік)

Густаў

(Змагаючыся са смерцю, глядзіць на галзіннік)
Ланцуг зашастаў... Б'е ўжо адзінаццаць!
Ксёндз

Густаў!

(Певень пяе другі раз)

Густаў

Знак другі. Пара ўжо развітацца.
Час не стаіць, жыццё мінае!
(Галзіннік перастае біць, другая свечка гасне)
Во згасла свечка і другая!
Канец усім бяодтам!..
(Вымае з раны кінжал і хавае)

Ксёндз

Ратуйце, дайце рады! Гэй, хоць хто там!
Па рукаць загнаў кінжал! Канае!
Свайго шалества стаў ахвярай!

Густаў

(З халоднай усмешкай)

Ляць не гожа:

Ці ж я упаў?

Ксёндз

(Хапае яго за рукі)

Даруй злачыню, Божа!

Густаў

Злачыства гэткае не кожны дзень бывае.
Ты супакойся, ксёндз. Пакінь маленне.
Усё прадвызначана. Толькі для навукі
Злачынец паўтарыў во гэту сцэну мукі.

Ксёндз

Як гэта?

Густаў

Чары, мрой, ачмурэньне.

Ксёндз

Ах, дыбам — валасы, падкошваюцца ногі.
У імя Айца і Сына! Што ўсё гэта значыць?
Як мне такое бачыць?!

Густаў

(Гледзячы на галзіннік)

Прабіла дзве гадзіны: распачы, каханя,
Цяпер прыходзіць час перасцярогі.

Ксёндз

(Хоча яго пасадзіць)

Прыляж! Адаў кінжал. Не трэба хвалявання!
Дай рапу аглядзець!

Густаў

Даю, ксёндз, слова:

Па судны дзень у похав быць кінжалау.
Не бойся: я здароў, ажыў панова.

Ксёндз

Дальбог, не ўцямаю я...

Густаў

Усё гэта вынік шалу

Ці нейкі фокус? Не! Ёсць гэтакая зброя,
Што дастае душу ў імг знішчае,
Тым часам цела цэлым пакідае.
Я двойчы быў забіты зброяю такою.

(Пасля паўзы, з усмешкай)

Былі той зброяй пры жыцці — жанчыны вочы,
(Панура)

Па смерці ж — грэшніка замучанага скруха!
Ксёндз

У імя Айца і Сына і Святога Духа!
Чаго стаіш, бы мёртвы? Быццам патарочы!
Ах, вочы!.. Як бяльмом іх зацягнула!
І пульс прапаў... Як лёд халодны — рукі!
Што гэта значыць?

Густаў

Не, не, пасля аб з'яве гэтай.

Скажу табе, з якой у свет прыйшоў я мэтай.
Калі я ў дом твой трапіў, так прачула
Ты з дзеткамі маліўся без прынукі
За мёртвых, просячы ім літасці у Бога.

Ксёндз

(Хапае распяцце)

Так, кончым...

(Цягне дзіцяці да сябе)

Густаў

Ксёндз, ці верыш ты, скажы талкова,
У чысцэ і ў пекла?..

Ксёндз

Веру слова ў слова

Ва ўсё, што ведама з Письма Святога,
Што нам усім здавён Хрыстос распавядае,
Чаму касцёл наш, матка наша навучае.

Густаў

І што калісьці продкі нашы вызнавалі?
Найгожае са свят — Дзяды, памінак святая,
Чаму ж ад нас вы, Бога служкі, адабрали?

Ксёндз

Бярэ ў паганстве святая гэтае пачатак.
Здадавае касцёл яна строга: людзям несці
Асвету, забабонаў рэшткі ж — знішчыць, звесці.

Густаў

(Паказваючы на зямлю)

Ды людзі просяць праз мяне і я таксама:
Вярні Дзяды нам! За нябеснай брамай,
Дзе наша ўсё жыццё дакладна важаць шалі,
Адна сляза слугі над дамавінай пана
Больш значыць, чым разнесены друкам жалі,
Чым траур катафалка і картэж найманы.
Калі, шкадуючы яго ж, народ падданы
Купляе свечку на маглу, сам, аддана,
У змку вечнасці яна больш ярка ззяе,
Чым тысячы лампад, запаленых загадам.
Душа памерлага найлепей будзе рада
Скрылёчку сыра, мёду плейстара ды жмені
Мукі, што на труну сыпле рука якая,
Чым балю моднаму — персон на сто, не меней! —
Што на памінах крэўныя даюць, бывае.

Ксёндз

Ні слова больш! Дзяды, што ладзіць апаўночы
Па пустках ды капліцах люд ахвочы, —
Абрад вядзьмарскі, Богу не жаданы,
Бо сее скрозь цямоты, не асвету.
З яго ўсе байкі, прымхаў свет паганы
Пра чары, здані, усіх духаў свету.

Густаў

Няма ніякіх духаў?

(З іроніяй)

Без душы — свет гэты?

Ён — як шкілет? Дык хто ж, паведай мне ты,
У рух яго спружынай тайнаю прыводзіць?
Ці ён — галзіннік, што ад гіры толькі ходзіць?

(З усмешкай)

Але яліцям вам, хто павесіў гіры тыя!
Вам розум падказаў во гэты вінт дыхтоўны,
Спружыны ды калёсікі стальныя.
А хто заўёў іх? Дзе той ключ чароўны?
Калі б з вачэй тваіх зямная плеўка спала,
То шмат бы жыццяў перад імі ўстала,
Што глыбу свету рухаюць заўсёды...

ЗАСНАВАЛЬНІКІ

Саюз беларускіх
пісьменнікаў;
рэдакцыя газеты
"Літаратура і мастацтва"

ВЫХОДЗІЦЬ
З 1932 ГОДА

Галоўны рэдактар

Уладзімір
НЯКЛЯЕУ

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

Святлана БЕРАСЦЕНЬ,
Мікола ПЛЬ —
намеснік галоўнага
рэдактара

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ,

Жана ЛАШКЕВІЧ,

Алесь МАРЦІНОВІЧ,

Барыс ПЯТРОВІЧ —

першы намеснік

галоўнага рэдактара,

Віктар ШНІП —

адказны сакратар

АДРАС

РЭДАКЦЫЯ:

220005, Мінск,
вул. Захаравы, 19

ТЭЛЕФОНЫ:

прыёмная рэдакцыі —
2848-461
намеснікі галоўнага
рэдактара — 2848-525,
2847-985

АДДЗЕЛЫ:

публіцыстыкі — 2848-204
пісьмаў і грамадскай
думкі — 2847-985
літаратурнага
жыцця — 2848-462
крытыкі
і бібліяграфіі — 2847-985
паэзіі і прозы — 2848-204
музыкі — 2848-153
тэатра, кіно
і тэлебачання — 2848-153
выяўленчага мастацтва,
аховы помнікаў — 2848-462
навін — 2848-462
мастацкага
афармлення — 2848-204
фота-
карэспандэнт — 2848-462
бухгалтэрыя — 2366-071

Пры перадруку просьба
спасылацца на "ЛіМ".
Рукпісы рэдакцыя
не вяртае і не рэцэнзуе.
Пазіцыя рэдакцыі
можа не супадаць
з меркаваннямі
і думкамі аўтараў
публікацый.

Набор і вёрстка
камп'ютэрнага цэнтра
тыднёвіка "ЛіМ"

Выходзіць раз на тыдзень
па пятніцах

Друкарня
"Беларускі Дом друку"
(г. Мінск, пр. Ф. Скарыны, 77)

Індэкс 63856.
Наклад 3631
Нумар падпісаны ў друку
29.10.1998 г. у 17.30.

Рэгістрацыйнае
пасведчанне № 999
Заказ 6333/Г

Д 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12